

Vetlanda stad och nära omland

Kulturhistorisk utredning

*Vetlanda stad och angränsande socknar, Vetlanda kommun,
Jönköpings län*

Vetlanda stad och nära omland

Kulturhistorisk utredning

*Vetlanda stad och angränsande socknar, Vetlanda kommun
Jönköpings län*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2014:54
Britt-Marie Börjesgård
Ådel Vestbö-Franzén

Rapport: Britt-Marie Börjesgård, Ådel Vestbö-Franzén

Foto: Britt-Marie Börjesgård

Grafisk mall: Anna Stålhammar

Tryck: TMG Tabergs, Taberg

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping

Tel: 036-30 18 00

E-post: info@jkpglm.se

www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:

© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

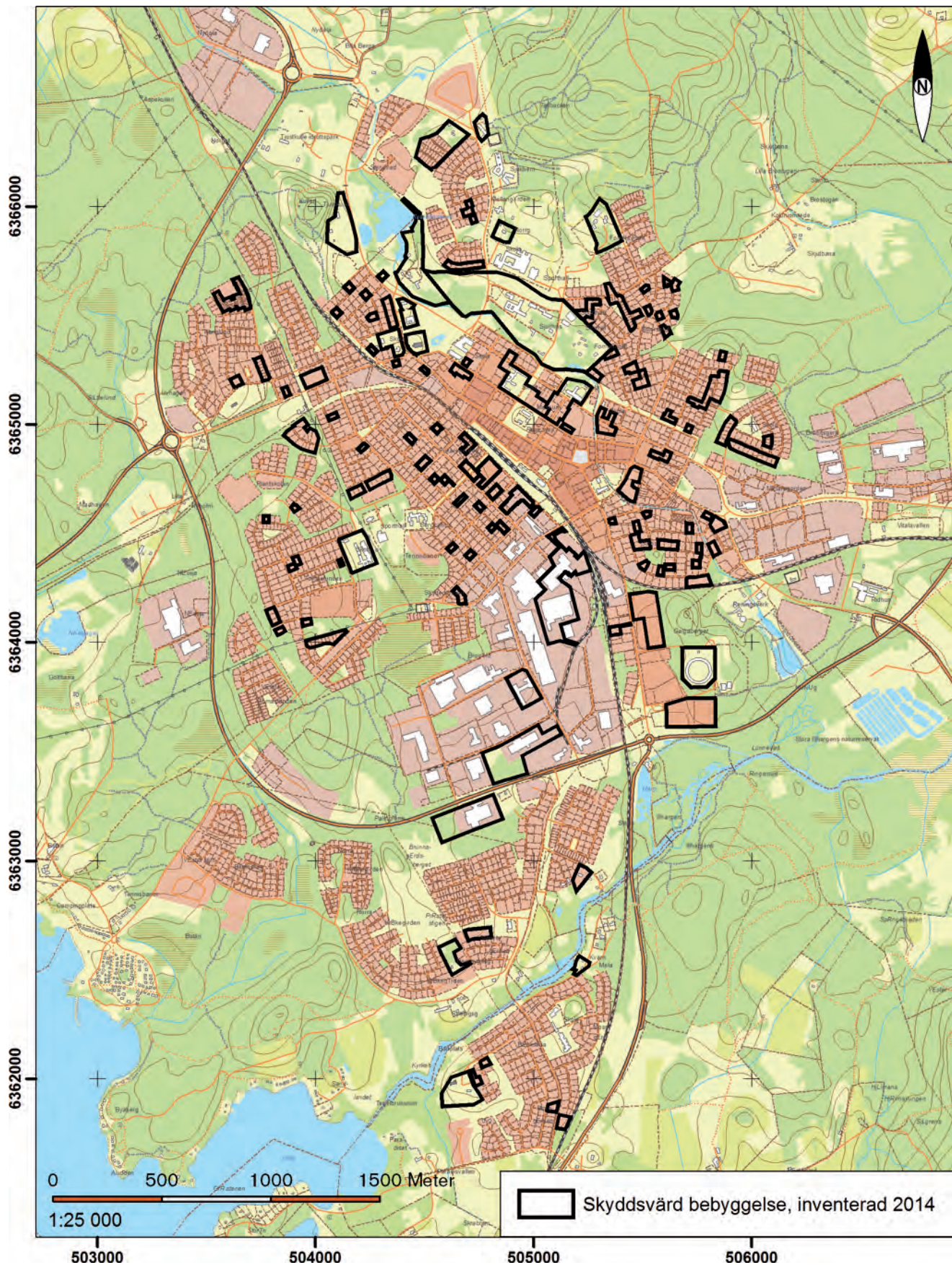
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2015

Innehåll

Förord	7
Inledning	9
Bakgrund	9
Historik	10
Planer.	10
De första stadsplanerna	10
1937 års stadsplan	11
Tillkommande stadsdelar	12
Planfrågor	12
Stadens markinköp	13
Inkorporerade gårdar	13
Bäckseda	13
Kommunikationer	14
Järnvägen	14
Trafikleder	15
Bebyggelsen	15
Villabebyggelse	15
Flerbostadshus	17
Industrier	17
Träindustrins roll	18
Förenings- och friluftsliv	19
Vad ÄR kulturvärden?	20
Dokumentvärden	20
Upplevelsevärden	20
Förstärkande övergripande motiv	22
Lagstiftning	23
Plan- och bygglagen – PBL	23
Kulturmiljölagen – KML	24
Miljöbalken – MB	24
Generella karktärsdrag	24
Grönstruktur	24
Nyttjandet av stadsrummet	25
Tillvaratagande av gamla strukturer	26
Bevarade fornlämningar	26
Skalan i stadsrummet	27
Äldre bebyggelse	27
Avläsbarheten	27
Hantverkets avtryck	27
Skydd och generella avvägningar	28
Reflektioner och rekommendationer	30
Pående omdaning	30
Förslag till ombyggnad / tillbyggnad	30
Vägledande exempel för bygglovshandläggare	30
Områden – historia och karaktär	30
Stadskärnan	30
Pukaregården	34
Brogård	35
Tomaslunden	36
Plantskolan	37
Västra Tomaslunden	37
Karlslund	37
Målaregården	38

Stensåkra	39
Torget och Maden	40
Bebyggelsen längs Flugebyvägen	40
Galgaberget	40
Bebyggelsen längs Lasarettsgatans södra del	41
Östersand	41
Området öster om Folkets Park	41
Mellangården	42
Norrby 3:1 Mellangårdsbacken	42
Stenevad/Mellangården	42
Mossgård, Bäckseda	43
Storegården Östra, Bäckseda	43
Sliparegården, Bäckseda	44
Stensåkra, småhusområdet	44
Kråkegården, Bäckseda	44
Norra Kråkegården, Bäckseda	44
Lilla Blomsholm	44
Lövhamnen/Slättelund	45
Nässja	45
Nydala	45
Östanå	45
Skyddsvärda områden	46
Område Stationsgatan–Kyrkogatan	46
Område Forngården m.m.	47
Område Kvarndammsområdet, Tjustkulle	49
Område Nygatan	50
Område Brunnsgårds och Målaregårdsområdet	51
Område Mellangården	52
Område Kettilsgatan	53
Gatusträckning nedre Storgatan	54
Gatusträckning Bergsgatan	55
Objekt	57
Centrala staden	57
Pukaregården	61
Brogård	66
Östersand	67
Stensåkra	72
Tomaslund/Plantskolan	76
Karlslund	77
Mellangården	78
Bäckseda	79
Omlandet	81
Herrgårdslandskapet	81
Bykaraktärisering	81
Simnatorp, Bäckseda socken	81
Brååkra, Bäckseda socken	82
Hökås, Bäckseda socken	83
Sandåkra, Bäckseda socken	83
Drakulla, Myresjö socken	83
Klacka, Myresjö socken	84
Hultaby gård, Näsby socken	84
Hultaby slottsruin, Näsby socken	85
Hällinge, Näsby socken	85
Näsby, Näsby socken	86

Flishult, Näsby socken	87
Föreda, Vetlanda socken	87
Tällerda, Vetlanda socken	88
Tångerda, Vetlanda socken	88
Kättilstorp, Vetlanda socken	89
Byestad, Vetlanda socken	89
Flugeby, Vetlanda socken	90
Upplanda, Vetlanda socken	90
Gettinge, Vetlanda socken	91
Objekt, omlandet	92
Bäckseda socken	92
Vetlanda socken	92
Arkitektförteckning	94
 Fornlämningsbild och förhistorisk bebyggelse	96
Stenålder	96
Bronsålder	97
Äldre järnålder	98
Yngre järnålder	99
Vetlandatraktens landskap i historisk tid	101
Vetlanda–Hultaby, centrum i Östra Njudung	101
Odlingsbygderna kring Vetlanda	105
Analysområdets byar	107
Karaktärsdrag och särprägel i analysområdet – konsekvensanalys	113
Referenser	116
Arkiv	116
Tryckta källor fornlämnings- och landskapsanalysen	116
Genomgångna kartakter	116
Tryckta källor bebyggelsesanalysen	119
Tekniska och administrativa uppgifter	120

Karta över skyddsvärd bebyggelse i Verlanda stad och dess närområde. Utdrag ur digitala fastighetskartans blad Verlanda: 63F 6aS och 63F 6aN. Skala 1:25 000.

Förord

”Ett planmässigt tillvaratagande av de kulturhistoriska värden, som den byggda och odlade miljön innehåller, bör ses som en väsentlig del av den samlade resurshushållning, som sätts in för att utveckla och bevara en god livsmiljö för framtiden.”

Med de orden inleds Vetlanda kommuns kulturhistoriska utredning från 1989. En mening som fortsatt äger bärighet vad gäller vårt byggda arv. Formuleringen är sprungen utifrån den då aktuella fysiska riksplaneringen. Nationella styrdokument i dag är bland annat de upprättade miljömålen, där god bebyggd miljö är ett av dessa. Efter regeringens revidering av målen 2012 formuleras det så här: ”Det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap bevaras, används och utvecklas.”

För att kunna bevara, använda och utveckla det kulturhistoriska, historiska och arkitektoniska arvet behöver det identifieras, utan kunskap om vad som är värdefullt blir bevarandet en omöjlig uppgift. Denna inventering är ett första steg i ett sådant arbete, kulturvärdena är identifierade. Nästa steg blir att omsätta kunskapen i praktiskt arbete, med stöd av lagstiftning inom ramen för kommunens myndighetsutövande, men också genom fördjupad diskussion och information. För att kunskapsunderlaget i inventeringen ska få bärighet behöver den vidare förankras politiskt och antas för att fullt ut kunna tillämpas.

Rapporten och inventeringen är utförd av Jönköpings läns museum på uppdrag av Vetlanda kommun i samband med kommunens arbete att upprätta ny översiktsplan. Ambitionen och önskan är att inventeringen ska utgöra ett underlag som kommunen kan nyttja i många sammanhang, i ett vidare planarbete, som riktlinje och utgångspunkt i kommande bygglovsprocesser men också i ett bredare folkbildande arbete för att höja kunskapen om de kulturhistoriska värdena i Vetlanda stad och dess omland. Det bästa skyddet är kunniga och engagerade fastighetsägare.

Läshandledning

Rapporten inleds med en historisk beskrivning och karaktärisering av tätorten och dess bebyggelse uppdelad efter stadsdel (sidorna 9–46). Därefter följer en katalogdel över skyddsvärda områden och objekt inom tätorten, också denna uppdelad efter stadsdel (s. 46–80). Bebyggelseutredningen avslutas med en karaktärisering av omlandet och en lista över objekt (s. 81–93). En beskrivning och analys av fornlämningar och förhistorisk bebyggelse avslutar rapporten (s. 96–115).

Avgränsning av undersökt område, vilket motsvarar plangräns FÖP 2035.

Inledning

Jönköpings läns museum har på uppdrag av Vetlanda kommun utfört en fördjupad kulturhistorisk utredning avseende värdefull bebyggelse i Vetlanda stad och dess närområde som en del i pågående fördjupad översiktsplanering.

Det avgränsade området omfattar Vetlanda stad, förutom det område som läns museet inventerade 2012, vidare innefattas delar av stadens nära omland så som Bäckseda, Näsby och Flugeby. Vidare berörs ett antal byar och gårdsmiljöer inom den angivna avgränsningen utöver redan ovan nämnda så som Föreda, Tång-erda, Kättilstorp, Upplanda, Gettinge, Sandåkra, Bråtåkra, Hökås, Simnatorp, Boda, Drakulla och Klacka.

Inom inventeringsområdet finns två områden av riksintresse för kulturmiljövården; Näsby och Byestad. Komponenter för riksintresseområdet Näsby är herrgårdsskapskapet kring sjöarna Flögeln och Norrasjön, med herrgårdarna Flishult, Hällinge och Hultaby, Näsby sockencentrum samt ruinen efter den gamla stormannagården Hultaby. Byestads riksintresseområde är en rik formlämningsmiljö från yngre järnåldern, med bl.a. två av Smålands största gravfält.

Under 2011–2012 gjorde läns museet på kommunens uppdrag en utredning avseende själva stadskärnan. Det då inventerade området begränsades i norr av Kyrkogatan, i söder av Järnväggsgatan, i väster av Kullgatan och i öster av Missionsgatan och omfattade totalt ett hundratal fastigheter. Utredningen publicerades under namnet *Kulturhistorisk utredning Vetlanda centrum, från Leoparden till Trekanten*, Jönköpings läns museum byggnadsvårdsrapport 2012:5.

Den nu aktuella inventeringen är utförd i fält i under april – maj 2014 och har varit en selektiv inventering av det aktuella området. Kulturhistoriskt intressanta byggnader har snabbinventerats på blankett och fotograferats. Bygglovshandlingarna är genomgångna, dels i form av inscannade mikrokort på Miljö- och byggkontoret, dels i kommunens centralarkiv där det bevarade originalmaterialet är förvarat. Kartor och detaljplaner har också tillsammans med hembygds litteratur varit viktiga källor. Arbetet är utfört av antikvarie Britt-Marie Börjesgård som även är rapportansvarig.

Inom ramen för utredningen har även en mindre kart- och landskapsanalys samt en översiktlig fornminnesbeskrivning utförts. Dessa delar har gjorts byråmässigt utan fältinventering. Kartanalysen och fornminnesbeskrivningen är utförd av antikvarie Ådel Vestbö-Franzén.

Bakgrund

Vetlanda kommuns nu gällande kulturhistoriska utredning publicerades 1989 och fältarbetet till denna utfördes under tidigt 1980-tal, vilket gör att betydande delar av 1900-talets bebyggelse inte är värderad. I tätorten Vetlanda är fem mindre områden utpekade som

kulturhistoriskt intressanta. Ett 30-tal enskilda fastigheter är omnämnda som enskilda objekt, vidare är ett antal gatusträckningar av kulturhistoriskt eller miljömässigt värde listade. Slutligen nämns sex områden med bebyggelse efter 1940 av miljömässigt värde och vars bevarande är av värde för framtida kulturminnesvård. Hänvisningar i denna rapport till tidigare inventering, avser 1989 års utredning.

Historik

Vetlanda som tätort utvecklades under 1800-talets mitt, men platsen hade gamla anor som vägknut, kyrkoplats, marknadsplats och tingsställe. Med näringsfrihetens införande vid mitten av 1800-talet kom flera handelsmän att etablera sig i bysamhället. Apoteket med sin tillhörande park var en av de första tomterna som lades ut längs den gamla huvudvägen som vi idag känner som Storgatan.

År 1884 anlades järnvägen Sävsjö–Vetlanda och anslöt på så sätt Vetlanda med Östra stambanan. Förbindelsen var i drift med regelbunden spårtrafik från 1885, vilket påskyndade stadens utveckling.

Bysamhället Vetlanda blev 1888 ett municipalsamhälle, från 1 januari 1909 köping och 1920 fick Vetlanda stadsrättigheter.

I januari 1971 bildades Vetlanda storkommun genom sammanläggningen av Vetlanda stad och landskommun, Björkö, Korsberga, Alseda, Lannaskede och Bäckaby delkommuner.

Planer

De första stadsplanerna

Grundstrukturen för stadens centrum med kvartersutsträckning och gatunät fastlades redan i 1888 års karta över området till bysamhället Hvetlanda, upprättad av A. M. Lindeblad och fastställd av Kungl. Maj:t följande år. Det är i stora drag en rutnätsplan inpassad i förhållande till järnvägen, Vetlandabäcken och befintligt vägnät

1888 års karta.

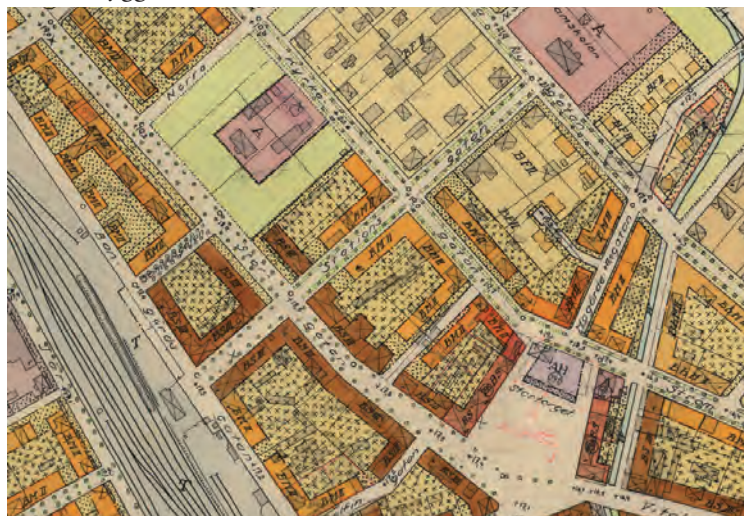
med de sedan tidigare delvis redan utlagda tomterna, längs med de genomfartsvägar som vi idag känner som Storgatan, Vitalagatan och Lasarettsgatan. Strukturen befästs sedan i stora delar i stadskartan upprättad 1898–1902 av lantmätare Elam Mebius. I väster utgör Tomasgatan begränsningen. Hvetlanda bysamhälle köper 1890 marken till det före detta häradshövdingsbostället Tomas- och Kullagården vilket kommer att utgöra stadens markinnehav och begränsningsyta tillsammans med delar av Mogärde gård.

1937 års stadsplan

1937 års stadsplan är ett förslag till ändring och utvidgning av den tidigare planen. Den upprättades 1934 av arkitekt Edvin Stenfors, Stockholm. Stenfors var en av landets samtida experter på stadsplanefrågor, han skrev läroböcker i frågan och medverkade i beredningen av lagstiftningen på området.

Planen berör framförallt delar utanför den gamla stadskärnan, med lösningar vad gäller trafikledning och stadens utbredning. Det är fortsatt Tomas- och Kullagårds ägor i väster respektive i öster som har inlemmats i den nya stadsplanen. I de centrala delarna förhåller sig planen trogen till tidigare strukturer avseende kvarterens utbredning. Vad gäller bebyggelsen är det dock en helt annan tänkt bebyggelsestruktur. Det är en modern plan med sammanhållna byggnadskroppar i gatulivet i två respektive tre våningars höjd, villastaden skulle moderniseras. Det som också utmärker planen är den tydligt inritade grönstrukturen med trädplanteringar längs flertalet av de större gatorna. Storgatan, Kyrkogatan och Nygatan kantas av alléer, likaså Stationsgatan och Industrigatan.

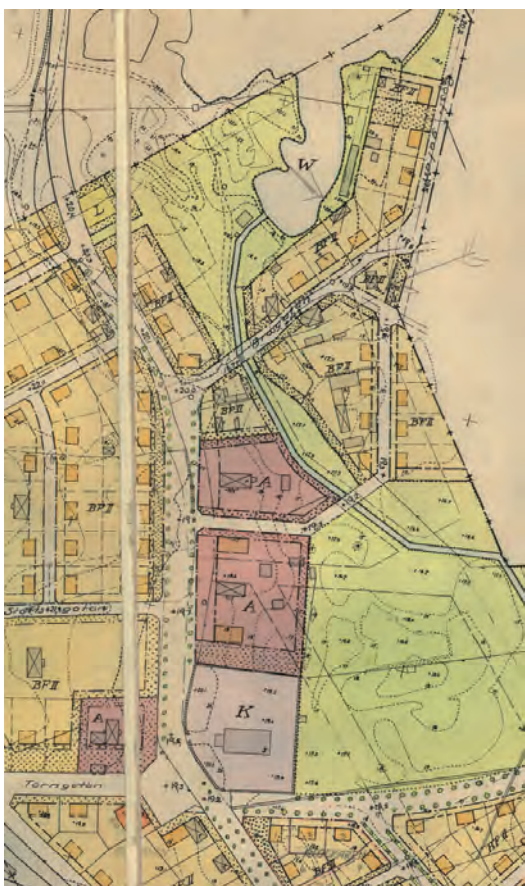
På den tidiga kartan från 1902 finns en esplanad med planteringar inritad. I dess södra del finns den kvar även i 1934 års karta, men norr om järnvägen är den inte kvar som esplanad utan har införlivas i den tänkta parkstrukturen. Huvudallén har istället förlagts till Stationsgatan, som en axel mellan samskolan i norr och stationsbyggnaden i söder.

Utsnitt ur 1937 års stadsplan med de inritade alléerna längs Storgatan, Kyrkogatan, Stationsgatan och Nygatan. De gråmarkerade husen visar befintlig bebyggelse och de gula respektive bruna figurerna markerar tänkta byggvolymer och tillåten höjd. Rosa markerar allmänna ändamål. Kartan upprättades 1934.

Utsnitt ur 1937 års stadplan, upprättad 1934, området vid Vegaplan och med den nyanlagda kyrkogården inritad i norr. Dessa kvarter var i stort sett helt obebyggda. Söder om kyrkogården ses järnvägsspåret mot Sävsjö och plantskolans inhägnade område.

Utsnitt ur 1937 års stadplan. I söder kyrkan, kyrkogården, kyrkskolan och prästgården. Det inritade bostadsområdet vid Kvarndammen kom aldrig att uppföras enligt plan, annars svarar den befintliga bebyggelsen väl mot planen.

1937 års utvidgningar

Den ursprungliga något skeva rutnätsplanen i stadens centrum ligger fast. I väster tillfogas ytterligare en kvartersrad mellan Tomasgatan och Vasagatan, i söder också några mera mjukare formade kvarter med Skyttemosse som begränsning för kvartersmarken i väster. I planens nordvästra del tillförs ett större område med kvartersmark, ett rutnätsmönster som läggs i vinkel till den tidigare rutnätsplanen. Vegaplan tar upp mötet mellan de två rutnäten. Den nyanlagda kyrkogården längs vägen mot Sävsjö utgör utpost i väster.

De i den tidigare planen inritade kvarter öster om kyrkan läggs ut som grönområde och ett grönt stråk kantar Vetlandabäcken söderut. Parkstråket går från Kvarndammen, då benämnd Sägdammen, förbi kyrkan och vidare längs med bäcken söderut, inkluderande den tilltänkta forngården. I anslutning till randgatorna i planområdets utkant i öster har också smala parkstråk ritats in "huvudsakligen för att minska gatornas allt för stora bredd" (vid nuvarande Odengatan).

I 1937 års stadsplan skrivs också in att uthus inte ska förläggas i tomtgräns vilket tidigare snarare har varit regel än undantag.

Tillkommande stadsdelar

Efterhand som staden vidgas tillkommer kompletterande stadsplaner för de nya delarna. Det var dock inte helt jungfrulig mark, utan i många fall fanns enstaka lägenheter som hade avstyckats från kringliggande gårdar utanför stadsplanlagt område, men i stadens absoluta närhet, och då ofta länge vägarna som ledde in till centrum. Den typen av bebyggelse går fortfarande att skönja längs alla de gamla vägarna in mot staden, t.ex. vid Lasarettsgatan i söder, längs vägen mot Flugeby och Byestad, vid Kättilstorpsvägen, vid norra infarten och längs gamla Sävsjövägen norr om nya kyrkogården.

Vid utläggning av detaljplaner för nya områden som tillförts staden har ambitionen varit att i möjligaste mån infoga randbebyggelsen i planen, vilket gör att mycket av den äldre bebyggelsen har bevarats. Både på Stensåkra och Östersand finns relativt många hus uppförda vid tiden före områdena stadsplanlades.

Planfrågor

Under 1940- och 1950-talen innan staden anställde sin första stadsarkitekt nyttjades Vattenbyggnadsbyrån i Stockholm för att upprätta planer över de nya områdena. Många av de fina 50-talsplanerna har ritats av Sune Lindström och Svante Erichs. De ritade bland annat planerna för Tomaslund, Brogård och Stensåkra. Utmärkande för deras planerna är att de i hög utsträckning anpassas till befintliga strukturer och topografi. Det befintliga landskapet tas till vara och exempelvis sparas höglänta tallbackar som små parker.

Stadens markinköp

Frågan om stadens utbredning är komplex då Vetlanda stads legala utbredning och den upplevda staden är två olika saker. Redan tidigt etablerades bebyggelse på mark som inte formellt tillhörde staden men som rent fysiskt låg i dess absoluta närhet. Mycket av bebyggelsen på Östersand uppfördes i det tidiga 1900-talet men blev formellt en del av staden först på 1940-talet. Tiden för uppdraget inte medgivit att reda i alla detaljer kring stadens markförvärv. Men huvudlinjerna är följande:

Frågan om att inkorporera större markområden för stadens framtida utveckling diskuterades redan 1913, men ledde inte då till något markförvärv. Mindre delar kom istället att inlemmas efterhand. På 1930-talet lyftes frågan om inkorporering av församhällena Mogärde, Maden och Östersand igen men avgjordes först 1945 och verkställdes påföljande år.

Gårdarna i Bäckseda socken, Brogård Stora, delar av Brogård Lilla, Sliparegården och Stensåkra hanterades i ett särskilt beslut och införlivades med staden ytterligare ett år senare, 1947. Även resterande mark tillhörande Mogärde köptes in samma år, i detta skede var dock huvudbyggnaden undantagen.

(Det finns dock viss osäkerhet vad gäller de exakt tidsangivelserna då uppgifterna varierar något mellan källorna, Vetlandamonografin och hembygdsföreläsningar över Bäckseda socken, tidsangivelserna ovan är tagna ur Vetlandaboken.)

Inkorporerade gårdar

Tomas- och Kullagården, utgör den ursprungliga marken för staden, Mogärde, Brogård, Torget Kistegård har inlemmats efterhand. Delar av Kråkegård tillkom i samband med inköpet av badplatsen.

Från de tidigt inlemmade gårdarna finns ingen bebyggelse bevarad, men gårdarna lever kvar genom att namnen används som benämningar av stadsdelar och andra byggnader. Från de senare inlemmade gårdarna finns bebyggelse bevarad, i form av både bostadshus och enstaka ekonomibyggnader. Dessa bevarade byggnader utgör viktiga inslag i staden som fysiska spår och minnen av den tidigare strukturen. Mellangården manbyggnad, ladugård och arrendatorsbostaden är exempel på detta.

Bäckseda

Bäckseda är en egen socken och var ett mindre stationssamhälle i stadens närhet med egna hem och villabebyggelse koncentrerad längs den gamla riksvägen och längs några tillfartsvägar mot Mela kvarn respektive Sliparegården. Med uppförandet av villabebyggelsen på Stensåkra knöts den visuella upplevelsen av Bäckseda ihop med Vetlanda och stadsplanen för området fastställdes 1969. (Även om Bäckseda redan tidigt i praktiken var en del av staden genom att Brogårds och Stensåkras marker tillhörde Bäckseda socken.)

Mellangården är den enda av de kvarvarande gårdarna i staden där, utöver manbyggnaden, även ladugården och flera ekonomibyggnader är bevarade vilket bidrar till miljöns samlade kulturhistoriska värde.

Med villabebyggelsen på Stensåkra knyts Bäckseda också rent visuellt ihop med staden.

Stadsplanen för Storegård Östra fastställdes år 1972.

När den nya sträckningen av riksväg 31 i partiet Bäckседа–Byestad fullföljdes under 1990-talet blev Bäcksedavägen en lokalgata.

Under 1970-talet förvandlades Bäckседа till en villastad. Flertalet områden planlades och bebyggdes under denna tid. I utbyggnadsskedet under 1970-talet så är det åker- och ängsmark som bebyggdes, i de flesta fall med de gamla mangårdarna bevarade och med lite större tomter än bebyggelsen i övrigt. Ekonomibyggnaderna revs däremot i stor utsträckning.

Kommunikationer

Järnvägen

Vetlanda har varit en mindre järnvägsknut, vilket på olika sätt fortfarande är märkbart i stadens plan och utformning, då spårdragningarna har skapat stadsrum, påverkat kvartersbildningen och i vissa fall även barriärer mellan olika delar av staden.

Vetlanda–Sävsjö (HvSJ)

År 1884 anlades järnvägen med sträckningen Sävsjö–Vetlanda och Vetlanda anslöt på detta sätt med Östra stambanan. Den smalspåriga banan togs i drift med regelbunden tågtrafik påföljande år. Persontrafiken på linjen var i drift fram till 1961, godstrafiken pågick ytterligare ett antal år. De sista delarna av spåret revs upp 1979 och järnvägsbanken ut mot Landsbro nyttjas numera som gång- och cykelväg.

Vetlanda–Målilla (HvMJ)

En utvidgning av spårförbindelserna åt öster respektive söder diskuterades och 1906 stod järnvägen till Målilla klar för trafik. Vetlanda fick på detta sätt förbindelse med bland annat Oskarshamn och tillgång till en utskleppningshamn. De båda spåren (Vetlanda–Sävsjö, Vetlanda–Målilla) lades sedan samman i ett bolag, Hvetlanda järnvägar. Persontrafiken upphörde 1961 men godstrafiken var i delar i drift fram till 1984. Efter avstängningen av smalspåret breddades delen mellan Vetlanda och Järnforsen till normalspår och återöppnades som Emådalsbanan 1987 och då uteslutande för godstrafik.

Nässjö–Sävsjöström (Vetlanda–Åseda)

Banan Nässjö–Sävsjöström invigdes 1914 och knöt på så sätt samman tidigare spårförbindelse Kalmar–Sävsjöström. På 1980-talet lades de södra delarna av järnvägen ned men persontrafiken upprätthölls på delen Vetlanda–Åseda fram till 2002. Spåret söder om Vetlanda ligger kvar men underhållet på linjen lades ner 2006. Dess norra del Vetlanda–Nässjö är det som återstår av persontrafik till och från Vetlanda.

Emådalsbanan vid Lasarettsgatan.

Bevarade industrispår på Brogård.

Det finns egentligen bara en välbevarad kulturhistoriskt intressanta järnvägsmiljö inom det undersökta området, vid sidan om de klassiska regnskydden vid Vetlanda station. Både den före detta banvaktarstugan på Karlslund och stationsbyggnaden vid Flugeby station finns visserligen kvar på sina ursprungliga platser men byggnaderna är delvis förändrade. Längs banan Vetlanda–Åseda finns Bäckседа järnvägsstation bevarad (*Krolliljan 5:1*). Stationsbyggnaderna längs denna bana är, som ofta var fallet, uppförda efter typritningar och det finns flera välbevarade stationshus med samma utformning efter det gamla spåret. Göteborgsarkitekten Yngve Rasmussen (1860–1923) anges vara arkitekt för bandelens stationer.

Trafikleder

Frågan om en kringfartsled diskuterades redan på 1940-talet även om det också fanns planer på att dra och utöka riksvägen genom staden. Under 1940-talet och i början av 1950-talet tänkte man sig att nyttja Odengatan som den stora genomfartsleden med Missionsgatan som infart till industriområdet i söder och gatan i dess förlängning som matargata till nya bostadsområden men också till Folkets park och motorstadion. Med växande biltrafik i slutet av 1950-talet avskrevs dessa planer och den så kallade ”Blå leden” med en ny omfart presenterades 1963. Det var dock först i mitten av 1980-talet som denna trafikplan började förverkligas som dagens Västerled.

Bebyggelsen

Villabebyggelse

Tätortsbebyggelsen består till övervägande del av villor och egna hem. Fram till 1940-talet uppfördes många av villorna som tvåfamiljshus. Detta var framförallt ett sätt att finansiera villadromarna.

Stilmässigt kan man dela in bebyggelsen i olika epoker. Under 1800-talets andra hälft introduceras den ibland så kallade schweizerstilen med en utpräglad panelarkitektur. Byggnaderna försöker inte längre efterlikna stenhus utan här är just träet och dess formbarhet tillsammans med sågverksindustrins utveckling, en förutsättning för den rika detaljglädjen. Symmetrin är fortsatt eftersträvanvärd. Den runt sekelskiftet uppförda bebyggelsen präglas av snickarglädje och mera fria former än tidigare i planlösningen. Sidoställda tornbyggnader och andra asymmetriska inslag blir vanliga. Taken är ofta branta.

Vid denna tid kommer också nationalromantiken med den röda stugan som ideal. Rödfärgen kommer åter i bruk, antingen i kombination med vitt eller svart alternativt tjära. Detta efter en period av linoljefärg i olika ljusa eller mättade kulörer. En intressant natio-

Det före detta stationshuset i Bäckседа, vid spåret mot Åseda.

Flera av villorna på Kyrkogatan/Stationsgatan är uppförda i villastil runt sekelskiftet 1900, Mohagen 19.

Mohagen 1 är en välbevarad byggnad uppförd i nationalromantisk stil.

Stenkistan 16, är ett Borohus uppfört 1934 i funktionalistisk stil.

Under 1940-talet blir 1½-plans villorna allmänna, Apollo 5 är ett välbevarat exempel.

Under 1970-talet blir gavelhusen vanliga, här Dragspel 10 och 11.

nalromantisk villa i Vetlanda är huset högst upp på Stationsgatan, med dess drakslingedekor på taket.

Omkring 1915–20 slår de mera klassicistiska idealen igenom, strömningen brukar benämnas 20-talsklassicism. Den tar sig lite olika uttryck, typiskt är dock en återgång till symmetrin och användningen av klassiska stilelement som kolonner och balusterdockor. De brutna taken är vanligt förekommande. De flesta husen är uppförda i 1½-plan och den så kallade herrgårdsvillan introduceras. De här tidsepokerna är lite flytande i tiden och det kan också förekomma blandningar mellan de olika stilarna.

År 1930 och Stockholmsutställningen brukar sättas som genombrottet för funktionalismen i Sverige, men det dröjer innan stilen får fullt genomslag. I villabebyggelsen tar funktionalismen sig uttryck i kvadratiske byggnader med flacka helvalmade tak och renare huskroppar, både i formen och vad gäller fasadytor. Reveterade hus i ljusa färger blir vanligt förekommande. Ibland kan byggnaderna ha drag av "atlantångare" med stora altaner eller balkonger runt hörn tillsammans med runda dekorfönster som ger associationer till fartygsarkitektur. Fönstren är ofta dragna mot hörnlägen och går ibland över hörnen. Även rundade burspråk förekommer. Det generella är dock att de spröjsade fönstren försvinner, tillika de brutna taken.

Under 1930-talet sker ett brott i villabebyggandet genom att de monteringsfärdiga husen blir allt vanligare. Gränsen mellan kataloghus och byggmästarbyggda bostäder kan dock vara något flytande – husfabrikernas kataloger tjänade ibland som förebild också när husen uppfördes av en lokal byggmästare. Vidare var det många ritare, ingenjörer och arkitekter, knutna till de olika trähusföretagen som åtog sig uppdrag att upprätta bygglovsritningar vid sidan om sitt ordinarie arbete.

Under 1940-talet blir villorna i ett plan fler. Men även hus i 1½-plan och 2-plan är vanliga. Nästan samtliga hus har sadeltak.

Under 1950-talet blir husen lägre och adderade huskroppar blir vanliga. Tvåfamiljshusen försvinner helt. Fasadtegel blir allmänt och oregelbundna fönster ger fasaden liv. Garaget finns fortfarande i källaren.

Moderna inslag under 1960-talet är de platta taken och samtidigt börjar husen byggas i vinkel. Sluttningshusen blir också mera allmänt förekommande. Fasadtegel – gärna i form av Mexi-sten – och träpanel kombineras i fasaderna. Fönstren sätts i band. Källaren blir ett utrymme för umgänge – gillestugorna blir vanliga. Garaget/carporten byggs fristående men i nära anslutning till villan.

Under 1970-talet blir de källarlösa husen allt vanligare. Träpanel blir ånyo det vanligaste fasadmaterialet. Hustyper som refererar till traditionell allmogebebyggelse, så kallade landskapshus, introduceras. Taken blir större och "joddlarbalkongerna" introduceras. Umgänget flyttar upp på vinden. Fasaderna målas i mörkare färger.

När vi kommer fram till 1980-talet blir tillbakablickandet en

trend. Fönstren får spröjs och förstukvistarna återkommer. Det finns dels de traditionella husen, dels de låga husen med mycket stora tak. Fasadfärgerna blir efter en mörk period ljusare igen.

Under 1990-talet blir husen större, stilarna blandas och burspråk och stora fönster blir populära.

Under 2000-talet kan man säga att trenderna i villbyggandet går åt två håll – det är dels nyfunkis med renare och stramare ytor – dels ambitionen ”att ha allt”.

Flerbostadshus

Under det tidiga 1900-talet är det vanligt att den som uppför ett bostadshus också har uthyrningsytor i bostaden. De villor som vi idag betraktar som enfamiljshus inrymmer ofta två eller flera lägenheter. Under 1940-talet uppförs sedan relativt många, lite mindre, flerbostadshus i två våningsplan.

Under 1950-talet tillkommer de första riktigt storskaliga flerbostadshusen både på jungfrulig mark och genom rivning av äldre bebyggelse dels längs Storgatans norra sträckning, dels längs Vitalagatan. Tomaslundan som är det första storgårdskvarteret, uppfördes av Malmöfirman Hagman & Svensson genom en kommunal marksubvention. HSBs bostadskvarter på Norresand möjliggjordes också av kommunen genom inköp av tidigare fastigheter och där tomtmarken sedan såldes till HSB.

Under 1960-talet tillkommer en stor mängd flerbostadshus både i centrala lägen där äldre bebyggelse rivs och i stadens utkant på tidigare icke bebyggd mark. År 1963 bildas den kommunala bostadstiftelsen Witalabostäder. Det första projektet för det kommunala fastighetsbolaget blev uppförandet av loftgångshusen på rivningstomten efter Hvetlanda Stol & Möbelfabrik 1964. Samma år tog riksdagen beslutet om att en miljon bostäder skulle byggas under en tioårsperiod. Det så kallade miljonprogrammet innebar bland annat att kommunerna erbjöds gynnsamma ekonomiska villkor.

I Vetlanda uppförs relativt storskalig flerbostadsbebyggelse på den till staden inköpta marken från Stensåkra gård i Bäckseda socken. Den stora skalan till trots är husen varierade. Bebyggelsen är uppförd av olika byggherrar alternativt att beställaren har anlitat olika arkitekter vilket ger olika uttryck. Den består vidare av omväxlande bostadsrätter och hyreshus och blir sammantaget därför inte monoton och ensartad som flerbostadshus från denna tid ibland upplevs vara.

Industrier

Vetlanda har haft många betydelsefulla industrier, varav merparten inte längre finns kvar. Flera industrier var tidigt lokaliserade till stationens närhet, på Järnvägsgatan och Brogårdsområdet. Lokalerna efter två av de äldre industrier finns bevarade och är medtagna i en tidigare inventering.

Tomaslundan var det första storgårdskvarteret i Vetlanda och uppfördes på tidigare obebyggd mark.

Kvarteret Norresand uppfördes av HSB Jönköping.

Loftgångshusen i kvarteret Hackspetten var stiftelsen Witalabostäders första byggnadsprojekt.

Byggnader uppförda för tändsticksfabriken, från olika tider men samtliga i tegel. Skorstenarna i bakgrunden hör till värmeverket.

Fabriksbyggnader uppförda för Hvetlanda snickerifabrik, sedermera JOC i kvarteret Trasten 17.

Brogårdsområdet dominerades av två stora industrier, Tändsticksfabriken och husfabriken, Vetlandahus. Tändsticksfabriken är fortfarande kvar inom området men har lämnat de äldsta lokalerna som i dag ägs av kommunen. Den pågående verksamheten, tillverkning av splint och ”skillerts”, sker i de senare uppförda fabrikslokalerna i nära anslutning till de gamla. Man gör dock inte färdiga produkter längre, utan splinten, stickor utan knopp och de tryckta ytteraskämnena transporteras till fabriken i Tidaholm för vidaremontering till färdiga tändstickor.

Vetlandahus köptes upp av Myresjöhus som nyttjade fabriken i Vetlanda för tillverkning av fönster.

Möbelindustrin har varit en framträdande bransch i staden. Hvetlanda snickerifabrik sedermera JOC Vetlandas fabrikslokaler finns bevarade, dels i byggnaderna vid Järnväggsgatan som kompletterades efterhand, dels i form av den moderna anläggningen från i början av 1970-talet i anslutning till Västerleden.

Trähusindustrins roll

Vetlanda ligger i centrum av den småländska trähusindustrins lokalisering vilket också har satt sina spår i den uppförda bebyggelsen.

Vetlandahus

Vetlandahus, med företagsnamnet AB Eгна Hem, startades 1930 av disponent Johan Andersson. Företaget med fabrikslokaler på Brogårdsområdet har varit en viktig aktör. År 1957 köptes Vetlandahus upp av Myresjöhus och under en övergångsperiod levde företagsnamnet Eгна Hem kvar.

Fribohus

Fribohus var ett annat Vetlandabaserat företag som startade omkring 1960, initialt med inriktning på fritidshus men företaget kom relativt snart att övergå till villaproduktion. En av grundarna var byggmästare Richard Samuelsson som några år tidigare hade startat Ribo-verken, som sedan blev en del av Fribohus.

Företaget ritade husen efter kundens önskemål och blev på så sätt en kombination av det byggmästarritade och fabriksstillverkade huset. Flera arkitekter var knutna till företaget och har signerat bygglovsritningarna, bland annat flera av de större villorna i kvarteret Molnet och längs Kettilsgatan.

Andréens trähus

Andréens trähus är ytterligare ett Vetlandabaserat husföretag som var verksamt från 1960-talet fram till omkring år 2000 och som också har lämnat några avtryck i staden.

Myresjöhus

Om man pratar volym så är dock Myresjöhus, med hemvist i Myresjö, den stora husleverantören i staden och då inte bara av enskilda villor. Företaget har även ritat, projekterat och levererat radhus, kedjehusområden och flerfamiljshus, men också en skola.

Förenings- och friluftsliv

Vetlanda har ett rikt föreningsliv som också i vissa fall har satt avtryck i den byggda miljön i form av samlinglokaler och andra typer av anläggningar.

Frikyrkorörelsen

Frikyrkorörelsen är och har varit stark i Vetlanda och det finns ett antal frikyrkobyggnader från olika tider i staden. Från de tidiga bönhusen till moderna anläggningar med en rad olika funktionsytor.

Flertalet är relativt välbevarade och har ett kulturhistoriskt värde både utifrån sin gestaltning och funktion.

Nykterhetsrörelsen

Nykterhetsrörelsens lokaler har moderniserats och förändrats efter behov, även om grundstrukturen är densamma. Byggnaderna har ett värde framförallt utifrån sin funktion och historia.

Arbetarrörelsen

Arbetarrörelsen är representerad genom ett Folkets Hus och en välbevarad folkpark som beskrivs närmare under enskilda objekt.

Idrottsrörelsen

Den första idrottsplatsen låg centralt i staden. Från 1920-talet fick den sin lokalisering till Tjustkulle, se avsnittet om områden. Idrottsplatsen på Tjustkulle har utvidgats efterhand och anläggning efter anläggning har tillfogats utifrån tidens krav. Vitalavallen, vid sidan om Flugebyvägen har också gamla anor och togs i bruk redan på 1920-talet.

Ridsporten har en framträdande roll i staden och fick tidigt sin lokalisering till Upplanda. Se vidare under objekt omlandet.

Motorsporten introducerades i Vetlanda på 1940-talet och ett motorstadion inrättades invid vägen ut mot Kättilstorp. Det finns inga byggnader bevarade från anläggningens äldsta tid, depåerna är dock ombyggda i likhet med tidigare utförande. Idag är det framförallt lokaliseringen som kontinuitet. Vid sidan om motorstadion ligger skyttebanan också denna plats med anor från 1940-talet.

Sommarhem

Flera av föreningarna har förutom de nämnda samlingslokalerna i staden också haft och drivit sommarhem i stadens närhet. Både som ett sätt att erbjuda verksamhet för föreningarnas medlemmar

Tomaslundsskolan ritades och uppfördes av Myresjöhus.

Allianskyrkan, Vakteln 7, är uppförd under 1980-talet i tidstypisk kalksandsten och brunbetsad träpanel.

Vetlanda Folkets Park, här sommar-teatern och danspaviljongen.

Motorstadion med depåbyggnad på Brunnsgård 6:3.

Sjöstugan vid Östanåbadets koloni.

En av de traditionella sportstugorna på Östanå.

sommartid men också av sociala skäl, för att kunna erbjuda barn till mindre bemedlade familjer möjlighet att komma ut från stan.

Det har funnits två sommarhem vid Sandlandet, dels NTOs sommarhem som sedan något år är ombyggt till privatbostad, dels Vetlands missionsförsamlings sommarhem som var ett enkelt men genuint sommarhem en bit från stranden. Missionsförsamlingens sommarhem är rivet sedan inventeringen utfördes.

Den enda bevarade byggnad med motsvarande karaktär är därmed den så kallade Sjöstugan vid Östanåbadets koloni som enligt uppgift också har använts för dagkoloniverksamhet under en period.

Fritidshus

Vid sjön Grumlan och då framförallt dess östra strand har funnits en rad sommarstugeområden. De flesta områdena har förvandlats till permanentboende och i vissa fall är omvandlingen pågående. Östanå var ett enhetligt och storskaligt område med ett hundratal stugor uppförda från 1940-talet och framåt. Stugorna utgjorde en möjlighet för stadsborna till rekreation i närområdet. Vissa av stugorna var självbyggen andra produceras av trähusindustrierna i närheten.

Vad ÄR kulturvärden?

Vad gäller bebyggelse har Riksantikvarieämbetet gjort en definition av vilka element de kulturhistoriska värdena består av. Basalt använder de begreppen dokumentvärde respektive upplevelsevärde.

Dokumentvärden

Med dokumentvärde menas faktiska egenskaper som byggnader har. Detta är värden som kan beskrivas objektivt, kanske i vissa fall mätas och jämföras med andra byggnader. Dokumentvärdet inbegriper historiska egenskaper inom en rad områden, det kan vara; byggnadshistoriskt, byggnadsteknikhistoriskt, arkitekturhistoriskt, samhällshistoriskt, socialhistoriskt, personhistoriskt eller t.ex. teknikhistoriskt.

Upplevelsevärden

Utöver dessa faktiska värden finns också upplevelsevärden. Det är subjektiva värden som är svårare att mäta och kvantifiera då de utgår från värderingar. Arkitektoniska och konstnärliga värden är välkända begrepp som kanske inte kräver någon speciell förklaring. Med patina avses att byggnaden genom sitt skick kan förmedla en tidsdimension och ge upplevelsen av en långvarig användning. En gammal fönsterbåge med blåst glas och väderbitna karmar där flera olika färgskikt kan anas illustrerar åldrandet på ett mycket konkret sätt. Avlägsnas patinan återstår bara den objektiva upplysning som byggnaden ger om sin tillkomsttid och skick idag, dess egen berättelse.

telse om mellanliggande tiders användning går förlorad. Gränsen mellan patina och rent slitage och direkta skador är ofta otydlig och kan vara svår att uppfatta.

Med miljöskapande värde avses en byggnads betydelse för miljön som helhet.

Identitetsvärdet står för det som gör att vi känner trygghet, samhörighet och hemkänsla i miljön. Detta är i första hand ett socialt värde där de kulturhistoriska aspekterna ingår mer eller mindre framträdande. Byggnaderna i sig behöver inte vara märkvärdiga, för att ha detta värde. Som kommande utifrån kan det vara svårt att uppfatta den här typen av värden som i mycket handlar om det bekanta och vardagliga men också igenkännbara.

I kontinuitetsvärdet ligger en tidsaspekt, att en plats eller ett område har använts för en viss sorts verksamhet under lång tid.

Med traditionsvärde kan avses speciella tilldragelser som kan förknippas med en särskild byggnad eller plats, eller en byggnads betydelse som bärare av en tradition. Det lilla missionshuset med anspråkslöst yttre kan ha spelat en stor roll i bygdens historia och därmed vara en viktig traditionsbärare.

Symbolvärdet är relativt lättförståeligt och ofta tydligt. En byggnad kan vara en symbol för en ort, en stad, ett begrepp eller en samhällsfunktion. Ibland är symbolfunktionen avsedd, som när en ort bygger ett höghus för att sätta staden på kartan. I andra fall kan byggnaden i efterhand ha fått en symbolroll. Fabriksskorstenen reser sig som ett synligt tecken på industriell framgång och teknisk utveckling, men kan även förknippas med armod och tunga arbetsförhållanden. Kyrkan mitt i byn och kyrktornet markerar religiösa och kulturella värden, men står också som en symbol för sin bygd.

Missionshuset i Simnatorp uppfördes 1893.

Kyrkorna representerar religiösa och kulturella värden, men står också som en symbol för sin bygd.

Förstärkande, övergripande motiv

Till dessa värden kan man sedan lägga förstärkande övergripande motiv. En byggnads värde har traditionellt varit starkt förknippad med dess bevarandetillstånd. Ett hus i originalskick eller med få förändringar från dess uppförandetid, har nästan alltid klassats högre än en byggnad som genomgått ett antal utvecklingsskeden. I dessa sammanhang brukar man tala om autenticitet och äkthet som just förstärkande motiv.

En byggnad i originalskick berättar om byggnadsskicket vid tillblivelsetiden, vilka färgsättningar som var populära och andra ofta modebetonade drag. En byggnad i originalskick kan därför ofta också ha ett pedagogiskt värde, genom dess tydlighet, vilken gör den relativt lätt att läsa och förstå. Detta kan gälla en byggnad i sig men också i dess sociala och ekonomiska sammanhang. Kring en herrgårdsmiljö är de ibland mycket enkla byggnader som har skapat förutsättningarna för välståndet viktiga för att kunna förstå det ekonomiska överflöd som herrgården speglar.

Kvalitet i detta sammanhang inbegriper flera olika egenskaper, från ett rent hantverksutförande till mera estetiska aspekter, där man ser skönheten i en väl uttänkt konstruktion, noggrant utformade detaljer, väl valda material och ett skickligt utfört hantverk. I en medveten arkitektonisk gestaltning finns kvalitetsbegreppet ofta inbyggt, omsorgen om detaljerna och goda och anpassade material är till exempel egenskaper som brukar förknippas med god arkitektur. Detta knyter samman det konstnärligt-arkitektoniska värdet med det mera jordnära kvalitetsbegreppet som ligger i hållbarhet, slitstyrka och funktionsduglighet.

Sällsynthet är ytterligare ett så kallat förstärkande motiv. Om en byggnad visar sig vara ensam i sitt slag blir bedömningen givetvis en annan än om den är en i raden. Sällsyntheten har ofta av naturliga skäl förknippats med hög ålder, men kan också vara relevant på yngre byggnader utifrån att dessa kan vara unika i sitt slag t.ex. vad gäller byggnadsteknik eller industriell process.

I motsats till sällsyntheten står representativitet. Med det representativa menas ofta det som är typiskt för en trakt, socken eller landskap. Det kan även avse näring eller ett socialt skick. Det kan gälla byggnadens utformning, typ av byggnad, val av byggnadsmaterial etc. Bedömningen av det sällsynta och representativa varierar utifrån olika perspektiv; nationellt, regionalt och lokalt.

Med en tidigare fokusering på sällsyntheten och det högkvalitativa har ofta mycket av det representativa gått förlorat. Utedass och andra enkla uthus som var regel i en tidsepok, är idag mer än sällsynta då de inte har tillmätts tillräckligt värde för att bevaras till eftervärlden.

Begreppen är hämtade ur boken Kulturhistorisk värdering av bebyggelse av Axel Unnerbäck, utgiven av Riksantikarieämbetet 2002.

Fint murad mönsterdekor i det gamla vattenverkets fasad, Mogärde 20:1.

Lagstiftning

Inom kulturmiljöområdet är det framförallt tre olika lagar som reglerar den enskildes och samhällets rättigheter och skyldigheter – det är PBL, KML och Miljöbalken.

Plan- och bygglagen – PBL

PBL är den lag som kommunerna har att förhålla sig till vad gäller planering och lovgivning. Vikten av att ta hänsyn till kulturvärden betonas generellt (2 kap 3,4, 6§§), i översikts- och detaljplaner (3 kap 4,5 §§, 4 kap 13, 17 §§) och vad gäller kraven på byggnadsverk m.m. och bygglov (8 kap, 9 kap 2§). Vid tillämpningen av lagen gäller att byggnadsnämnden ska göra en avvägning mellan enskilda och allmänna intressen.

Underhåll

Generellt gäller att byggnadsverk skall underhållas och att detta underhåll skall anpassas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde (PBL 8 kap 14 §).

Ändring

Vid ändring av en byggnad skall åtgärderna göras varsamt så att hänsyn tas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde (PBL 8 kap 17 §).

Ändring

Enligt 8 kap 7 § PBL skall de tekniska egenskapskraven (som omnämns i 8 kap 4 och 5 §§) vid ändring av en byggnad anpassas och avsteg får göras.

Förvanskning

Lagstiftningen omfattar även förbud mot förvanskning. En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får således inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §).

Rivning

En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte rivas (PBL 9 kap 34 §).

Bygglov

Om planerar att ändra en byggnad kan det vara aktuellt att ansöka om bygglov. Bygglov skall exempelvis sökas om ”byggnaden byter färg, fasadbeklädnad eller taktäckningsmaterial eller byggnadens yttre utseende avsevärt påverkas på annat sätt” (PBL 9 kap 2§). 8. Detta gäller främst inom detaljplanelagt område. Eftersom regel-

verket är komplicerat är det bäst att kontakta kommunen för att få reda på om bygglov krävs.

Kulturmiljölagen – KML

Kulturmiljölagen slår i sitt första kapitel fast att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och att ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Lagen omfattar i sina följande kapitel sedan bl.a. fornminnen, ortnamn, byggnadsminnen, kyrkor och kyrkogårdar specifikt.

Fornminnen har ett generellt skydd. Byggnadsminnen fastställs efter beslut av länsstyrelsen och omfattas av för byggnaden relevanta skyddsbestämmelser. Samtliga kyrkor inom Svenska kyrkan uppförda före 1940 har ett generellt skydd, vilket innebär att församlingen/samfälligheten söker tillstånd hos länsstyrelsen för att genomföra förändringar. Modernare kyrkor kan också ges samma skydd efter särskilt beslut.

Inom kommunal planering är det kanske framförallt fornminnen och ortnamn som kommunen har särskilt ansvar att beakta.

Miljöbalken – MB

Miljöbalken reglerar resursfrågor och betonar också vikten av att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Begreppet riksintressen regleras inom miljöbalken. Områden kan exempelvis vara av riksintresse för kulturmiljövården och då är det respektive kommun som skall redogöra för länsstyrelsen hur varje riksintresse ska tillgodoses.

Generella karaktärsdrag

Grönstruktur

Som besökare upplever man Vetlanda som en ”grön stad”, vilket är en viktig kvalitet. Grönskan, lummigheten och perennplanteringarna skapar trivsel och en mjukhet i stadsrummet. Staden har en lång historisk kontinuitet med sina alléer då de första anlades redan vid sekelskiftet 1900. Stadsplanen från 1937 visar ett stort antal alléer och många av dessa finns ännu kvar.

Även det naturliga parkstråket från Kvarndammen förbi kyrkan och vidare söderut längs Vetlandabäcken inkluderande den då planlagda forngården finns med i 30-talsplanen.

Stadens gröna rum och rekreatorytor består både av planterade anlagda ytor och av bevarad ägs- och hagmark respektive skogsmark. De bevarande strukturerna bidrar också till den historiska kontinuiteten och möjligheten att kunna läsa av stadsrummet.

Vetlandabäcken utgör ett blickfång och en tillgång i miljö, Mogärde 20:1. Kvarteret Frode i fonden.

Vetlandabäcken slingrar sig genom staden och i de partier där bäckfåran flyter öppet är den nyttjad i gestaltningen och utgör en tillgång i miljön.

Grönstrukturplanen för Vetlanda och Bäckseda, antagen 2006 är ett fylligt och väl genomarbetat dokument där både natur- och kulturvården sammanvägs och kompletterar varandra.

En god analys av stadens trädplanteringar finns i landskapsarkitekt Sara Anderssons examensarbete "*Vetlanda gatuträd*". Hon förespråkar återplantering längs vissa av de gatusträckningar som försvunnit i förhållande till stadsplanekartan från 1934. En återplantering skulle ytterligare kunna stärka befintliga värden och knyta samman vissa väsentliga gatustråk.

Alléerna är viktiga för upplevelsen av stadsrummet.

Nyttjandet av stadsrummet

Trafiken löper genom stadskärnan, då Storgatan fortfarande är en av huvudgatorna genom staden. Det kan kanske upplevas som störande men ger samtidigt ett liv och en puls och utgör en del av den levande staden. Den stenlagda gatan skapar stadskänsla och begränsar samtidigt hastigheten på ett naturligt sätt.

Torget är en öppen central torgyta, med en levande torghandel en dag i veckan och inte "bara" en parkering. Torget upplevs inte som ödsligt de dagar då det inte är torghandel.

Allén som kantar "Prästastigen" i Bäckseda tillför en historisk dimension i landskapet.

Tillvaratagande av gamla strukturer

Staden har på olika enkla men ändå betydelsebärande sätt valt att medvetet ta tillvara äldre strukturer till exempel genom att gårdsnamnen är bevarade i områdesbenämningar. En strävan som också i stort har gällt planarbetet, vid utläggande av nya områden har det nya gatunätet i möjligaste mån anpassats i förhållande till äldre strukturer och bebyggelse.

Bankarna och spårområdet efter tidigare järnvägssträckningar har nyttjats för gång- och cykelvägar, detsamma gäller tidigare elledningsgator. Före detta handelsträdgårdens stenmursomgärdade odlingsyta är sparad som en naturligt avgränsad rekreationsyta i området Plantskolan. Detta är några exempel på hur man med små medel ger miljön ett historiskt minne. Att man också skyltar miljöerna ger fler möjligheter att förstå sambanden.

Bevarade fornlämningar

Vetlanda stad med dess omgivningar bär en osedvanligt rik historia, med ett stort antal fornlämningar, såväl enstaka som koncentrerade i större områden. Fornlämningar och andra kulturminnen har oftast sparats och inlämnats på ett självklart sätt i miljön. Redan i 1937 års stadsplan fastslås att forngravfältet norr om epidemisjukhuset ska utgöra park.

De fredade fornlämningsområdena skapar naturliga lungor med öppen ängsmark och ekbackar mellan bostadområden och villakvarter, vilket tillför både estetiska och rumliga kvalitéer vid sidan om kultur- och naturvärden. Relativt god tillgång på mark samt en luftig och framsynt planering har möjliggjort detta.

Gravfältet på Mogärde föreslogs bevaras som naturmark redan i 1937 års stadsplan.

Skalan i stadsrummet

Staden har en relativt lågt hållen byggnadshöjd. Även om vissa bostadshus är fyra–fem våningar höga är det fortfarande märkesbyggnaderna stadshuset och kyrkan, som är de högsta i stadens siluett. Gaturummet håller en överskådlig mänsklig skala.

Äldre bebyggelse

Det finns ett flertal kvarvarande äldre byggnader i stadens centrum. Flera av dessa är relativt kraftigt förändrade vad gäller fasadutformningen, men bebyggelsen har ändå ett värde i sin skala, höjd och volym. Äldre byggnader kan också ha ett dokumentvärde i den ursprungliga byggnadskroppen i stomme och detaljer. Längs Vitalagatan finns ett samlat, äldre bebyggelseområde vilket också förhöjer värdena. Också längs Storgatan finns enklaver av äldre bostadshus bevarade.

De äldre husen som finns kvar, särskilt längs genomfartsgatorna så som Storgatan, Vitalagatan och Nygatan utgör viktiga rester av ett äldre bebyggelselager och tillför en historisk dimension i gaturummet.

Avläsbarheten

Bebyggelse från olika tidsskikt utgör årsringar och bidrar därmed till läsbarheten av staden. För att kunna förstå hur staden har utvecklats finns det ett stort kulturhistoriskt och pedagogiskt värde i att byggnader av olika slag bevaras, exempelvis inte bara bostadshus utan också enklare uthus och kvarvarande ekonomibyggnader.

Vetlanda har som alla andra städer utvecklats från centrum och utåt längs tillfartsvägarna. På jungfrulig mark är bebyggelsen mera homogen, särskilt i de områden som planlades från 1960-talet och framåt. I de mera centrala belägna bostadsområdena som bebyggdes under 1940-talet finns senare kompletteringar, och då framför allt i form av låga flerbostadshus i trä som till del påverkar områdenas tidigare mera enhetliga karaktär.

Hantverkets avtryck

Vetlanda har relativt många putsade hus. Lite speciellt för Vetlanda och dess närhet är den rikedom av olika former av dekorputs som finns. Hur denna traditonen har uppstått är svårt att säga, men den har gett upphov till en större mångfald i uttrycken, vid sidan om traditionell sprit- respektive slätputs. Dekorputsen utgör ett särdrag som är värt att bevara.

Bävren 3 utgör ett av de kvarvarande bostadshusen från tidigt 1900-tal längs Storgatan.

Östra Slottsgatan utgjorde den tidigare infartsvägen från Sävsjö.

Dekorputs är ett lokalt särdrag.

Skydd och generella avvägningar

De i inventeringen listade objekten och områdena skyddas formellt i tillämpningen av PBL, dels i bygglovshandtering, dels vid upprättande av detaljplaner. För att inventeringen ska få större tyngd bör den också antas politiskt. Genom att uppmärksamma fastighetsägarna på de befintliga värdena skapas förutsättningar att öka intresset och förståelsen för behovet av varsamhet.

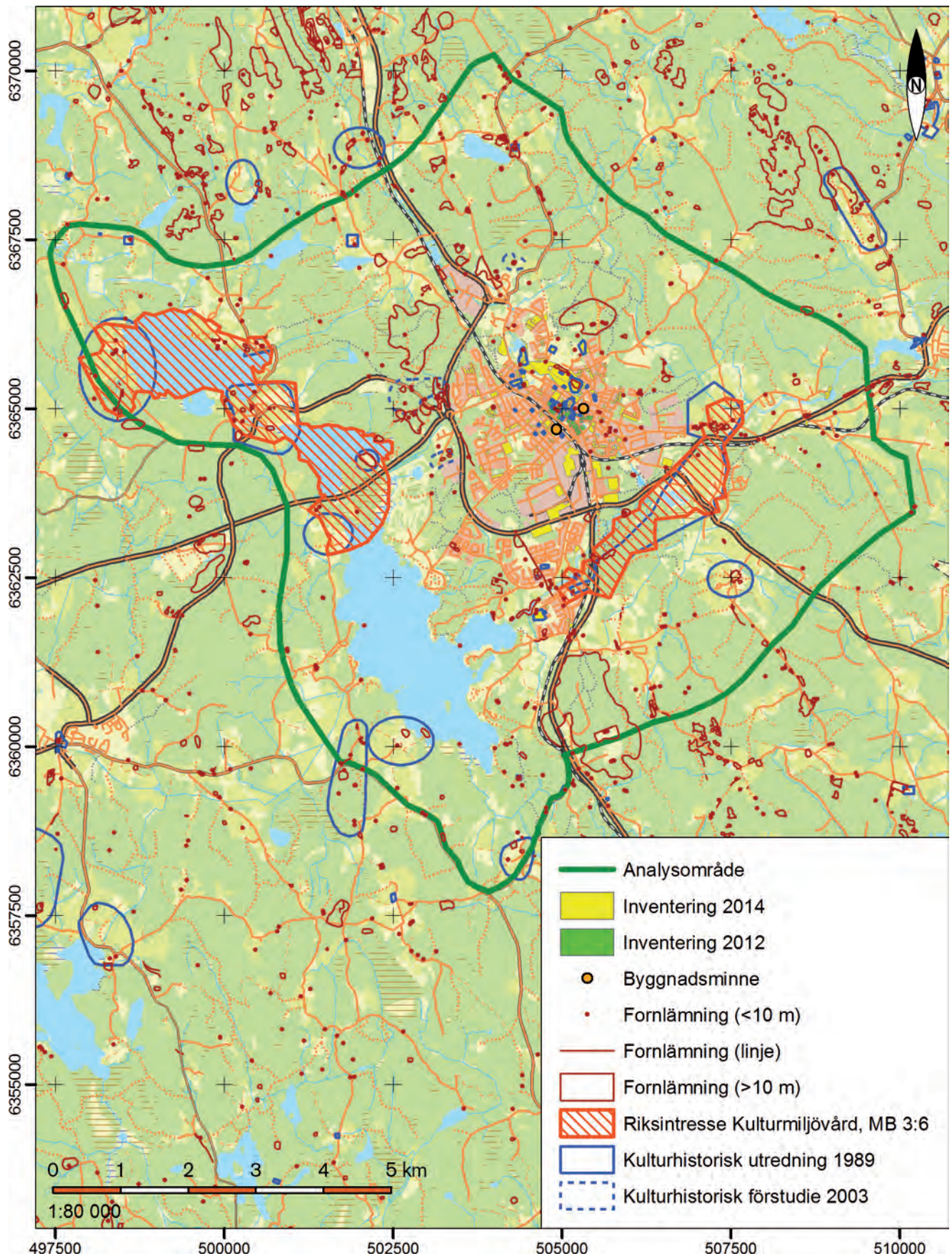
Områden som är utpekade som riksintressen ska hanteras i dialog med länsstyrelsen. Avgränsningen av riksintresseområdena kan dock inte betraktas som en definitiv gräns, åtgärder i nära anslutning, men utanför det avgränsade området kan vara till skada för riksintresset. Fornminnen är skyddade i kulturmiljölagen, tillika de kyrkliga kulturminnena, också dessa frågor hanteras formellt av länsstyrelsen.

Inom det utredda området finns två byggnadsminnen, för skydd av byggnadsminnena finns av länsstyrelsen upprättade skyddsföreskrifter. Inom det nu inventerade området finns enligt museet bedömning bara ett objekt som eventuellt skulle kunna bli föremål för en byggnadsminnesutredning och det är Folkets park. Folkparkerna representerar en viktig del av kulturarvet och Vetlanda folkets park är ett representativt och välbevarat exempel. Länsstyrelsen gjorde 2010 en översiktlig inventering av länets folkparker och i denna är Vetlanda Folkets park en av de kulturhistoriskt högst värderade.

En översiktsplan handlar om att sammanväga intressen och ange inriktning för den långsiktiga utvecklingen av den fysiska miljön. En översiktsplan är i lagens mening vägledande men inte bindande.

I kartbilden över området med utpekade kulturmiljövärden inritade finns vissa tydliga samlade områden med särskilt höga kulturvärden och där framtida expansioner bör undvikas. Lägger man dessutom till landskapsbild, naturvärden och områden som har bedömts vara viktiga för friluftsliv och rekreation så överlappar dessa intressen i hög grad varandra. Bilden blir därmed ännu tydligare. Läns museets bedömning är att områdena kring sjöarna i väster och längs Emåns sträckning i syd och sydost bör generellt fredas från exploatering.

De i tidigare översiktsplan föreslagna utvidgade industriområdena längs vägen ut mot Sävsjö, V3 och V4, stör landskapsrummet och skär av den befintliga grönstruktur som idag fungerar som ett utökat skyddsområde kring Hultaby slottsruin. En tänkt framtida expansion bör i första hand ske mot öster och nordost, de inom detta område belägna fornlämningar ska om det blir aktuellt, utredas i särskild ordning.

Översiktskarta över utvärderad bebyggelse 2012 och 2014 samt riksintressen för kulturmiljövård, fornlämningar enligt fornminnesregistret, kulturhistorisk utredning 1989 samt en begränsad kulturhistorisk förstudie från 2003 avseende sex mindre områden runt Vetlanda tätort.

Pågående omdaning vid Östanå, de nya villorna förändrar helt områdets karaktär.

Reflektioner, rekommendationer

Pågående omdaning

Det är ett starkt förändringstryck på flertalet fritidsstugeområden vilket gör att dessa inom en snar framtid kommer att vara omvandlade till villakvarter. Vad gäller Sandlandet, Storeö och Byaberg är denna omvandling ett faktum. I Östanå är processen i gång, vilket gör att områdets karaktär snabbt förändras. Och de kulturvärden som finns och har funnits i detta storskaliga enhetliga sportstugeområde blir därmed svåra att vidmakthålla.

Området bör lämpligen bli föremål för en dokumentation för att tillvarata minnen och historia. Kan göras i form av intervjuer med gamla stuginnehavare, fotodokumentation av stugorna och kanske någon uppmätning. Man bör vidare undersöka om det går att bevara någon/några av de mest genuina stugorna genom att t.ex. kommunen tar över några av dem.

Förslag till ombyggnad / tillbyggnad

I samband med ägarbyten och generationsskiftet ökar förändringstrycket på byggnader som kan ha varit helt intakta sedan uppförande. Det är kanske framförallt de mindre villorna som är mest utsatta, då man vill ha en större boyta.

I flera av de stadsnära områdena och närliggande byarna, märks ett ökande bostadstryck genom relativt kraftiga om- och tillbyggnader på mindre torp och gårdar. Ett sätt att möta detta är ta fram förslag hur man kan bygga ut ett mindre torp och ändå behålla karaktären.

Vägledande exempel för bygglovshandläggare

Vid ändring av byggnad föreskriver plan- och bygglagen (PBL 8 kap 17 §) att hänsyn ska tas till byggnadens historia och kulturhistoriska värde. För att underlätta bygglovshandläggarnas arbete bör en konkret exempelsamling med bra och dåliga exempel tas fram.

Områden – historia och karaktär

Stadskärnan

Stadens absoluta centrum karaktäriseras kvarter för kvarter i den tidigare utredningen från 2012. Det då inventerade området begränsades i norr av Kyrkogatan, i söder av Järnvägsgatan, i väster av Kullgatan och i öster av Missionsgatan och omfattade totalt ett hundratal fastigheter.

Stadens kommersiella centrum inryms till stor del inom dessa kvarter. I ett historiskt perspektiv kan den samlade stadskärnan sägas motsvara den ursprungliga stadens utbredning vid början av 1900-talet. Området begränsas i stort av Vetlandabäcken i öster och

av järnvägen i väster, i norr ungefär i nivå med kyrkan och i söder av den gamla fastighetsgränsen mot Stensåkra och Torget Kistegården.

Stadskärnan har efterhand förtätats, villakvarteren har ersatts med flerbostadshus, även om det finns bevarade enklaver med tidig 1900-tals bebyggelse. 1937-års stadsplan tillåter en sådan förtätning i kvarteren längs med Storgatan fram till Bollgatan i norr och mera generellt i kvarteren söder om Stortorget. Det är dock först fram på 1950- och 1960-talen som de mera storskaliga flerbostadshusen börjar uppföras.

Kvarteren Mården, Bävern, Örnen, Norresand

Kvarteren Mården, Örnen och Norresand längs med Storgatan domineras av flerbostadshus, uppförda på 1950- och 1960-talen. Norresand är ett storgårdskvarter uppfört vid 1950-talets slut, med putsade fasader i tidstypiska kulörer. Kvarteret är det första stora HSB-området i staden. De låga affärslängorna mot Storgatan som binder ihop de högre bostadshusen mot gatan utgjorde ursprungligen en egen liten centumbildning. De nyligen uppförda inglasade balkongerna förvanskar byggnadernas karaktär.

Likasa är bostadslängorna i kvarteren Mården och Örnen uppförda av HSB, dessa i 1960-tals dräkt med olika utförande, Örnen i fasadtegel och balkonger i band och Mården med en tydlig vertikal verkan med vita plåtfasader och fönsterband mot Storgatan, hörnen och gårdens fasader är putsade i brunt. I de östra delarna av kvarteret Örnen mot Kyrkogatan finns en mera varierad bebyggelse med mindre flerbostadshus och en villa från 1940-talet samt en frikyrkobyggnad som i grunden är från sekelskiftet 1900, även om dess yttre dräkt är från 1980-talet.

Kvarteret Bävern har mera skiftande bebyggelse, i dess södra hörn ligger två sammanbyggda flerbostadshus från 1950-talet med butiker i bottenvåningen, ursprungligen väl gestaltade byggnader med fina detaljer. De är dock förändrade genom en relativt kraftig tilläggsisolering. I kvarterets norra del finns dels två större putsade villor, dels ett helt modernt flerbostadshus. I väster gränsar kvarteret mot järnvägen, vilket gör att det upplevs mera slutet än vad det egentligen är.

Kvarteren Svanen och Klockaren

Längs med Storgatan i kvarteret Svanen finns flera äldre hus från tidigt 1900. I kvarterets västra del står flerfamiljshus från 1940-talet med putsade fasader och valmade tak samt låga flerbostadshus i trä från 1980-talet.

Kvarteret Klockaren tillhör ett av de kvarter som i sin helhet har bebyggts efter 1937 års stadsplan. Bebyggelsen består av tvåfamiljs- och mindre flerfamiljshus från framförallt 1940-talet, flertalet är tilläggsisolerade.

Kvarteret Mården 14.

Kvarteret Svanen.

Ärlan 12, ett äldre bostadshus från omkring sekelskiftet 1900.

Kvarteret Falken och Ärlan

Två till karaktären mycket blandade kvarter både i innehåll och gestaltning är kvarteren Falken och Ärlan. Kvarteret Falken som i sin norra del upptas av skolbyggnaderna med fasader i rött tegel och i byggnaderna mot Nygatan, den tidigare yrkesskolan, med klassiskt pulpettak.

Längs Falkgatan ligger några putsade funkisvillor i två våningar och i söder ett flerbostadshus i trä från 1980-talet. Vidare finns en mer eller mindre avriven tomt mot Nygatan.

Kvarteret Ärlan upptas i norr av en gårdsbildning med flerbostadshus, två putsade längor i grått respektive terrakotta från 1950-talet och vid Kyrkogatan ett 1980-talshus i tegel. På gården en diagonal gång med äldre grindstolpar som kan antas minna om en tidigare bebyggelsestruktur. I söder finns en obebyggd tomt som utgör parkering och mot Kullgatan ligger IOGT-NTO-lokalen i rött tegel och en äldre trävilla som idag utgör kontor och studielokal.

Kvarteret Vippan

Kvarteret upptas av Mogärdeskolan i gult tegel. Skolans olika utbyggnadsskeden hålls ihop av det samlade materialvalet. På skolgården finns flera uppvuxna träd.

Venus 6, en äldre välbevarad frikyrkobyggnad.

Kvarteren Venus och Mohagen

Stationsgatans båda sidor flankeras av stora villor från 1900-talets början, varav flera är mycket välbevarade (ingår i utpekat område i tidigare kulturmiljöutredning). I kvarteret Venus norra del finns ett välhållet flerbostadsområde från 1960-talet i rött tegel och med en gestaltad gårdsbildning. I kvarteret finns vidare en frikyrka som också omnämns i tidigare utredning.

Södra delen av kvarteret Mogärde upptas av Mogärde äldreboende, ett flertal adderade huslängor i brunt tegel. Längst i söder en finns parkyta mot Vetlandabäcken.

Kvarteren öster om Nygatan

Öster om Nygatan ligger ett band av kvarter med bostadsbebyggelse. Norr om Samskolan är det fyra relativt grunda kvarter med blandad bebyggelse i 1½ – 2 plan. Bebyggelsen är i stort moderniserad, ombyggd, tillbyggd, tilläggsisolerad eller har bytta fönster eller portar med några undantag. Ett karaktäristisk drag är de motbyggda uthusen i tomtgränserna. Från norr kvarteret Höken med hus från 1910–1950-talet. Kvarteret Laxen med bebyggelse från omkring 1900 och framåt. Fastigheten Laxen 1 är medtagen i tidigare inventering och fortsatt bevarandevärd. Kvarteret Siken har framförallt 1940-talsbebyggelse samt enstaka senare kompletteringar. Kvarteret Lyktan består också framförallt av hus från 1940-talet med enstaka äldre hus från 1910-talet och framåt.

Söder om Samskolan ligger ytterligare fyra kvarter med blandad bebyggelse i 1½ – 2 plan, samt det lilla kvarteret Kyrkvärden som ligger indraget från gatan. Det är bebyggt med två 1940-talshus i två plan. Kvarteret Oden har blandad bostadsbebyggelse från 1900-talets början och framåt, samt en relativt nybyggd föreningslokal.

Resterande tre kvarter, Lugnet, Näktergalen och Staren, ligger i gränslinjen mellan den gamla staden och Östersand. De omfattades av 1937 års stadsplan men också i planen för Östersand. Plan för Näktergalen och Staren fastställdes 1941 och för Lugnet 1946. I dessa kvarter fanns en blandad verksamhet med bostäder, hantverk och småindustrier vilket också konfirmerades i stadsplanebestämmelserna för Östersand 1955.

Kvarteret Lugnet och Staren har framförallt 1940-talsbebyggelse i 1½–2 plan samt enstaka senare hus. I kvarteret Näktergalen finns också ett lågt flerbostadshus från 1980-talet, det uppfördes på platsen för ett tidigare bryggeri.

Kvarteret Samskolan upptas av skolbyggnader, den ursprungliga läroverksbyggnaden från omkring sekelskiftet 1900 med en ljus putsad fasad och omgivande tillbyggnader i rött tegel. Skolgården på skolans baksida består av delvis bevarad naturtomt med tallar som sedan övergår i parkmark mot Vetlandabäcken.

Kvarteren Felsteget, Fasanen och Renen

I kvarteret Felsteget finns blandad bostads- och verkstadsbebyggelse från 1910-talet och framåt. I dess norra del står guldsmiden Svedboms välbevarade bostadshus och verkstäder från olika tidsepoker. Vidare finns också en bilverkstad, en 50-talslänga med affärs- och bostadshus med tidstypiska fasaddekorer av kakel och klinkers samt flerbostadshus från 1980-talet.

Kvarteret Fasanen domineras av två relativt stora flerbostadshus som har förlorat sin ursprungliga karaktär då de är kraftigt tilläggsisolerade. Kvarteret Renen har en blandad bebyggelse med större flerbostadshus troligen från 1960-talet i norr och lite äldre affärs- och bostadshus längs Vitalagatan, samtliga är dock tilläggsisolerade. I söder några mindre bostadshus i 2 våningar.

Kvarteren Borgen och Nydäld

Kvarteret Borgen rymmer äldre villor mot Borggatan, moderna flerbostadshus och radhus i trä samt och äldre före detta affärs- och bostadsfastigheter mot Vitalagatan. De äldre byggnaderna är dock ombyggda och kraftigt tilläggsisolerade vilket minimerar dess kulturhistoriska värde. Kvarteret Nydäld är ett relativt kompakt kvarter som upptas av flerbostadshus, dels låga moderna flerbostadshus i trä, dels 40-tals längor som är kraftigt tilläggsisolerade. Vidare finns några äldre större fastigheter som också är ombyggda.

Kvarteret Samskolan med den gamla läroverksbyggnaden i centrum.

Kvarteret Felsteget, verkstadsbyggnader från olika tider.

Affärs- och bostadshus med tidstypisk fasadbeklädnad av klinker och kakel, kvarteret Felsteget.

Kvarteret Balder

Kvartet upptas i stort av polishuset, en låg kringbyggd grönmålad trälänga och missionskyrkans lokal i mörkt tegel. Vetlandabäcken flyter här i öppen fåra och ger, tillsammans med en relativt riklig grönska, polishuset en idyllisk inramning.

Polishuset i kvarteret Balder ligger idylliskt vid Vetlandabäcken.

Pukaregården

Östra delen av Pukaregården tomtlades redan vid sekelskiftet 1900 och finns med på den äldsta kartan över bysamhället. Dessa kvarter begränsas i norr av Borgmästaregatan och söder av den gamla gränsen mot Stora Brogårds och Stensåkras ägor, som gick ungefär ett kvarter söder om Industrigatan. I väster utgör Tomasgatan, gränsen mot Tomas- och Kullagårdens ägor och i öster järnvägen. Nu gällande detaljplan är, i de områden som inte är kompletterade med senare planer, 1937 års stadsplan. I och med denna plan utvidgas staden formellt ytterligare några kvarter österut. I praktiken var också de nya kvarteren till stor del redan bebyggda, vilket gör att det inte går att uppfatta några tydlig skiljelinjer mellan bebyggelsen väster respektive öster om Tomasgatan.

Norra delen av Pukaregården, och då framförallt de kvarter som är snett inpassade mot rutnätsplanen, kvarteren väster om Vegagatan och norr om Borgmästargatan, var dock i stort sett obebyggda när planen lades. Några enstaka kvarter har tillkommit efter 1937 års stadsplan. Det är dels kvarteret Vildvinet som detaljplanelades på 1950-talets mitt och kompletterades 1966, dels delar av kvarteret Blenda som stadsplanelades under 1990-talet och har bebyggts under 2000-talets början efter en kompletterande detaljplan.

Fram till 1940-talet var det vanligt att de hus som vi idag upplever som enfamiljshus inreddes med två lägenheter, då detta var ett sätt att finansiera bostaden. Det är först under 1950-talet som detta helt faller ur bruk.

Motbyggda uthus i tomtgränsen i kvarteret Banér 7 och 10.

Karaktär

Pukaregården uppvisar en mångfald av bebyggelse från olika tider. Området domineras av villor, men innehåller även ett antal flerbostadshus. Flerbostadshusen har oftast uppförts på tidigare villatomter, eller tidigare industrimark. Bebyggelsen sträcker sig från omkring sekelskiftet 1900 fram till i idag. Det är framförallt bostadshus i 1½ – 2 plan med relativt stora tomter. Ett kännetecken för de äldre husen, uppförda före 1940, är att uthusen är placerade i tomtgräns och ofta motbyggda med grannens uthus. Nybyggnation och kompletteringarna har skett tomtvis vilket gör att man inte kan särskilja hela kvarter med senare bebyggelse.

Bebyggelsen i kvarteren runt Vegaplan är i stort uppförd efter 1940. I detta område finns en större homogenitet i bebyggelsen och fler byggnader från 1940-talet. Längs Vintergatan finns ett samlat stråk av funkishus i två våningars höjd. Kvarteren Sirius, Skeppet och Vildvinet är bebyggda under 1950-talet med villor i ett plan med inredbara vindar. *Villorna i kvarteret Vildvinet är medtagna i tidigare inventering.*

Längs Vintergatan finns ett samlat stråk av funkishus i två våningars höjd, en karaktärsdrag som är värdefullt att bevara.

Brogård

Brogård utgör den gamla sockengränsen mot Bäckseda, men de norra delarna bebyggdes tidigt som en del av Vetlanda stad, för framförallt industriändamål. Tändsticksfabriken och Vetlandahus var de stora intressenterna. I nordväst finns också ett mindre bostadsområde som var Vetlandas första egnahemsområde. De första husen här uppfördes längs Bagaregatan 1938–1939.

Området söder om 1937 års stadsplanegräns inkorporerades med staden 1947 och vissa delar var då redan sedan tidigare avstyckade och bebyggda. En stadsplan omfattande hela området fastställdes 1955, planen upprättades 1951 av Sune Lindström och Sverker Erichs VBB, Vattenbyggnadsbyrån, reviderad 1952.

Brogård är det stora industriområdet i staden. Det består i stora stycken av storskaliga anläggningar utan egentlig arkitektonisk gestaltning. Det finns dock några äldre mera traditionellt gestaltade byggnader längs Brogårdsgatan, med bland annat den tidigare pianofabriken. I områdets östra del finns också fjärrvärmeverket.

Listen 17 uppfördes för Nordiska Pianofabriken.

Före detta verkstadsbyggnad till tändsticksfabriken, kvarteret Stocken.

Lokaliseringen är knuten till att värmeverket initialt samnyttjades av staden och tändsticksfabriken. Byggnaderna uppförda för tändsticksfabriken har en samlad gestaltning genom att samtliga har en datering på fasaden, de äldsta i tegel med undantag av det gamla snickeriet vid Oxtorget med fasad i trä.

Området genomkorsas av järnvägsspår, dels kvarvarande gamla industrispår från bl.a. husfabrikens tid men också den nedlagda banan mot Åseda. Järnvägsspåren är kulturhistoriskt värdefulla då de har varit en komponent för utformningen av strukturen i stadsplanen, de kvarvarande spåren förtydligar detta.

Tomaslunden

Tomaslunden var ett av de första områdena som kom att bebyggas med ett antal större flerbostadshus efter att staden utökade sitt markinnehav på 1940-talet. Området planlades i etapper från söder och norr ut. Den södra delen planlades 1946–1950. Planerna är upprättade av Vattenbyggnadsbyrån i Stockholm och innehåller i söder villakvarter, punkthus och i norr större flerbostadshus runt en större öppen yta i kvarterets mitt.

Parken vid kvarteren Topasen och Tondikten.

Nästa etapp av utbyggnad av Tomaslunden gällde kvarteren norr om Skyttevägen. Stadsplanen, som var upprättad av stadsarkitekt Birger Hammarén, fastställdes 1956 och föreskrev friliggande hus i maximalt två våningars höjd, men i kvarteret Musköten omfattade planen trevåningshus. Norr om Kullgatans tänkta förlängning var marken avsatt för industriändamål.

År 1963 ändrades planen för Kvarteret Musketören till ”småhusbebyggelse i mera koncentrerad form”, området uppläts åt Egna Hem AB Myresjöhus.

Trots att stadsplanen i övrigt medgav tvåvåningshus är kvarteren norr och väster om kvarteret Tomaslunden framförallt bebyggda med enplanshus med källare.

Tidigare inventering pekade ut området med kvarteren Tomaten 1–6 och Topasen 1–9 samt Tordyveln som skyddsvärt. Tyvärr

har flertalet av byggnaderna tilläggsisolerats sedan dess och deras ursprungliga karaktär har gått förlorad. Planstrukturen med bebyggelsen som kransar kring de öppna parkytorna, är dock fortsatt bevarandevärd. Vidare är kvarteret Torpet med radhusen i två våningar i tegel bevarandevärd.

Plantskolan

Området Plantskolan norr om Tomaslunden, var i de tidiga planerna inritat som industrimark. År 1964 planlades området för bostadsändamål, med friliggande villor i ett plan, radhus eller kedjehus i ett plan och radhus i två plan. Som namnet indikerar fanns det tidigare en plantskola i detta läge. Odlingarna hägnades in av en kraftig stenmur. Denna bevarades i plan som inramning kring lekplatsen.

Området är planlagt utifrån de då moderna tankarna kring bostads- och trafikplanering. För att förbättra trafiksäkerheten eftersträvades trafikseparering och genomfartstrafik skulle undvikas, matargator användes för framledning av trafiken och bebyggelsen grupperades sedan längs säckgator. Flera av villakvarteren är utlagda som enskilda enklaver avgränsade av natur (Enen, Tallen, Granen).

Också det lite större bostadsområdet med kvarteren Lönne, Eken, Asken, Rönne och Alen är planlagt utifrån samma princip med säckgator. Den södra delen av planområdet med kvarteren Pilen och Pilbågen, också formade runt en säckgata, upplevs rent fysiskt som en del av Tomaslunden då de kvarteren ansluter till den tidigare bebyggelsen. Kvarteret Pilbågen består av kedjehus grupperade runt en samfällad gårdsplan, ritade och uppförda av Myresjöhus, bygglov 1967.

Villabebyggelsen är genomgående i ett plan med källare och både platta tak och låga sadeltak förekommer. I norr ligger ett område med låga flerbostadshus i två plan under flacka sadeltak, utformade med loftgångar och fasader i mörkt tegel. Husen är uppförda för Witalabostäder och ritade av Svenska Riksbyggen genom Jan Månsson.

Västra Tomaslunden

Området är planlagt i början av 1970-talet. Det består av friliggande villor i kvarteren i norr. Det stora kvarteret i söder, kv. Armaturen, är enhetligt bebyggt med kedjehus i några olika modeller. Centralt i området finns en gemensamhetsyta på samfällad mark. Hela kvarteret uppläts åt Myresjöhus som gestaltade detsamma.

Karlslund

Karlslund planlades i början på 1960-talet. Stadsplan för östra delen fastställdes 1961. Marken avsattes för friliggande villor i ett plan, men i söder inordnades de sedan tidigare bebyggda kvarteren Ingenjören och Inspektören. Området var i övrigt obebyggt.

Västra Karlslund planlades i stort sett samtidigt, stadsplanen för detta delområde fastställdes 1963 och planen föreskrev friliggande

Kvarteret Pilbågen med den samfällda marken i kvarterets mitt.

Västra Tomaslunden, kvarteret Armaturen.

Tomterna längs Västra Slottsgatan i kvarteret Arkitekten upptas av villor i 1½-plan.

villor respektive några kvarter med radhus alternativt kedjehus. I området fanns sedan tidigare en handelsträdgård i kvarteret Prosten, denna nämndes i plan med anslutande naturområde som inte fick bebyggas. Vidare var delar av kvarteret Arkitekten bebyggt med villor i 1½-plan sedan 1950-talet.

Norra Karlslund, som ligger norr om det först planlagda området, fick sin utformning 1964. Hela området avsattes för friliggande villor i ett plan och dessa uppfördes av Gullringshus som kommunen hade sålt marken till.

För området längst i väster, Lövhagen, fastställdes detaljplanen 1990. Planen betonade hänsyn till den äldre kvarvarande bebyggelsen. Vidare förväntades stenmurar, ängsmark och uppväxta träd tillvaratas och bevaras som en tillgång i miljön. År 1992 fastställdes en ny detaljplan för kvarteret Prosten då handelsträdgården inte längre var i bruk. Denna och angränsande park togs i anspråk för villabebyggelse.

Karlslund karaktäriseras av två byggetapper, 1960-talet, då merparten av bebyggelsen uppfördes samt 1990-talet med villabebyggelse i områdets västra del. Längs Västra Slottsgatan finns ett stråk med välbevarade villor i 1½-plan från 1950-talet och längst i väster finns även några äldre hus bevarade. Vad gäller villorna från 1950-talet är volym och taklinje av kulturhistoriskt värde.

Målaregården

Området stadsplanerades samtidigt som Östersand 1954 i en plan upprättad av Birger Hammarén, Vetlanda stads första stadsarkitekt. Planen föreskrev två kvarter med friliggande villor och i övrigt radhusbebyggelse. Då intresset för att bygga radhus var relativt lågt så ändrades planen i detta avseende 1956 till radhus *eller* fristående hus. Målaregården var tänkt som ett stadsdelscentrum med bostäder, skola och möjlighet till en butik i kvarteret Gulsippan. Tomten för handelsändamål kom dock relativt snart att skrivas bort och delades som tomt- och parkmark.

Målaregården, eller "Mejeriområdet" som det benämns i de tidiga byggloven, kom att bebyggas i rask takt och i enlighet med plan vilket gör det till ett homogent område med villabebyggelse från 1950-talets mitt och tidigt 1960-tal. Hela området omnämns i tidigare inventering, vilket dock inte fullt ut har beaktats vid tillståndsgivning. Relativt många villor är om- och tillbyggda. Området har trots detta fortsatt ett kulturhistoriskt värde utifrån sin enhetliga plan och delvis ännu enhetliga arkitektoniska uttryck med hus grupperade runt parken med skolan.

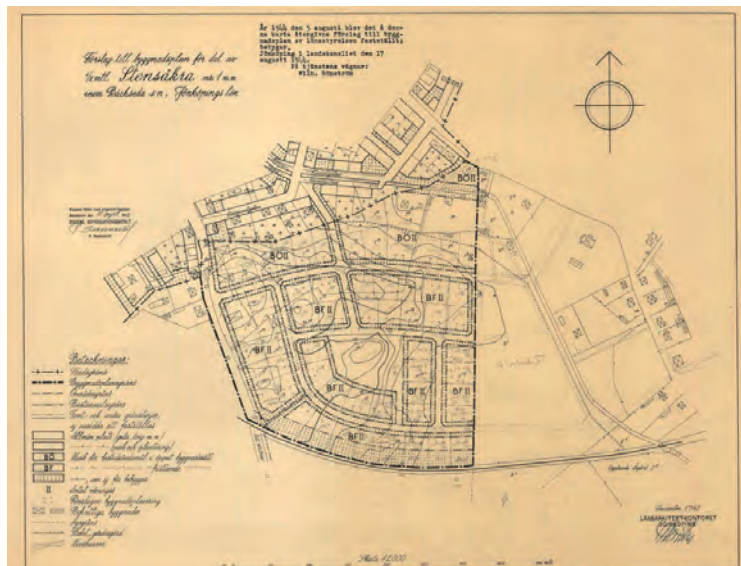
Området kom i folkmun att kallas för "Korea", då utbyggnaden sammanföll i tid med Koreakriget.

Kvarteret Gullvivan, Målaregården.

Stensåkra

En byggnadsplan för Stensåkra upprättades av länsarkitekt Malte Erichs och fastställdes 1944 medan området fortfarande var en del av Bäckseda socken.

Den första byggnadsplanen för Stensåkra, i Bäckseda socken, upprättades av länsarkitekt Malte Erichs.

Efter att området hade inkorporerats i Vetlanda stad upprättade staden en plan för området. Planen inkluderade också Torget och Maden. Stadsplanen upprättades av VBB, Vattenbyggnadsbyrån, 1950, reviderades 1951–52 och fastställdes 1955. I detta skede var relativt många byggnader uppförda vilket också framgår av handlingen. Planen från 1955 förhåller sig i stort sett trogen till den tidigare byggnadsplanen, men omfattar också den del av området fram till Vetlandabäcken som låg på Torget Kistegårds ägor (kvarteren Kikaren, Kirurgen, Kindbågen och del av Stenkistan). Bebyggelsen i norr, i kvarteren Södra Emigranten och Stämpeln, utgörs i delar av äldre bebyggelse tillhörande Vetlanda stad.

Karaktär

Området har en plan som är anpassad till terrängen. Den befintliga skogsbacken centralt i området, kvarvarande stora tallar på befintliga tomter och skogen i ryggen mot järnvägen gör att området uppfattas som lummigt. Området domineras av relativt stora villor, i 1½–2 plan. I norr, inom det markområde som utgjorde gamla Vetlanda stad, finns några äldre hus från tidigt 1900-tal. Äldsta hus i området i övrigt är från 1930-talet, men huvudparten av bebyggelsen är från 1940–60-talen, putsade hus och villor i tegel. I söder står ett antal mindre flerbostadshus samt tre punkthus och i nordost ett mindre område med radhusbebyggelse.

Anpassning till terrängen och stora tomter med uppväxta träd, och då framförallt tallar, är ett karaktärdrag för Stensåkra.

Torget och Maden

Den första planen för Torget och Maden upprättades av VBB 1950 och fastställdes 1955. Planområdet omfattade i huvudsak Stensåkra, Torget och Maden, mark som hade införlivats med staden 1946 och med järnvägen som begränsningslinje i söder. Stensåkra var ju då till stor del utbyggt. Marken i övrigt utgjordes av ”svagt sluttande gården och utöver några ekonomibyggnader finnes endast bebyggelse utmed vägarna.” Kartan visar bostadshus utmed Nyevägen och vägen mot Byestad, vidare var mejeriet etablerat. Grundstrukturen som vi idag känner lades med denna plan, med undantag av den då tänka Oskarshamnsvägens förlängning in i Odengatan som avlastning av Storgatans genomfartstrafik.

Norr om Vitalagatan och Flugebyvägen i dess förlängning anges i planen endast industriändamål och söder därom bostäder och småindustri, för att möjliggöra bevarande av den befintliga bebyggelsen i detta läge. En karaktär som än idag präglar området, även om bostadshusen är något färre till antal. Mejeriet har ersatts av ett handelscentrum och enbart en av byggnaderna från mejeriepoken är bevarad.

Bebyggelsen längs Flugebyvägen

Längs Flugebyvägen finns en blandad bebyggelse. Längst i öster gäller en plan upprättad 1944 av distriktslantmätare Anders Oldenburg, och fastställd 1945. Planen anger ett tänkt bostadsområde med enskilda bostadshus i två våningar. Fastigheterna 6:6-6:15, är kvarvarande sedan denna plan. Villorna därefter, ut mot Byestad som är uppförda under ungefär samma tid, är avstyckningar utanför planlagt område.

Även fotbollsplanen Vitalavallen är inritad som kvartermark avsatt för idrottsändamål i Oldenburg plan. Vitalavallen är dock äldre än så, den anlades redan på 1920-talet och utgör ett fint exempel på en mindre idrottsplats med mycket enkla åskådarplatser och avbytarbänkar. Paviljongerna uppfördes på 1950-talet och också de är tidstypiska.

Vitalavallen.

Galgaberget

Galgaberget ligger söder om järnvägen mot Målilla och väster om Lasarettsgatan. Området planlades i två etapper. Stadsplanen för kvarteret Toppmurklan fastställdes 1963 och kvarteren söder därom 1967. I planen från 1967 är också ett trafikområde avsatt för Västerleden, som då gick under namnet ”Blå leden”.

Bebyggelsen består av relativt storskaliga flerbostadshus, uppdelade i fem kvarter. Respektive kvarter har sin specifika utformning vilket ger området en variation i uttrycken. Kvarteret Kantarellen omgärdas av en gles trädridå av framförallt tall och björk, i öster finns mera utpräglad skogsmark.

Bebyggelsen längs Lasarettsgatans södra del

Ett tiotal av tomterna längs Lasarettsgatan avsöndrades från Brogård redan 1913, detta då Brogård Stora var ett före detta löjtnantsboställe och därmed kronomark. Avsöndringen var ett sätt att leva upp till den ”nådiga förordning” antagen några år tidigare, som hade till syfte att ge mindre bemedlade och obemedlade tillfälle att förvärva egnahemslägenheter. Det var i första hand fabriksarbetare som stod som köpare till tomterna.

Strukturen är ännu märkbar, egnahemsbebyggelsen ligger kvar längs Lasarettsgatans östra sida. Flertalet byggnader är tilläggsisolerade och förändrade men de har ett värde i miljön. Detta bör beaktas vad gäller ett bevarande av byggnadernas volymer och takvinklar.

De första tomterna i kvarteret Brogårdshemmet avsöndrades 1913.

Östersand

Östersand är delvis i likhet med Pukaregården tidigt bebyggt. Skillnaden är dock att Östersand inte formellt tillhörde stadens marker utan inkorporerades först på 1940-talet. Förutom bostäder fanns också lokaler för hantverk och mindre industrier och då framförallt i kvarteren mot Nygatan. Den äldsta planen fastställdes 1955.

Den struktur som lades ut för den nya stadsdelen anpassades både till den äldre bebyggelsen och delar av de gamla vägdragningarna. Ett exempel är den gamla vägen ut från staden som följde topografin och sedan sneddade upp till vägen ut mot Kättilstorp (Valhallavägen). Den rätades upp och inlemmades i kvarterssystemet, genom att inordnas i Östersandsvägen via Skogslundsvägen och Skogslundsbacken. Kvarteret Hugin är i princip det enda kvarter i norra Östersand som saknade bebyggelse när planen lades ut. Av ”M-kvarteren” i sydöst var det framförallt Monokeln, Montören och Modellen som i stort var bebyggda när planen lades.

Kvartetet Idun är ett av de tidigt bebyggda på Östersand.

Karaktär

Området har blandad villabebyggelse från tidigt 1900-tal och fram till helt nutida tillägg. I kvarteret Heimdall finns ett område med kedjehus från 1960-talet, i övrigt innehåller området enbart friliggande villor. Det finns mycket äldre bebyggelse i området, men den är generellt relativt ombyggd.

Bebyggelsen följer i stort topografin och ”M-kvarteren” har inlemmats i stadens raka rutnätplan. De äldre kvarteren Idun, Brage etc förhåller sig till bergknallen i norr. Den norra delen är mera organisk och har fått sin kvartersform utifrån tidigare bebyggelse och vägar.

Området öster om Folkets Park

Området öster om Folkets Park planlades 1973 för bostadsbebyggelse, radhus, kedjehus eller friliggande villor. Huvudparten av bebyggelsen längs Vallhallavägen var då sedan länge uppförd. Vid denna tiden var också planerna att riksväg 31 skulle dras strax norr om planområdet.

Tegelvillorna i kvarteret Monumentet uppfördes under 1950-talets slut.

Området är bebyggt med framförallt friliggande villor, i kvarteret Dragspelet gruppbebyggelse med gavelvända kedjehus. Villor i 1½-plan med relativt brant sadeltak, flertalet med för tiden typiska balkonger som går över hela gaveln och inramar gavelspetsen, så kallade joddlarbalkonger.

Delar av marken avsattes för skolbyggnader.

Mellangården

År 1968 fastställdes den första stadsplanen för småhusområdet på Mellan- och Norrgårdens marker. I planerna ingick också avsatt mark för framtida skolbyggnader, vilket har fullföljts enligt intentionerna. Planen omfattade framförallt friliggande villor men också ett område som avsågs bebyggas med rad- eller kedjehus (kvarteren Garveriet). Bebyggelsen uppfördes på åkermark.

Området planlades i etapper, men i relativt rask följd, vilket gör att det inte finns några synliga tydliga tidsgränser i bebyggelsen, utan den består till övervägande del av friliggande villor från 1960- och 70-talen i ett plan med eller utan källare.

Manbyggnaden till Norrgården med tillhörande uthus är bevarad. Den ursprungliga bebyggelsen tillhörande Mellangården finns i stora stycken bevarad och då inte bara manbyggnaden utan även ladugården, en större bodbyggnad i vinkel, svinhus och arrendatorbostaden. Manbyggnaden är sedan tidigare omnämnd som skyddsvärd tillsammans med kedjehusbebyggelsen i kvarteren Mellangården, Åkern och Ången, men också ekonomibyggnaderna har ett bevarandevärde som en del av den samlade miljön, se områden.

Norrby 3:1 Mellangårdsbacken

Detta område är en senare komplettering i Mellangårdens förlängning. Området planlades 2006 och har sedan dess bebyggt med friliggande villor i varierande stilar. Samtliga tomter är ännu inte bebyggda.

Stenevad/Mellangården

Området stadsplanerades 1979, planen fastställd 1980, och omfattade då tre områden med kedjehus i två våningars höjd. Planen är upprättad av dåvarande stadsplanarkitekten Karl-Erik Jonsson tillsammans med arkitekt SAR Evald Jonnergård, Atrio Kalmar. De tre kvarteren omgärdas av en bevarad naturpark och Vetlandabäcken ges ett nytt flöde i del av sin sträckning norr om planerad bebyggelse.

Det norra kvarteret fick dock en annan utformning i detaljplan, fastställd 1989 för att kunna möjliggöra byggande av ensamliggande bostadshus. Området indelas då i fyra kvarter.

Kvarteret Trädan

Kvarteret Trädan är ett enhetligt område med marklägenheter i en och två våningar uppförda av trä, målade i varma samstämda kulörer i rött, gult, grönt och beige. Bygglov beviljades 1990 med

HSB Jönköping som sökande. Området är uppfört och ritat av Skanska, SKA arkitekter.

Området är ritat som bilfritt med garage och parkeringsytor i utkanterna. Enhetligt och tidstypiskt, modernt med inspiration i traditionell trähusarkitektur. Kvarteret är bevarandevärt vad gäller färgsättning, karaktär och volym.

Kvarteret Gärdet

Ett enhetligt område med marklägenheter, i en respektive två våningars höjd, relativt tätt med smala bilfria gränder mellan enheterna. Bebyggelsen är uppförd i tegel och skivmaterial med putskaraktär. Variation skapas genom att det nyttjade teglet har olika färgtoner. Bygglov gavs 1989 till Witalabostäder och SKA arkitekter gestaltade.

Kvarteren Fårhagen, Hästängen, Kohagen och Oxhagen

Detta är ett område med villor uppförda i på 1990-talen, enplansvillor med stora tak och taksprång. Husen är alla i olika utföranden.

Mossgård, Bäckseda

Den första moderna villabebyggelsen i Bäckseda lades ut på Mossgårds ägor söder om Emån och öster om riksväg 31. Byggnadsplanen upprättades 1956 av f.d. länsarkitekten Malte Erichs och fastställdes påföljande år. Planen inrymde 20 villatomter och anvisade även plats för en ny skola. Planen tog tillvara den befintliga ekbevuxna höjden med berg i dagen och fornlämningar, då den också fick tjäna som del av en skolpark.

Nästa utbyggnadsetapp gäller söder om tidigare planområde och öster respektive söder om den dåvarande handelsträdgården. Planen för detta upprättades 1963 av Per Rudenstam via Landskommunernas arkitektkontor i Jönköping och fastställdes några år senare. Planen medgav enplansvillor och någon enstaka villor i två våningars höjd.

I stadsplan fastställd 1975 kompletterades området med ytterligare några villakvarter i öster. Planen omfattar även Mela kvarn som är inskrivet som kulturområde, då den har redovisats som riksobjekt i den då aktuella fysiska riksplaneringen.

Storegården Östra, Bäckseda

År 1972 fastläggs stadsplanen för stora delar av Bäckseda Storegård, men redan under 1970–71 hade 44 stycken enfamiljshus byggts i den norra delen av området.

Området i söder planlades i början av 1990-talet, detaljplan fastställd 1992. Delen längst i väster detaljplanlades 2004.

Bebyggelsen består av enfamiljsvillor. Den äldre strukturen har bevarats i delar så som exempelvis den gamla allén upp mot kyrkan och utgör natur- och kulturvärden i området.

Kvarteret Trädan.

Mela kvarn vid Emån har anor sedan 1600-talet.

Vid planläggningen så togs hänsyn till de äldre husen i Bäckseda genom att dessa fick större tomter och grönsstråk planlades i deras närområde.

Den yttre kransen runt småhusområdet i Stensåkra består av kedjehus.

Norra Kråkegården.

Sliparegården, Bäckseda

Planen för Sliparegården fastställdes 1974. Området lades ut på tidigare åker- och ängsmark. I planen inordnades också den befintliga bebyggelsen längs dåvarande riksvägen och vägen till mangården till Sliparegården. Också Sliparegården och hembygdsparken inordnas i planen. De äldre byggnaderna har fått stora tomter och fritt läge i grönsstråk vilket betonar deras karaktär. Området i öster ritades för friliggande villor i en våning.

Planen reviderades för den västra delen 1977 vid en exploatering i kommunal regi med nyckelfärdiga sammanbyggda enbostadshus, totalt 104 hus. Ett reducerat antal hustyper nyttjades i olika grupperingar. Den västra delen bebyggdes 1977–1978. Husmodellerna ritades av Småhusbyrån i Malmö. Området är relativt tätt bebyggt och har ett värde i sin enhetliga utformning.

Stensåkra, småhusområdet

Detta område är avsatt för småhusbebyggelse mellan Bäckseda och Vetlanda stad. Planen fastlades 1969 och består av en yttre krans med radhus/kedjehus och har friliggande villor i övrigt.

Området är både enhetligt och varierat utifrån de olika hustyperna. Området är väl sammanhållet och tidstypiskt och har ett värde i sin utformning. Området bör bevaras intakt vad gäller höjd och volym där störst restriktivitet bör tillämpas för den yttre kransen.

Kråkegården, Bäckseda

Området planlades i slutet av 1970-talet, detaljplanen fastställd 1978. De äldre manbyggnaderna inritades i plan för bevarande och med större tomter och relativt fritt läge i grönsstråk vilket betonar deras karaktär.

Norra Kråkegården Bäckseda

Området anlades på tidigare skogsmark med detaljplan fastställd 1979. Bebyggelsen med olika hustyper i ett och två plan uppfördes som en samlad exploatering i fyra etapper. Huvudparten av byggnaderna är ritade av Småhusbyrån i Malmö med P. Näsholm som arkitekt. Skånska Cementgjuteriet i Jönköping var huvudentreprenör med Vetlanda kommun, Tekniska nämnden som sökande. Den nordöstra delen av området består av Åsedahus.

Enhetlig karaktär präglar området med viss variation utifrån de olika nyttjade hustyperna. Lite för tiden ovanlig utformning med en hustyp i två hela våningar.

Lilla Blomsholm

Lilla Blomsholm, är ett småskaligt industriområde som ligger utanför stadsplanlagt område. Det har vuxit fram kring de äldre mindre fastigheterna som ligger på området.

Lövhagen/Slättelund

Detta handelsområde planlades i början på 1990-talet. Marken öster om västerleden planlades 1990 i anslutning till bostadsområdet Lövhagen. Även området väster om leden avsattes för handel med kapitalvaror. I planen betonades vikten av att området skulle se välskött och trevligt ut då det skulle komma att ligga längs Västerleden. Vidare är inskrivet i planen att gräsmatta ska anläggas.

Verksamheten har fått en något annan karaktär än vad planen avsåg, vilket gör att området mera uppfattas som ett industriområde än ett "trevligt" handelsområde. Med det under 2014 kompletterade området i norr för lastbilsuppsättning och fordonsservice förstärks den tyngre verksamheten. Lokaliseringen längs Västerleden är dock ur kulturmiljösynpunkt att föredra i förhållande till tidigare tänkt läge på Madhagen, länge Sävsjövägen. Detta för att man bör undvika fler etableringar längs vägen ut mot Hultaby slottsruin, då det är av värde att en naturridå kransar anläggningen för att kunna vidmakthålla känslan av ett historiskt landskap.

Nässjö

Industriområdet planlades för detta ändamål 1981. Planen stadfäste den redan pågående verksamheten då den södra delen av området hade nyttjats för en trähusfabrik sedan 1960-talet.

Nydala

Detta industri- och handelsområde vid stadens norra utfart planlades 1976 och omfattade då området söder om riksväg 31 på Föreda bys marker. Området har sedan utvidgats och bebyggt i etapper. Marken på den norra sidan om riksvägen och Nydala rondellen planlades 1993 och då framför allt för handelsändamål.

Östanå

Under 1930-talet så köpte Vetlanda stad först in Kråkegården, 1934, och sedan Östanå, 1939, för att få tillgång till mera byggbar mark, men också för att anlägga ett friluftsbad. Området utvecklades efterhand till ett stort fritidsområde med ett hundratal mindre sportstugor, camping, golfbana, elljusspår och bollplaner. Östanå var stadens nära rekreationsområde både i individuell och i mera organiserad form, med till exempel dagkoloniverksamhet och sommarservering.

Området är i princip inte detaljplanelagt, förutom golfbanan. I samband med att tomterna såldes ut lades dock vissa restriktioner vad gäller byggrätter och volym.

Karaktär

Den pågående omvandlingen från sommarstugeområde till permanentboende förändrar helt områdets karaktär och ursprungliga syfte. Det finns ännu flera ursprungliga små sportstugor bevarade,

Östanå, med sommarserveringen i funktionalistisk stil och en av de genuina stugorna.

Pågående ombyggnad av en av stugorna på Östanå.

Mohagen 3.

men dessa är samtidigt svåra att skydda i en avvägning mellan den enskilde och det allmännas intresse, då de ökade byggrätterna också kraftigt påverkar tomternas ekonomiska värde. Vidare har ett av de kulturhistoriska värdena varit just helheten.

Skyddsvärda områden

Område Stationsgatan–Kyrkogatan

Område B i tidigare inventering.

Fastigheter: Mohagen 7, 3, 5, 17, 19, 21. Venus: 12, 13, 14, 18, Samskola 2.

Området omfattar en samlad gatusträckning med ståndsmässiga villor från 1900–1920-talen. Den gamla samskolan, numera Witala-skolan ligger placerad som en märkesbyggnad i Stationsgatans slut.

Mohagen 3

Stationsgatan 18. Större villa byggd för bankdirektör J P Zakrison 1907, ritningen är osignerad. Uppförd i 1½ plan med frontespis och glasveranda med överliggande balkong, sadeltak med avvalmade gavelspetsar täckt med tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med gråmålad stående respektive liggande panel och vita omfattningar, prydd med snickarglädje.

Mohagen 5

Kyrkogatan 22. Större villa i 1½ plan med frontespis, valmat tak med avvalmade gavelspetsar täckt med tvåkupigt tegel. Fasad med gulmålad locklistpanel och vita snickerier. Bygglov från 1923 ritad av Gottfrid Pettersson.

Mohagen 7

Stationsgatan 20. Större villa från 1900-talets början, uppförd i nationalromantisk stil med drakslingor på taket. Ritningen är signerad med initialerna O. J-n, men är odaterad. Fasaden är klädd med liggande rödmålad panel, fönstren är småspröjsade och grönmålade. Byggnaden är speciell genom sin nationalromantiska utformning och välbevarad från byggtiden.

Mohagen 17

Kyrkogatan 20. Bostadshus som idag nyttjas som kontor. Uppförd i 1½ plan med frontespis, valmat tak med avvalmade gavelspetsar och täckt med tvåkupigt tegel. Fasaden är klädd med gråmålad locklistpanel och vita snickerier. Ursprungliga korspostfönster. Enligt tidigare inventering är huset uppfört 1924 och tillbyggt i samma stil 1965, originalritning saknas i de genomgångna arkiven. Byggnaden har en så kallad 20-talsklassicistisk utformning med det lätt kinesiserade takfallet och frontespisens böljande taklinje.

Mohagen 19

Kyrkogatan 22. En asymmetrisk villa med fasad i liggande gråmålad panel. Panelen har en speciell utformning vilket bidrar till byggnadens karaktär tillsammans med dess rundade fönster. Taket är klätt med en grå bandtäckt plåt. Osignerad ritning från 1904.

Mohagen 21

Stationsgatan 16. Större villa uppförd åt K L Söderberg och ritad av arkitekt August Atterström, Jönköping 1909. Byggnaden nyttjas idag som förskola.

Samskolan 2

Samrealskola idag Withalaskolan. Skolbyggnad med tre tydliga byggelskedan, den ursprungliga från omkring sekelskiftet 1900, den för byggnaden så karaktäristiska frontespisen är dock inte ursprunglig utan har tillkommit i samband med en ombyggnad. På äldre fotografier har byggnaden en mera nyromansk utformning. Den första tillbyggnaden, i rött tegel sker i slutet av 1930-talet. Ritningarna signerade av arkitekt John Åkerlund, Lidingö, 1937–38. Nästa om- och tillbyggnadsskede i början på 1960-talet, 1960–61 med Bertil Thavelin, Jönköping, som arkitekt. 60-talsdelen med fasad i betong och tegel i modernistisk sparsmakad gestaltning.

Venus 12–13

Stationsgatan 17. Ett stort bostadshus med spritputsad fasad i en ockragul kulör och med vita omfattningar. Byggnaden är uppförd 1919 efter ritning av Geijer Strid.

Venus 14

Stationsgatan 15. Bostadshus uppfört 1905, ritningen är signerad av en And. Jonson. Dess nuvarande utseende med fasad i mörkrött tegel härrör från en ombyggnad 1962. Byggnaden har ett värde framförallt i skalan och volymen som ansluter till de omgivande husen.

Venus 18

Stationsgatan 13. En asymmetrisk villa med tornbyggnad, uppförd i 2 våningar. Fasaden är klädd med vitmålad liggande respektive stående träpanel. Taket är täckt med en svartmålad bandtäckt plåt. Byggnaden är uppförd 1916 efter ritning av Gottfrid Pettersson. Uthus och garage i tomtgräns.

Område Forngården m.m.

Område C i tidigare inventering.

Fastigheter: Domarringen 2, Domarringen 3, Mogärde 20:1.

Sedan tidigare utpekade område C inrymmande hembygdsparken från 1936 med ett antal ditflyttade historiska byggnader, varav flera från centralorten.

Samskolan 2, de olika byggnadsetapperna är tydligt avläsbara i fasaden. Det äldsta vitputsade skolhuset, Johan Åkerlunds 30-talstillbyggnad i rött tegel och Bertil Thavelins modernistiska tillägg i rött tegel och betong. Delarna korresponderar väl med varandra, men var del är trogen sin tids uttryck och formspråk.

Utsnitt ur stadsplanen som fastställdes 1937. Nordväst om Epidemijukhuset syns gravfältet och ett flertal gravformer är inritade. När planen upprättade 1934 var förgården tilltänkt men inte anlagd.

Flissilon till panncentralen har en närmast skulptural utformning. Det folkliga smeknamnet "bonnakörnan" har en klar poäng.

Området har kompletterats med delar av kvarteret Domarringen, varav flertalet byggnader tidigare var listade som enskilda objekt. Inom området finns också ett större gravfält, fornlämning R 31:1, som ligger mellan det gamla epidemijukhuset och Njudungsgymnasiet.

Domarringen 2–3

Sjukhusområdet

Det gamla epidemijukhuset uppfört i så kallad 20-talsklassicism är medtaget som objekt i tidigare inventering.

Vetlanda sjukstuga uppfördes efter ritningar av arkitekt Folke Löfström, med eget kontor i Stockholm. Ritningarna är daterade 1962 och lasarettet invigdes 1965. Huvudbyggnaden är delvis ombyggd och tillbyggd, men har fortfarande vissa arkitektoniska kvaliteter.

Strax norr om huvudbyggnaden ligger panncentralen med dess högdal för pannorna som är mycket skulpturalt utformad. Den är gjuten i betong i en prismatisk form och utgör ett anslående blickfång. Vid sidan om pannhuset ligger en lägre byggnad i hårdbränt tegel i vinkel med en liten förgård. Hela anläggningen är noggrant arkitektoniskt utformad. Byggnaden uppfördes ursprungligen som panncentral och bårhus, vilket kan förklara den omsorgsfulla gestaltningen. Den är skyddsvärd med sin skulpturala form.

Övriga byggnader på området som är välbevarade från byggtiden är köket och kronikerhemmet. De är ritade av Greps arkitektkontor i Stockholm som även ritade flera byggnader till det gamla lasarettet inne i stan.

Mogärde 20:1

Badhuset

Badhuset uppfördes 1953 efter ritningar av arkitekt Johan Åkerlund, Lidingö, i projektet medverkade även sonen Lars Åkerlund. Byggnaden innehöll förutom ett offentligt bad och simhall även en tvättinrättning.

Det är en stram byggnad i rött tegel med sockel av svart skiffer. De stora fönstren in mot simhallen är prydda av bilder graverade/etsade i glas. *Objekt i tidigare inventering.*

F.d. vattenverket

Nyttjas idag som kontor och studielokal. En välbevarad tegelbyggnad som var stadens första vattenverk och i bruk i denna funktion fram på 1960-talet. Den är uppförd i nationalromantisk stil med småspröjsade fönster och dekorativt murade detaljer. *Objekt i tidigare inventering.*

Forngården

Hembygdspark från 1936 med ett tiotal ditflyttade byggnader. Det är bl.a. bostadshus, en kopparslagarverkstad, en marknadsbod, en loftbod, ladugård och soldattorp i huvudsak från tidigt 1800-tal. Den så kallade Boltastugan och kopparslagarverkstaden låg ursprungligen i kvarteret Örnen respektive Boken. Ladugården har tillhört Mogärde gård.

Även förskolebyggnaden som ligger i sydöstra delen av parken har en äldre historia. Den gamla komministergården, som låg vid Vitalagatan, ungefär mitt emot kvarteret Komministern, revs i slutet av 1940-talet och återuppfördes som barnträdgård i parken.

Forngården är en del av Vetlanda stadspark med miljön vid fågeldammen och Vetlandaåns flöde. Området har både natur- och kulturhistoriska värden och det är av vikt att bevara områdets öppna karaktär med fria siktlinjer och utblickar mot ån och kringliggande naturpark.

Område Kvarndammsområdet, Tjustkulle

Område D i tidigare inventering.

Fastigheter: Norrby 3:2, 3:3, 3:4, 3:5, 3:6, 3:12, Tjustkulle 1:4, 1:16.

Sedan tidigare utpekat område D, inrymmande vandrarhemmet, f.d. hantverkargård från omkring 1850, f.d. garvaregård från omkring 1830 och bostadshus från omkring 1850 ombyggt i villastil 1905. Området är utökat och omfattar nu även delar av Tjustkulle.

Norrby 3:2

Bevarade grundmurar efter bryggeri, beläget i parkstråk. Det finns ett historiskt samband med fastigheten Lärkan 7, det så kallade "Slottet" som uppfördes som privatbostad åt bryggare Carl Uebels.

Norrby 3:3

Bostadshuset i två våningars höjd till den före detta garvaregården från omkring 1830. Trädgård med stora ekar.

Norrby 3:4

Vandrarhem, före detta hantverkargård från omkring 1850 uppförd i 1½-våning med frontespis och veranda. Tillhörande timrad bod med underliggande källare.

Norrby 3:5

Bostadshus från omkring 1850, ombyggd 1905 i den tidens stil med asymmetriska fasader. Sentida fönsterbyte och altantillbyggnad inverkar menligt på byggnadens kulturhistoriska värde.

Den gamla komministergården återuppfördes som barnträdgård i parken.

Den timrade boden till hantverkargården, numera vandrarhemmet, Norrby 3:4.

Idrottsplatsen vid Tjustkulle med klubbhuset och den stensatta muren mot Storgatan.

Felsteget 7 och 8 med bostadshuset och verkstadsbyggnaderna till Svedboms.

Norrby 3:6

Obebyggd tomt, inrymmer relativt nyanlagd fruktträdgård. Del av miljön.

Norrby 3:12

Brogatan 7. Före detta bostadshus vid Kvarndammens sydöstra kant, nyttjas idag som sommarservering. Putsad mindre byggnad i ett plan från omkring sekelskiftet 1900. Ett exempel på småskalig bebyggelse i stadens utkant.

Tjustkulle 1:4

Idrottsplatsen vid Tjustkulle anlades i början på 1920-talet. Staden upplät 1921 marken till Hvetlanda gymnastik- och idrottsförening. Anläggningsarbetena utfördes som nödhjälpsarbeten av Södra Sveriges Statsarbeten samt med frivilliginsatser. Den imponerande stenläggningen mot Storgatan och trädramen minner om denna insats. På en minnsten vid fotbollsplanen står att läsa: *Denna idrottsplats är utförd såsom nödhjälpsarbete av Södra Sveriges Statsarbete 1922.*

Klubbhuset har formen av en "herrgård av kataloghustyp". Det är en idrottsanläggning med lång kontinuitet och med skyddsvärda komponenter i form av muren, trädallén och klubbhuset.

Idrottsanläggningen har utvidgats efterhand med flera anläggningar och för fler idrottsgrenar, med den stora inomhusarenan som det senaste tillskottet. Skyddsvärda i övrigt, är de klassiska biljettkurerna med deras vändkors vid den före detta bandyarenan, numera entrén till fotbollsplanen Heds arena.

Tjustkulle 1:16

Bostadshus, idag ett annex till vandrarhemmet. En kvarvarande villa, troligen från 1920-talet, längs den gamla infartsvägen, utgör en del av miljön tillsammans med ett bevarat uthus.

Område Nygatan

Område E i tidigare inventering.

Fastigheter: Felsteget 7, 8, Oden 1, 5.

Område E utpekade i tidigare utredning, område mellan Kanalgatan och Floragatan omfattande Felsteget 7–8 och gatans trädplantering. Inom utökade område även fastigheterna Oden 1 och Oden 5 medtagna, framförallt utifrån deras miljövärde då de ger gatusträckningen en samlad bebyggelsemiljö från 1910–1920-talen.

Felsteget 8 (del av)

Nygatan. Svedboms disponentvilla, ritad av J. Nikl. Norman Ritkontor Vetlanda, 1914. Villan är byggnadsminne sedan 1991.

Felesteget 7

Kanalgatan. F.d. den äldsta verkstaden till Svedboms Guldsmeds AB. Nuvarande gestaltning från 1916, av J. Nikl. Norman Ritkontor, som också ritade disponentvillan. Verkstaden är omvandlad till bostäder under 2000-talet, den yttre karaktären är genuin och välbevarad.

Oden 1

Nygatan 26. Bostadshus uppfört i 2½-våningar mot gatan. Asymmetrisk villa med hörntorn i kvardröjande jugendstil, gulputsad fasad med vita omfattningar. De bytta fönstren påverkar dock byggnadens kulturhistoriska värde negativt. På gården två sammanbyggda gårdshus i 1½- respektive 1-våning, spritputsade lika gathuset i gult med vita släta omfattningar. Samtliga byggnader under skivtäckt svartmålat plåttak. Gathuset uppfört 1922 efter ritning av H. Hammarén Nässjö. Ett exempel på fastighet med gat- respektive gårdshus, där gathuset är större och förnämare i sin utformning.

Oden 1.

Oden 5

Nygatan 22. Större bostadshus i 2½-våningar uppfört i början på 1920-talet. Ritning daterad 1922 och signerad av en Jonsworth? Planritningen visar en paradvåning i mellanplanet och mindre lägenheter i bottenplan och på vinden. Putsad fasad, kvardröjande jugendkaraktär i frontespisens svängda takomfattning.

Område Brunnsgårds- och Målaregårdsområdet

Området medtaget i tidigare inventering under rubriken: ”Bebyggelse efter 1940 av miljömässigt värde och vars bevarande är av betydelse för framtida kulturmiljövård”.

Området stadsplanerades 1954 i en plan upprättad av Birger Hammarén, Vetlanda stads första stadsarkitekt, fastställd 1955.

Målaregården kom att bebyggas i rask takt och i enlighet med plan vilket gör det till ett homogent område med villabebyggelse från 1950-talets mitt och tidigt 1960-tal. Tidigare utpekande har dock inte fullt ut beaktats i tillståndsgivning så relativt många villor är om- och tillbyggda. Området har detta till trots ett kulturhistoriskt värde utifrån sin enhetliga plan och ännu enhetliga arkitektoniska uttryck med hus grupperade runt park med skola. Kvarteren Guldpuddran och Gullvivan är mera intakta än kvarteren i övrigt och har därmed ett högre skyddsvärde. För området i övrigt är det av vikt att behålla öppenheten runt skolan och att eventuella ändringar anpassas till den ursprungliga byggnadens volym, karaktär och material.

Guldpuddran 1–6

Målaregårdsvägen 11, 13, 15, 17, 19, 21. Radhus, som är förskjutna i förhållande till varandra vilket minskar insynen fastigheterna sinsemellan. De asymmetriska gavlarna är putsade i varma kulörer och

Utsnitt ur detaljplan Målaregården, ändring fastställd 1956.

Kvarteret Guldpudran.

långsidorna klädda med stående panel målad i olika kulörer. Bygglov beviljades 1957, sökande var byggmästare Richard Samuelsson, ritningarna är signerade av Gösta Georgii-Hemming. Husen har använts i reklam för Ribo-verken, ett mindre trähusföretag grundat av Richard Samuelsson.

Gullvivan 1–10

Brunnsgårdsvägen 2–20 (jämna nummer). Gruppbebyggelse med villor i rött tegel, bakdragna putsade garage vid en gaveln. Bygglov beviljade 1955–1956, Myresjöhus. Flertalet är välbevarade från byggtiden.

Gullriset 2–4

Mellangatan 14, 16, 18. Husen i kvarteren Gullriset och Gullkragen har fasader i gult tegel och respektive villa består av två adderade huskroppar med ett putsat garage vid ena gaveln. Husen är ritade och levererade av Egna Hem Vetlandahus, bygglov beviljat 1955. Gullriset 2–4 har sin ursprungliga karaktär bevarade. Tidstypiska.

Område Mellangården

Området är medtaget i tidigare inventering under rubriken: ”Bebyggelse efter 1940 av miljömässigt värde och vars bevarande är av betydelse för framtida kulturmiljövård”.

Den första stadsplanen för småhusområde på Mellan- och Norrgårdens marker fastställdes 1968. I dess nordvästra del fastställdes planen 1973 efter samråd med markägare, länsstyrelse m.fl. med syfte att bevara den värdefulla miljön runt den gamla huvudbyggnaden.

Fastigheter

Mellangården 1, Mellangården 2–7, Åkern 1–15, Ängen 1–6 samt Norrby 3:1.

Mellangården 1

Norrvägen 16. Bostadshus. Den gamla manbyggnaden i två våningars höjd, fasad klädd med gråmålad locklistpanel. Stor trädbevuxen tomt med äldre lönnar.

Mellangården 2–7, Åkern 1–15, Ängen 1–6

Åkergränd 1–15 och Ängsgränd 1–14. Bebyggelsen nedanför manbyggnaden är grändhus grupperade längs två gator. Området uppfördes 1973 med HSB i Jönköping som sökande och husen levererades från Borohus. Husen är gavelvända med klassiska sadeltak. Långsidor i brunt tegel och målad spontpanel i gavlarna. Låga garage med platta tak avskiljer respektive fastighet. Färgsättningen är inte lika enhetlig som den ursprungligen var, vidare har någon fastighet byggts till på ett för helheten störande sätt. Bebyggelsen har trots detta ett kulturhistoriskt värde, då den är enhetligt gestaltad och väl anpassad till miljön. Det är av vikt att vidmakthålla volymer och en samlad taklinje, stor restriktivitet mot takkupor bör gälla.

Norrby 3:1

Ekonomibyggnaderna i form av ladugård, vagnbod med brutet tak i vinkel samt f.d. svinhus till Mellangården gör att gården, tillsammans med den gamla manbyggnaden, trots att åkermarken är bebyggd, kan upplevas som en helhet. Ekonomibyggnaderna har ett värde i miljön och är av stort pedagogiskt värde då de bidrar till möjligheten att förstå tidigare bebyggelseskikt och markanvändning.

Område Kettilsgatan

Ett sammanhållet område med stora villor från 1960-talets slut. Området kan sägas motsvara Stationsgatans villor för samhällets välbeställda i det tidiga 1900-talet, här i det sena 60-talets dräkt. Det är en mix av specialbeställda villor från trähusföretagen och arkitekt ritade villor. Byggnaderna är generellt välbevarade, tidstypiska och samtliga är uppförda i ett plan med tegelfasader i rött tegel eller kalksandsten. Träpanel i taksarg och detaljer samt platta alternativt låga tak är också kännetecknande. I de flesta fall är originalportarna av ädelträ, i ek eller teak bevarade. Garagen är uppförda som en integrerad del av husen eller i dess direkta anslutning.

Grankotten 1

Kettilsgatan 17. Enfamiljsvilla med fasad av rött tegel och takfris av träpanel målad i en mörkbrun kulör, oljad stående träpanel vid fönsterpartier. Ett Fribohus, ritningen är signerad av ark. Jan Månsson, 1969.

Grankotten 2

Kettilsgatan 15. Enfamiljsvilla med fasad av kalksandsten och brun träpanel i takfris och fönsterpartier. Ett Fribohus, bygglov gavs 1966.

Kvarteret Åkern.

Grankotten 5.

Grankotten 3

Kettilsgatan 13. Enfamiljvilla med fasad i rött tegel, brun panel i takfris och vit liggande panel i fönsterpartier. Ett Fribohus, ritningen är signerad av ark. Tomas Warne, Strängnäs -65, bygglov gavs 1966.

Grankotten 4

Kettilsgatan 11. Enfamiljvilla med fasad av kalksandsten och takfris av brunbetsad träpanel. Ett Fribohus, ritningen är signerad av ark. Tomas Warne, Strängnäs 1965.

Grankotten 5

Kettilsgatan 9. Enfamiljvilla med fasad av rött tegel och brunbetsad takfris. Adderade byggnadskroppar med planförskjutning och anslutande vitputsat garage. Egna Hem AB Myresjöhus, 1968.

Tallkotten 1

Kettilsgatan 14. Enfamiljvilla med fasad av mörkrött tegel, en brunmålad fris av panel kantar ett lågt helvalmat tak. Villan är ritad av en Lennart Franzén, Malmö, bygglov 1968. Tillbyggnad 1975 ritad av Bengt Svahn. Fastigheten är byggd i vinkel vilket är svårt att uppfatta från gatan, vinkelformen ger ett helt skyddat uterum.

Tallkotten 2

Kettilsgatan 12. Enfamiljvilla med fasad av kalksandsten och gladsade partier. En villa som bygger på spelet mellan öppet och slutet, bärande och vilande. Takfris och fönsterbågar målade i en mörkbrun kulör. Villan är ritad av ark. Jan Månsson, Vetlanda, bygglov 1967.

Tallkotten 2.

Tallkotten 3

Kettilsgatan 10. Enfamiljvilla med fasad av rött tegel, liggande mörk panel i gavelröstena. Sadeltak. Osignerad ritning, bygglov från 1968.

Tallkotten 4

Kettilsgatan 8. Enfamiljvilla med fasad av kalksandsten, Brun panel i takfris och fönsterpartier. Ett Fribohus, bygglov 1969.

Gatusträckning nedre Storgatan

Ett stråk med flera större bostadshus i två våningars höjd, varav flertalet är tidstypiska och relativt välbevarade från byggtiden, samtliga uppförda mellan åren 1940–1945. Den samlade miljön ger ett förstärkt värde.

Slottet 4

Storgatan 77. Bostadshus. Bygglov 1945, ritat av Yngve Söderman. Vit spritputsad fasad och helvalmat tak. Brunlaserade fönsterluckor och inklädnad av gavelrösten från 1973.

Storgatan, med Slottet 8 och 7.

Slottet 5

Storgatan 75. Bygglov 1941, ritad av H. Andersson. Vit spritputsad fasad och helvalmat tak.

Slottet 6

Storgatan 73 Värde i miljön som en del av helheten. Vad gäller volym, höjd, takvinkel och de putsade fasaderna, i övrigt är byggnaden alltför förändrad för att ha ett värde i sig.

Slottet 7

Storgatan 71. Mindre flerbostadshus. Ritad av H. Andersson 1944, spritputsad fasad i en ockragul kulör. Fastigheten var ursprungligen inredd med tre lägenheter och en mjölkbutik samt bageri.

Slottet 8

Östra Slottsgatan 2. Bostadshus, ursprungligen för två familjer. Spritputsad fasad i vitt, blågrå detaljer. Ritad av Eric Blom, 1940. Fönsterluckorna är inte ursprungliga.

Gatusträckning Bergsgatan

Ett gatustråk med välbevarade villor från sent 1950-tal och tidigt 1960-tal. Området har sitt värde framförallt i att det är en samlad helhet med relativt välbevarade villor från ungefär samma tid men individuellt uppförda. Husen består av både så kallade kataloghus och arkitektritade villor.

Monopolet 11

Nyhemsgatan 14. En långsträckt villa med fasad i grönmålad panel, skivmaterial i vitt på gavlarna och liggande panel i gavelspetsar och takfris. Levererat från Egna Hem AB Myresjöhus, bygglov gavs 1959.

Monopolet 12

Bergsgatan 20. En arkitektritad villa med en helt egen karaktär. Byggnaden är anpassad till den sluttande tomten och är en form suterrängvilla, med bärande stomme av gjuten betong. Det övre

våningsplanet upplevs visuellt sväva på det nedre. Fasad i vit betong, blått skivmaterial, gult tegel samt mörkbetsad träpanel. Byggnaden är ritad av en dansk arkitekt, Gudmund Listoft, Rungstedt Kyst. Huset är uppfört åt fabrikör Nils-Eric Noryd, bygglov lämnades 1959. En arkitektoniskt mycket intressant byggnad.

Monopolet 13

Bergsgatan 18. Villa med spritputsad beige fasad och liggande brun panel i gavelspetsar. Huset är levererat från Egna Hem AB Myresjöhus, bygglov gavs 1960.

Monopolet 14

Bergsgatan 16. Villa i ett plan med inredd vind och källare. Gavelfasader i gult tegel med röda fogar, långsidorna är klädda med en grönmålad spontad panel. Huset är levererat från Egna Hem AB Myresjöhus, bygglov gavs 1959.

Monopolet 15

Bergsgatan 14. Villa i rött tegel i ett plan med källare och flackt sadeltak. Huset är levererat från Egna Hem AB Myresjöhus, bygglov gavs 1960.

Monopolet 15.

Monumentet 1

Björkängsvägen 10. Villa i 1½-plan i rött tegel. Ett Myresjöhus, bygglov från 1959. Fönster i enlufthuset med en av spröjs indelad mindre ruta i bågens nedre parti, en modell som är kännetecknande för Myresjöhus. Vålbevarat och tidstypiskt.

Monumentet 2

Björkängsvägen 12. Villa i 1½-plan i gult tegel. Uppförd som två adderade byggnadskroppar något förskjutna i förhållande till varandra. Ett Myresjöhus, bygglov från 1957. Garagetillbyggnad från 1965 med en för den tiden typisk kraftig taksarg.

Monumentet 3

Björkängsvägen 14. Villa i 1½-plan i gult tegel. Uppförd efter ritning av Heinrich Pihlak, bygglov gavs år 1957. Vålbevarad och tidstypisk med fönsterluckor och ett enkelt skärmtak över entrén.

Monumentet 3.

Mollskinnet 2

Bergsgatan 23. Villa i ett plan med källare, indragen altan vid sidan om entrén. Fasaden är klädd med en beigemålad spontad panel. Ett Egna Hem AB Myresjöhus Vetlandahus, bygglov från 1958. Vålbevarat och tidstypiskt.

Mollskinnet 3

Bergsgatan 19. Villa i ett plan med källare, fasaden är klädd med en gråmålad spontad panel. Ett Myresjöhus, bygglov från 1957. Tidstypiskt, de bytta fönstren påverkar dock det kulturhistoriska värdet negativt.

Mollskinnet 4

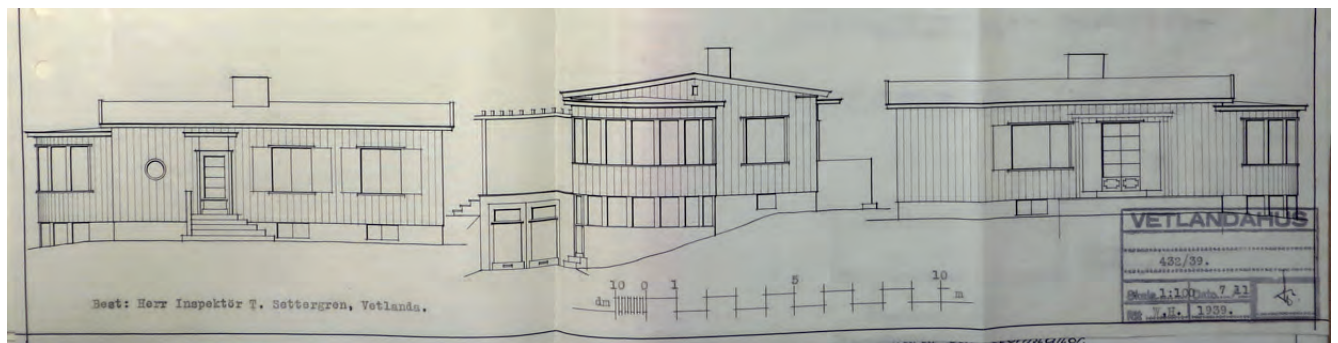
Bergsgatan 13. Villa i ett plan med källare, fasad i gult tegel. Ett Myresjöhus, bygglov från 1957. Ursprunglig altan inbyggd (jmf. Mollskinnet 2 ursprungligen samma typ med träfasad).

Mollskinnet 5

Bergsgatan 11. Villa i ett plan med källare, fasad i gult tegel och brunmålade fönsterluckor och burspråk med karosseripanel. Ett Myresjöhus, bygglov från 1957. Välbevarat och tidstypiskt.

Objekt

Centrala staden

Apollo 1

Ekstigen 2. Villa i gulmålad locklistpanel. Ett relativt tidigt exempel på ett kataloghus byggt i ett plan. Tidstypiska detaljer som rundat burspråk, runda fönster etc. Vetlandahus bygglov från 1939. Har trots senare förändrat entréparti ett bevarandevärde.

Apollo 5

Ekstigen 10. Enfamiljshus. Liten villa i 1½-plan med källare. Spritputsad fasad i vitt, under tak av tvåkupigt tegel. Originalfönster, vitmålade. Ett Vetlandahus från 1944. Ett av de tidiga husen i kvarteret och med den ursprungliga karaktären helt intakt, välbevarat och tidstypiskt.

Apollo 11

Smedjevägen 11. Enfamiljshus. Liten villa i 1½-plan med källare. Spritputsad fasad i vitt, under tak av tvåkupigt tegel. Originalfönster, brunmålade. Ritad av Axel Lätth, 1944. Ett av de tidiga husen i kvarteret och med den ursprungliga karaktären bevarad.

Apollo 1.

Balder 7

Missionsgatan 6. Missionskyrka. Kyrkan invigdes 1980 och bygglov gavs 1978 efter ritning upprättad av K-konsult Jönköping. Det är en tidstypisk frikyrka i brunt tegel med hög takresning i kyrksalen och lägre funktionslokaler i direkt anslutning. Byggnaden är medtagen i länsstyrelsens frikyrkoinventering från 2002.

Balder 8

Missionsgatan 4. Polishus. Fyra huslängor i ett plan som är uppförda i fyrkant kring en innesluten gård. Fasader i trä med liggande grönmålad panel i fackverk och fönster i band. Byggnaden är ritad 1990 på uppdrag av Byggnadsstyrelsen genom arkitekterna Hide-mark och Danielsson och stod klar 1993. Det är en modern myndighetsbyggnad som inte talar maktspråk.

Diana 5

Ekstigen 9. Litet flerfamiljshus. Putsad i en gul ”dekorputs”, steni- miterande. Byggnaden är ritad av Kjell Lernestål, 1948.

Laxen 7.

Falken 11

Falkgatan 2. Bostadshus i funktionalistisk stil i två våningar med valmat tak, vitputsad fasad, gråblå fönster med fönsterluckor. Byggnaden är ritad av Kurt Hjelm, 1936. Ursprungligen inredd med två lägenheter.

Laxen 7

Nygatan 44. Bostadshus med ramverk i tegel och vitputsade fyllningar, dekorativa detaljer i tegel och kakelplattor. Uppfört 1911 efter ritning av Gottfrid Pettersson. *Objekt i tidigare inventering.*

Lärkan 7

Lärkgatan 5. Det så kallade ”Slottet”. Ett större bostadshus i trä som uppfördes redan under 1850-talet, då som privatbostad åt bryggare Carl Uebel. Byggnaden har haft olika funktioner, den fungerade bl.a. en period som internatskola. Huset nyttjas idag som hyreshus. Träbyggnad uppförd i 2½-våningars höjd och med två torn, klädd med locklistpanel. Större villa i så kallad schweizerstil med omsorgsfullt profilsågade trädetaljer. *Objekt i tidigare inventering.*

Renen 7

Holmgatan 3. Bostadshus uppfört i två våningar, under valmat tak. Fasaden spritputsad i en ljusgrön kulör, med en fasaddekoration i vitt. Ritningen signerad Th G, 1934, fasaddekorationen finns med på ritningen.

Renen 7.

Riddaren 1

Nygatan 7. Större villa, ursprungligen uppförd som läkarmottagning och villa för dåvarande provinsialläkaren, bygglov daterat 1946. Ritning av Eric Schuwert, Katrineholm. Fasad i rött tegel och med portomfattning i gult tegel. Tidstypisk, större ståndsmissig villa, fasaden mot Nygatan bevarad, den inglasade altanen mot gården påverkar dock den samlade värderingen negativt.

Riddaren 7, i bakgrunden Renen 7.

Riddaren 7

Borggatan 1. Enfamiljshus. Suterrängvilla i klassiskt utförande med tegelklädda gavlar, indragen entré under balkong och garage i sockelvåning. Sockelvåningen är gråputsad och väggen vid balkongen av vitlammat tegel. Smidesräcken. Egna hem AB Myresjöhus, bygglov från 1962. En tidstypisk och välbevarad suterrängvilla.

Rättvisan 11

Storgatan 64. Bostadshus, det före detta tingshuset från 1893 i 2½-våningars höjd. Putsad fasad med vita omfattningar och knutkedjor. Kulturhistoriskt värde framförallt utifrån sin tidigare funktion.

Rättvisan 12

Storgatan 58. Församlingshem för Svensk kyrkan, ritat 1979 av arkitekt Börje Stigvall, Tranås. Ett modernt församlingshem med samlingssalar och kontor som kom att ersätta det tidigare församlingshemmet från 1930-talet på Kyrkogatan. Tidstypiskt med fasad av kalksandsten och mörkt relativt dominerande tak.

Svanen 19

Storgatan 57. Större hus längs Storgatan, utifrån en stilmässig analys troligen uppförd under sent 1800-tal eller omkring 1900. Uppförd i två våningars höjd med inredd vind, spritputsad fasad i en gul kulör med vita slätputsade omfattningar. Svartmålat skivtäckt plåttak. Nyttjas idag som flerbostadshus. Del av det äldre bebyggelseskiktet i staden, bevarad karaktär.

Svanen 19.

Svanen 12

Torngatan 20. Flerbostadshus, ursprungligen uppfört som affärs- och bostadshus, ritat av Henry Andersson, 1943–44. Spritputsad fasad i en mörk ockragul. Helvalmat tak. Tidstypiskt, del av miljö med flera byggnader i kvarteret från samma tid och karaktär.

Svalan 5

Grängsgatan 14. Mindre flerbostadshus. Ritat av H. Andersson, bygglov 1942. Spritputsad fasad i vitt, bruna fönsterbågar och detaljer. Tidstypisk, välbevarat entréparti med skärmtak och originaldörrar. Senare balkongtillbyggnad vid södra gaveln påverkar helhetstrycket negativt.

Svalan 12

Storgatan 65. Skolbyggnad. Den så kallade kyrkskolan stod klar 1847, och inrymde vid sidan om skola och lärarbostad även sockenstuga. Efter tillbyggnaden i vinkel från 1883 fungerade byggnaden också som en större samlingslokal. Gulmålad locklistpanel.

Objekt i tidigare inventering.

Svalan 15.

Storgatan 67. Bostadshus, den f.d. prästgården. Uppfört 1923 i 1½-våning med frontespis och brutet tak med valmade gavelspetsar, takkupor med runda fönster. Fasad av locklistpanel målad i en nougatbrun kulör med vita snickerier, kraftfull huggen stenfoot, veranda och balkong med smidesräcken, balkongen uppburen av kolonnad. Välbevarad större representativ bostad i herrgårdsstil. Del av miljön vid kyrkan och den gamla kyrkskolan. *Objekt i tidigare inventering.*

Venus 10

Kyrkogatan 32. Kapellet uppfördes av baptistförsamlingen och invigdes 1905. Betania såldes 1980 till Vetlanda friförsamling. Välbevarad och tidstypisk frikyrkolokal från sekelskiftet 1900. På tomten även mindre välbevarat flerbostadshus. Frikyrkobyggnaden är medtagen som *objekt i tidigare inventering.*

Venus 15

Kyrkogatan 30. Flerbostadshus. Spritputsad fasad i en gulbeige kulör med vita omfattningar. Ritat 1961 av Bengt Svahn. På gården, garage med pulpettak, samtida. Tidstypiskt mindre flerbostadshus, dock bytta portar vilket något tar ner helhetsinstrycket.

Venus 17

Kyrkogatan 34, 36, 38. Flerbostadshus ritade av Bengt Svahn för Bröderna Harbrecht, ritningen daterad 1965. Fint gestaltade gårdar och en konstnärlig utsmyckning i vinkeln mellan husen mot Kyrkogatan. En typ av flerbostadshus som återkommer på flera platser

Venus 17.

i staden med lite olika utformning. Kvarteret Älgen 14 och 16 vid Lasarettsgatan är av samma grundtyp men uppfört något senare.

Vipan 1

Kullgatan 5. Mogärdeskolan. Den första folkskolan på tomten stod klar 1896. Skolan är ombyggd och tillbyggd i omgångar. De äldsta bevarade delarna, idrottshus och skolbyggnad åk 1–6, uppfördes efter ritning av John Åkerlund, Lidingö, 1920.

Huvudparten av skolan är ritad 1948 av arkitekterna Karl J. Karlström och Carl W. Ottesen, Stockholm. Tillbyggd och delvis ombyggd 1968, arkitekten var då Bertil Thavelin, Jönköping.

Skolan är genomgående uppförd i gult tegel, fina tidstypiska detaljer, så som dekorativt smide i balkonger. Delvis gestaltad skolgård med uppvuxna träd. Utöver byggnadernas egna arkitektoniska värden finns också ett värde i den långa kontinuiteten knuten till platsen.

Vippan 1.

Ärlan 12

Kullgatan 6. Kontoriserat f.d. bostadshus. Fasad med liggande respektive stående panel, gråmålad med vitmålade snickerier. Fönster med korsposter, glasveranda. Välbevarad byggnad från omkring sekelskiftet 1900. Rödfärgat uthus i tomtgräns.

Örnen 15

Kyrkogatan 53. Villa i 1½-plan, fasad i vit spritputs. Grönmålade två- respektive trelufts fönster tillika fönsterluckor. Uppförd efter ritning av ing. F. Strümpel, bygglov 1946. En representativ välbevarad villa från 1940-talet.

Örnen 16

Kyrkogatan 49. Korskyrkan. Kapellet i korsningen Kyrkogatan – Norra Bollgatan uppfördes av den i Vetlanda 1891 bildade metodistförsamlingen och invigdes 1898. Emanuelskapellet, som sedermera benämndes Metodistkyrkan och nu sedan något år Korskyrkan är i det yttre präglad av en ombyggnad från 1980-talet. Kyrkosalen har dock kvar karaktärsdrag från kapellets tillblivelsetid med altartavlan och dess inramning.

Pukaregården

Berzelius 4

Vasagatan 11. Bostadshus uppfört i 1½ våning med hög takresning. Spritputsad i en gul kulör med slätputsade vita knutar under tak av gråmålad skivtäckad plåt. Fönster i korspostform. Huset är uppfört efter ritning av M. G. Kulle 1921. Entré på gaveln, relativt kraftig stenfot och portik.

Berzelius 4.

Berzelius 10

Gökigatan 25. Bostadshus i funktionalistisk stil i två våningar med valmat tak. Spritputsad fasad i en ljus ockragul kulör. Fönster i två- respektive treluft, fönstren är dragna mot hörnen. Ritningen är signerad av Kurt Hjelm, 1935. Inredd med två lägenheter, en per plan.

Bågen 6

Södra Bollgatan 16. Mindre flerbostadshus uppfört i två våningar med sadeltak. Fasaden är putsad i "dekorputs" i en ljusgul kulör. Originalfönster och portar, kolmårdsarmor i portomfattning. Ritningen är signerad av ing. Sven Elfving, 1947. Byggnaden är mycket genuin, dock något eftersatt underhåll.

Göken12.

Göken 12

Gökigatan 6. Flerbostadshus från 1966 efter ritning av ing. Sven Börjesson, Byggkonsult, Vetlanda. Uppfört med asymmetriskt takfall i två våningars höjd mot gatan och tre våningar mot gården. Grönputsad spritputs med vita omfattningar, indragna balkonger mot gatan. Entrén inramad med svart klinkers, originalportar. Tidstypiskt och relativt välbevarat exempel på ett mindre flerbostadshus.

Duvan 6

Svärdsgatan 5. Bostadshus i 1½ plan med frontespis. Fasad med stående respektive liggande panel målad i en ljusgul kulör med vita snickerier. Fönster med korsposter målade i vitt, profilerade taktassar och glasveranda, huggen stenfot. Balkongen ett senare tillägg. Ett av de äldre husen på området, ritningen är daterad 1905. Huset inrymde ursprungligen två lägenheter. Uthus i tomtgräns. Relativt oförändrad byggnad från tidigt 1900-tal, representerar det första utbyggnadsskedet på området. *Objekt i tidigare inventering.*

Göta 15

Industrigatan 34. Bostadshus. En funkisbyggnad uppförd i två våningars höjd med en vitputsad fasad och helvalmat tak. Ett tidstypiskt Vetlandahus, bygglov gavs 1945.

Hackspetten 1, med Hackspetten 5 i bakgrunden.

Göta 18

Magasinsgatan 37. Bostadshus. En funkisbyggnad uppförd i två våningars höjd med en vit spritputsad fasad och helvalmat tak. Ett tidstypiskt Vetlandahus, bygglov gavs 1942.

Hackspetten 1

Södra Esplanaden 3. Välbevarad större 60-tals villa i 2 plan med pulpettak. Ritad av Heinrich Pihlack, 1962. Fasad i rött tegel, indragen altan och balkong, vitputsat väggparti.

Hackspetten 3

Stolmakaregatan 4. Större 60-tals villa med asymmetriskt takfall vilket skapar en sorts falsk suterräng. Ett Myresjöhus ritat av ark Kjell Lärnestål, 1963. Fasad i rött tegel, indragen altan och balkong.

Hackspetten 5

Järnväggsgatan 19 / Södra Esplanaden 1. Ett större flerbostadshus med loftgång uppfört i vinkel. Ritat 1964 av Riksbyggens arkitektkontor på uppdrag av Withalabostäder. Tidstypisk med sitt mörka tegel. Fastigheten är stiftelsen Withalabostäders första byggprojekt.

Hästen 22 (del av)

Kullgatan 32. Bostadshus i funktionalistisk stil i två våningar med valmat tak, vitputsad fasad, vitmålade originalfönster i två- respektive treluft. Ritad av Knut Hjelm, 1938. Ursprungligen inredd med två lägenheter.

Järpen 1

Södra Esplanaden 14. Större villa uppförd i två våningar som en äldre mangårdsbyggnad med vissa 20-talsklassicistiska stildrag, gulmålad locklistpanel med vitmålade snickerier, spröjsade fönster. Ursprunglig pergola. Ritad 1931 av Ragnar Bohlin, med rubriken "Villabyggnad uppförd för distriktslantmätare Oldenburg".

Järpen 9

Tomasgatan 30. Arkitektritad villa uppförd för disponent Malte Ekselius. Villan är ritad av ark MAA Bent Jörgen Jörgensen, Växjö, 1954. Uppförd i rött tegel med mörk fog, svart sockel, entrétrappa av svart skiffer, specialhuggen dörr. Taket är bytt från tegel till svart plegel vilket tar ner något av helhetsintrycket, i övrigt välbevarad med omsorgsfulla detaljer.

Lantmätaren 7

Torngatan 5. Mindre flerbostadshus med spritputsad fasad i en ockragul kulör. Smidesräcke och balkongräcke i tidstypisk sinus-korrugerad plåt. Fastigheten är ritad av Börje Roslund, Vetlanda, 1953. Tidstypisk och välbevarad från byggtiden.

Norra Korpen 1

Magasinsgatan 18. Villa uppförd i 1½ plan, beigemålad locklistpanel med vita omfattningar. Ett relativt tidigt exempel på ett monteringsfärdigt trähus från Landsbro Trävarubolag, Boro, bygglov gavs 1932. Ursprungliga detaljer i fönsteromfattningar och entrédörr.

Järpen 1.

Järpen 9, bostadshus ritat av Bent Jörgen Jörgensen, med fina detaljer.

Orion 14.

Norra Korpen 4

Korpgatan 4. Bostadshus i funktionalistisk stil i två våningar med valmat tak. Gulputsad fasad, grönmålade originalfönster i 2 respektive 3 luft, fönstren dragna mot hörnen. Ritning signerad av Ha Andersson, 1935. Ursprungligen inredd med tre lägenheter.

Orion 14

Vintergatan 22. Tvåfamiljshus i två våningar. Fasaden är putsad i "dekorputs" i en beigevit kulör. Brunmålade originalfönster och portar, balkong med räcke i sinuskorrugerad plåt, smidesrätten i altan. Ritning signerad av H Pihlak, 1948, bygglov från 1949. Tidstypiskt smidesstaket inhägnar tomten. Mycket genuin, dock något eftersatt underhåll.

Orren 1

Långgatan 23. Bostadshus uppfört i 1½ våning med hög takresning. Spritputsad i en beigevit kulör under enkupigt tegel. Småspröjsade fönster målade i brunt. Gavelspetsarna är inklädda med en brunmålade spontad panel, inklädnaden är troligen senare tillägg. Finns inga originalritningar, troligen uppförd 1910–1920-tal. En stor naturtomt med högresta träd.

Orren 10, 15–23

Järnväsgatan 27 A–E, 31 A–E. Gavelvända kedjehus, grupphus uppförda av Byggnads AB Rickhard Samuelsson, efter ritning av arkitekt SAR Tore Klarén, Kjell Ragnarsson Holsbybrunn. Bygglov lämnades 1974. Tidstypiska.

Prosten 1.

Prosten 1

Västra Slottsgatan 44. 30-talsvilla med valmat tak. Av typen större kataloghus i herrgårdsmodell, med klassicerande portik och rundade takkupor. Bygghandlingar saknar dock vilket gör att uppgifterna inte går att bekräfta. Senare garage. Rejäl tomt med fint gestaltat smidesstaket och stora uppvuxna träd förstärker helheten.

Prosten 6–12

Skiljevägen 1, 3, 5, 7, 9, 11, 13. Kedjehus i rött tegel och vitmålade spontade paneler. Uppförda och ritade av Boro, ritning signerad Boro Arkitektkontor H. Pihlak, 1966–1968. Husen har genomgått vissa förändringar mot gårdarna, men fasadlinjen mot gatan är intakt och bevarandevärd.

Redaktören 8

Torngatan 11, 13, 15, 17. Flerbostadshus. Fastighet med fyra längor av bostadsrätter. Byggnaderna är uppförda i trä "monteringsfärdigt trämaterial från AB Åsedahus" som det står i bygglovsansökan från 1944. Husen är ritade av arkitekt SAR Ernst Grönwall, Stockholm.

De är klädda med locklistpanel och målade i avstämnda varma kulörer i ockragult, grått, rödbrunt och grönt. Fönster och portar är inte original, vilket något förminska byggnadernas kulturhistoriska värde, dock fortsatt av bevarandevärde utifrån sin karaktär.

Omnämnda i tidigare inventering.

Siskan 13

Gökgatan 14. Bostadshus i två våningar med helvalmat tak, grå spritputs med vita omfattningar. Ritningen signerad Stiglind, Vetlanda stadsarkitektkontor 1949. Byggnaden har en speciell, något udda karaktär med den kraftiga portiken vid entrén.

Siskan 23

Tomasgatan 20. Bostadshus i funktionalistisk stil i två våningar med valmat tak. Spritputsad fasad i vitt. Ritning signerad av Kurt Hjelm, 1935. Ursprungligen inredd med två lägenheter, en per plan.

Strutsen 4

Magasinsgatan 15. Hvetlanda Mekaniska Verkstads byggnader från 1904. Kontorshuset i två våningar med putsade fasader och tegelomfattningar. *Objekt i tidigare inventering.* Intilliggande verkstadsbyggnad i en våning vitputsad fasad och småspröjsade bågformade fönster målade i rött. Verkstadsbyggnaden är mera genuin än kontorshuset vars fönster och portar är bytta. Fastigheten har ett kulturhistoriskt värde som en av de äldre bevarade industrifastigheterna i staden.

Södra Korpen 6

Korpgatan 5. Bostadshus i två våningar, vitputsad fasad i band med slätputs respektive spritputs. Ritad av Kurt Hjelm år 1933. Var ursprungligen inredd med butik och tre små lägenheter om 1 rok, ombyggd från butik till lägenhet 1949. Exempel på en delvis ombyggd byggnad, men med bevarad 30-talskaraktär.

Redaktören 8.

Strutsen 4.

Trasten 11.

Trasten 17.

Det tidigare virkeslagret till tändsticksfabriken.

Trasten 5

Järnvägsgatan 9. Det så kallade "Sollinska huset". Bostadshus i trä från 1902, ritningen är signerad av en And. Johnsson. Uppfört i två våningar med tornbyggnad, glasveranda i två våningar.

Objekt i tidigare inventering och byggnadsminne sedan 1979.

Trasten 11

Långgatan 14. Bostadshus i två våningar med vitputsade fasad, rundat burspråk, altan och överliggande balkong med smidesräcke. "Byggnaden är avsedd att uppföras i trä och levereras av AB Egna Hem Vetlandahus" står att läsa i bygglovshandlingen från 1936. Uppfört åt fabrikör J. O. Carlsson. Mycket välbevarat ståndsmässigt Vetlandahus.

Trasten 17

Järnvägsgatan 7. Vetlanda snickerifabriksaktiebolags byggnad från 1896, sedermera J O Carlssons möbelindustri. Uppfört i rött tegel och 2½ våning höjd. Teglet delvis rödmålat, dekorativa tegeldetaljer.

Objekt i tidigare inventering.

Modern kontorstillbyggnad i två våningar med platt tak ritad av Bengt Svahn 1961. Mörkt tegel i hörnpartierna, fasaden klädd med kopparplåt. Fina detaljer i fönsteromfattningar etc.

Vildvinet 1–3, 5–9

Pukaregatan 5, 7, 9, 11, 13, 17, 19, 21. Kvarteret fanns med i tidigare inventering under rubriken: "Bebyggelse efter 1940 av miljömässigt värde och vars bevarande är av betydelse för framtida kulturmiljövård". Gatusträckning med åtta enfamiljshus i gult tegel, ett hus i raden har dock ersatts av ett nytt efter en brand. Tidstypiska genuina.

Vinkeln 4

Vasagatan 47. Bostadshus i två våningars höjd. Spritputsad fasad i vitt. Byggnaden är ritad av H. Andersson, bygglov 1946, ursprungligen två lägenheter. Tidstypisk enkel funktionalistisk villa med sadeltak från 1940-talet.

Brogård

Stocken 7, 15, 4:1

Byggnader uppförda för tändsticksfabriken. Swedish Match är fortfarande kvar inom området men har lämnat de äldsta lokalerna. Den pågående verksamheten sker i de senare uppförda fabrikslokalerna i nära anslutning till de gamla. Flertalet byggnader är byggda i tegel, stilmässigt relaterade till den tid då respektive byggnad är uppförd. De äldsta med brutna tak och profilerade takfriser, 1940-talets byggnader i funktionalistisk stil med strama fasader och markerade

portomfattningar i granit. Många har en datering på fasaden, så som det före detta snickeriet vid Oxtorget med fasad i trä. Byggnaderna har ett bevarandevärde både industrihistoriskt och arkitektoniskt. De bytta portarna i aluminium inverkar dock menligt på det kulturhistoriska värdet.

Trucken 5

Stålvägen 3. Kontorsbyggnad för Pilkington. Ursprungligen uppfört för Myresjöfönster, ritad av Bengt Svahn 1976. Nuvarande utseende att hänföra till ombyggnad från 1989 efter ritning av Jonne Johansson, Byggnadsbyrån Vetlanda. Fasad i rött tegel och glas. Fönstren ramar av tidstypiska dekorativa listverk i rött och blått.

Listen 17

Brogårdsgatan 14. Butik, ursprungligen fabrikslokal uppförd för Nordiska Pianofabriken. Lägre putsad kontorsdel i två våningars höjd och en större verkstadsbyggnad med fasad i gult tegel och terrakottafärgad puts, fönsterband med arkitekturglas. Det gula teglet återkommer i portomfattningen i kontorsdelen. Verkstadsbyggnaden ritad av H. Pihlak 1953. Industribyggnad från 1950-talet med ursprunglig karaktär bevarad. (Hela fastigheten är inte utvärderad utan framför allt fasaderna mot gatan.)

Stolen 1

Västerleden 50. Industrifastighet, f.d. möbelindustri. Fastigheten uppfördes som möbelfabrik och kontor åt JOC, ritad av Rietz ingenjörbyrå, Halmstad 1970. Funktionsdelad anläggning med en lägre kontorsbyggnad i trä och tegel och den bakomliggande fabriksbyggnaden i rött tegel med vertikala fönsterband som ljusslitsar och dekorelement i fasaden. Välbevarad sedan byggtiden.

Östersand

Agnar 4

Hagalundsvägen 14. Enfamiljvilla i ett plan med fasad av rött tegel. Bygglov beviljades 1962, efter ritning upprättad av sökanden. En välbevarad och tidstypisk villa från tidigt 1960-tal. Huset är ett exempel på att det finns inga skarpa skiljelinjer i gestaltning mellan ett så kallat kataloghus och ett ingenjör- eller byggmästarritat hus.

Bastuban 20

Valhallavägen 20. Bostadshus i 1½-plan med hög takresning. Huset är klätt med gråmålad locklistpanel, under tak av tvåkupigt tegeltak. Byggnadsritningen är signerad A. Strid, Ekenässjön, bygglov från 1932. En välbevarad villa i klassisk form från tidigt 1930-tal och en god representant för den tidiga bebyggelsen längs vägen ut mot Kättilstorp.

Trucken 5.

Bastuban 20.

Brage 12

Dalhemsvägen 10. Bostadshus från 1910, uppförd i 1½-våning, gulmålad träfasad av liggande spontpanel, glasveranda. Välbevarad byggnad och ett gott exempel på ursprunglig bebyggelse på Östersand. *Objekt i tidigare inventering.*

Brage 13

Solbacken 7. Enplansvilla. Uppförd i gult tegel, svart skivmaterial och svartbetsade lister. Byggnaden är ritad av arkitekt Jan Månsson, bygglov 1964. Arkitektens egen bostad. Ett gott exempel på en arkitektritad villa från 1960-talet.

Bure 3

Skogslundsvägen 50. Enfamiljsvilla i ett plan med fasad av gult tegel. Bygglov beviljades 1963, ett Eksjöhus. Ett välbevarat och tidstypiskt så kallat kataloghus från tidigt 1960-tal.

Folkets Park har en rad tidstypiska och välbevarade byggnader.

Folkparken 1

Norra Esplanaden 28. Vetlanda Folkets Park är en samlad och välbevarade parkanläggning med alla de komponenter som kännetecknar en klassisk folkpark. Marken införskaffades redan 1915 och en enklare dansbana iordningställdes. Till 10-årsjubileet 1925 togs serveringsbyggnaden i bruk. År 1935 invigdes teaterbyggnaden som då ersatte en enklare scen med utdragbart tälttak från 1919. Bebyggelsen i övrigt består av dansbana samt flera tidstypiska kiosk- och stånd.

Hela parkanläggningen med bebyggelse och tillhörande naturpark är skyddsvärd. Anläggningen är medtagen som *enskilt objekt*, Stg 443, i tidigare inventering.

Frode 4

Skogslundsvägen 8. Mindre bostadshus. Gulmålad locklistpanel med vitmålade snickerier och fönster. Tvåkupigt rött betongtegel. Flera uthus, ”småstugor” i tomtgräns. Ett exempel på tidig bebyggelse i området i den lilla skalan.

Frode 4.

Frode 10

Skogslundsvägen 2. Större villa uppförd i två våningar med sadeltak. Gult fasadtegel. Bygglovsritningen är daterad 1953 och signerad av Sven Schmoranz, Vetlanda. Tidstypisk större villa uppförd i två plan, oförändrad från byggtiden. Frode 10 och Frode 11 är ritade samma år och av samme man vilket förstärker deras gemensamma värde.

Frode 11

Östersandsvägen 1. Större bostadshus i två våningar med sadeltak. Fasaden är klädd med gult fasadtegel, burspråk, indragen balkong med smidesdekor, som också återkommer i staketet mot gatan.

Bygglovsritningen är daterad 1953 och signerad av Sven Schmoranz, Skövde, sökande var byggmästare Gottfrid Pettersson. Tidstypisk större villa uppförd i två plan, välbevarad från byggtiden. Frode 10 och Frode 11 är ritade samma år och av samme man vilket förstärker deras gemensamma värde.

Heimdall 2–15

Vallhallavägen 14A–B, 16A–B, Östersandsvägen 25–43 (ojämna nummer Gavelvända kedjehus med sadeltak och mellanliggande carport /garage, uppförda efter bygglov 1968 med staden som sökande. Ritningen är upprättad av Stadsarkitektkontoret och signerad av Bengt Svahn och Per-Olof Ekström. Tidstypiska och relativt välbevarade.

Kvarteret Heimdall.

Hugin 1

Skogslundsvägen 46. Enfamiljsvilla i ett plan med fasad av rött tegel och brunmålad locklistpanel. Huset är format som två adderade byggnadskroppar med pulpettak och entrén är placerad i vinkeln mellan huskropparna. Villan är ritad av Heinrich Pihlack, bygglovet beviljades 1962. En välbevarad arkitektritad villa från tidigt 1960-tal.

Hugin 1.

Hugin 2

Skogslundsvägen 44. Enfamiljsvilla i ett plan med källare, fasad beklädd med spontad gråblå panel, gavlar i rött tegel och panelklädda gavelrösten. Indraget entréparti med originaldörr av ädelträ, tak med synliga taktassar. Bygglovet beviljades 1962, ett Myresjöhus. Samtida friliggande garage. Ett välbevarat och tidstypiskt så kallat kataloghus från tidigt 1960-tal.

Hugin 7

Skogslundsvägen 34. Enfamiljsvilla i ett plan med källare, fasad i rött tegel. Utspringande tak över delar av fasaden skapar en altan vid sidan om entrén, altanväggen klädd med vitmålad panel. Originalfönster, enlufts-fönster med en avdelande nedre spröjs, mönstrat etsat glas som insynsskydd och dekor i den mindre nedre rutan. Bygglovet beviljades 1962, ett Fribohus. Ett välbevarat och tidstypiskt så kallat kataloghus från tidigt 1960-tal.

Idun 9

Solbacken 8. Bostadshus. Spritputsad fasad i vitt. Vitmålade tvålufts-fönster, tre rutor per båg. Brutet tak, täckt av gråa skifferplattor av eternit. Ett välbevarat äldre hus med fina detaljer, tillhör den första generationens bebyggelse på området. Uthus i tomtgränsen.

Idun 12.

Idun 12

Östersandsvägen 10. Sommarpaviljong. Byggnaden uppfördes av handlaren Carl Ekvall och övertogs sedan av dottern Ulla-Märtha som bodde och drev en lanthandel nedanför bergsklinten i kvarteret Ägir. Stugan har en fasad av liggande spontad vitmålad träpanel och röda foder, under ett skivtäckt plåttak. Lanthandeln som revs 2006, var gestaltad på samma sätt. Byggnaden har ett kulturhistoriskt värde både utifrån sin historia och som en välbevarad enkel sommarpaviljong.

Molnet 14.

Molnet 14

Nyhemsvägen 19 C. Stor suterrängvilla i kalksandsten och grön-betsad panel. Oförändrad från byggtiden. Byggnaden ritades av arkitekterna Lars Löfstedt och Rudolf Moeschlin, Jönköping. Bygglovets är daterat 1965. Utgör en av fem stora villor av samma karaktär, varav denna är den mest välbevarade.

Monokeln 7

Odengatan 19. Villa i 1½-plan med källare. Fasad av rött tegel, utspringande takfall, vilket skapar en väderskyddad altan. Smidesstaket med detaljer som återkommer i verandaräcke. Tidstypiskt, troligen uppfört tidigt 1960-tal, scannade handlingar saknas dock.

Monokeln 9

Odengatan 17. Villa i 1½-plan med källare. Fasad av rött tegel. Tidstypisk med utspringande takfall och något indragen entré, vilket skapar en väderskyddad altan. Huset är ritat av Heinrich Pihlak, bygglov gavs 1964. Samtida putsat garage i vinkel.

Monopolet 12

Bergsgatan 20. En arkitektritad villa med en helt egen karaktär. Byggnaden är anpassad till den sluttande tomten och är en form suterrängvilla, med bärande stomme av gjuten betong. Det övre våningsplanet upplevs visuellt sväva på det nedre. Fasad i vit betong,

Monopolet 12.

blått skivmaterial, gult tegel samt mörkbetsad träpanel. Byggnaden är ritad av en dansk arkitekt, Gudmund Listoft, Rungstedt Kyst. Uppfört åt fabrikör Nils-Eric Noryd, bygglov lämnat 1959. Arkitektoniskt mycket intressant byggnad.

Monsunen 5

Odengatan 25. Bostadshus. Mindre flerbostadshus uppfört i två våningar. Huset har en vitputsad fasad i struktur under tak av tvåkupigt lertegel. Brunmålade stora enluftsfinster och fönsterluckor. Ritning av Sven Elfving daterad 1950. Tidstypiskt och relativt oförändrat. En typ av byggnader som är relativt vanliga i Vetlanda, flerbostadshusen som i princip är en något förstorad villa. Också strukturputsen är vanlig och lite särskiljande för staden.

Munin 1

Hagalundsvägen 4. Bostadshus. Suterrängvilla uppförd i rött tegel, med långsgående balkong, grönmålad panel på förvandring och ljusgrå serponitputs i bottenvåningens långsida. BEJI-hus Myresjö, ritningen är signerad K. Ragnarsson -67, bygglov påföljande år. Ett exempel på en tidstypisk och välbevarad suterrängvilla.

Munin 6

Hagalundsvägen 2A. Bostadshus. Suterrängvilla uppförd i rött tegel, med långsgående balkong, vitmålad panel på förvandring och vitputsad i bottenvåningens långsida. Byggmästaruppfört enligt uppgift, ritningen är signerad av K. Ragnarsson -67, bygglov påföljande år. Ett exempel på en tidstypisk och välbevarad suterrängvilla. Originellt utformat balkongräcke.

Sleiper 4

Valhallavägen 8. Bostadshus i två våningar i mörkrött tegel. Uppfört 1954 efter ritning av Heinrich Pihlak. Ett gott exempel på en större villa från 1950-talet.

Sleipner 5

Boltastigen 5. Villa i rött fasadtegel. Ett BeJi-hus Myresjö, ritningen är signerad Leif Sjögren, 1963. En välbevarad tidstypisk villa från 1960-talet.

Sleiper 10, 11

Floragatan 42–44. Två lite större monteringsfärdiga villor. Husen är snarlika och spegelvända i förhållande till varandra, carport och garage sammanbyggda i tomtgränsen. Fasad klädd med kalksandsten och brunbetsade trädetaljer. Något indragna entrépartier under de relativt höga sadeltaken, vilket skapar enkla väderskyddad. Sleipner 11 har indragna takkupor. Myresjöhus, bygglov från 1971 (Sleiper 10, saknas scannade handlingar för Sleipner 11). Tidstypiska.

Monsunen 5.

Munin 6.

Vidar 8.

Vidar 8

Östersandsvägen 26. Äldre bostadshus uppfört i vinkel med glasveranda. Huset är putsat i en gul terrasitputs under tak av grönmålad skivtäckt plåt. Korspostfönster. Ett exempel på den ursprungliga relativt småskaliga bebyggelsen på Östersand.

Vidar 12

Hagalundsvägen 11. Villa i ett plan. Fasaden är klädd med kalksandsten, så kallat "mexitegel", liggande brunbetsad panel i gavelröstena. Planritningen är upprättad av Gunnar Klasson Mönsterås, fasad Heinrich Pihlak, bygglov beviljades 1968. Tidstypisk.

Ägir 7

Floragatan 28. Mindre bostadshus troligen uppfört tidigt 1900-tal. Vitmålad panel, stående respektive liggande. Tak av bandtäckt rödmålad plåt. Traditionell tillbyggnad i form av ett så kallat bakbygge. Balkong och frontespis tillbyggd 1952. Uthus i tomtgränsen. Ett exempel på den ursprungliga bebyggelsen i området.

Objekt i tidigare inventering.

Stensåkra*Brogårdshemmet 1*

Lasarettsgatan 42. Enfamiljshus. Villa i rött fasadtegel och med blåmålad panel i gavelröstena. Huset är levererat av WST-hus i Forserum, bygglov 1961. Ett från byggtiden välbevarat kataloghus med flera tidstypiska detaljer, så som smidesräcken och färgade blyfönster som insynsskydd till badrum.

Kantarellen 1

Kantarellvägen 2–34 (jämna nummer). Kvarteret ritades 1966 av Engström, Landberg, Larsson, Törneman Arkitektkontor i Stockholm åt Witalabostäder på uppdrag av Riksbyggen. Den stora byggnadskroppen är 16-kantig, vilket gör att den närmast uppfattas som rund. De sammanfogade bostadssektionerna är raka och kantigheten tas upp i de sammanlänkande trapphusen. Fasaden är klädd med mörkrött tegel. Byggnaden inramar en gemensam vindskyddad gård, utformad som en stor något upphöjd gräsyta.

Det är en särpräglad och arkitektoniskt intressant byggnad, relativt oförändrad från byggtiden.

Kikaren 9

Wilhelm Petris väg 12. Bostadshus. Villa i 1½-plan, med garage i källare, vitputsad fasad, "dekorputs". Gråmålade fönster. Enkelt tidstypiskt entréparti med skärmtak, originaldörr. Ritat av Sven Schmoranz, Vetlanda bygglov från 1953. Tidstypisk välbevarad villa.

Kantarellen 1.

Kindbågen 1

Ringvägen 26, 28, 30. Tre flerbostadshus i 2½-våningars höjd. Utformade som en enkel form av stjärnhus, med en rak huskropp mot gatan och en flygel i vinkel mot gården. Husen är ritade av Bengt Palmberg och Åke Hallgren, Jönköping, 1952. Gavlar i gult fasadtegel och spritputsade långsidor, utskjutande mittparti med tegelinramning. Originalportar, de bytta fönster förminskar det kulturhistoriska värdet något.

Kindbågen 1.

Kindpusten 6

Wilhelm Petris väg 23. Bostadshus. Äldre bostadshus i 1½-plan med glasveranda. Grönmålad locklistpanel, fönster med korspostbåge. Större tomt längs ån med uppvuxna träd och med äldre bevarade uthus. Välbevarat hus från 1900-talets början och uthus i sammanhållen miljö.

Kindpusten 6.

Kilen 4

Vitalagatan 46. Flerbostadshus i två våningar och med inredd vind. Spritputsad fasad i gult med vita slätputsade omfattningar och ett tegelparti som markerar entrén. Ett Åsedahus, bygglov beviljades 1954. Tidstypiska detaljer så som burspråk, beklädning av stenmo-saik i rutmönster vid och skärmtak över entrén. De bytta fönstren inverkar dock menligt på byggnadens kulturhistoriska värde.

Kirurgen 5

Wilhelm Petris väg 19. Bostadshus. Större villa i två våningars höjd, med fasad i rött tegel, vitputsat indraget entréparti tillika balkong. Byggnaden är ritad av Heinrich Pihlak 1953. En välbevarad ståndsmässig villa.

Komministern 1

Vitalagatan 48. Bostadshus f.d. komministerbostället som uppfördes 1920. Byggnaden var i kyrkans ägo fram till 1980-talet. Uppfört i 1½-plan med frontespis. Fasaden är beklädd med gulmålad locklistpanel, den utförda tilläggsisoleringen påverkar dock byggnadens kulturhistoriska värde negativt. Uthus med rödfärgad fasad. Byggnaden har ett bevarandevärde utifrån sin tidigare funktion som komministerbostad.

Smörsoppen 1–2

Stens väg 4, 6, 10, 12. Flerbostadshus. Område med större flerbostadshus uppförda under tidigt 1970-tal av Stiftelsen Withalabostäder, ritade av Riksbyggen genom J. Månssons Arkitektkontor, Vetlanda, bygglov 1971. Ursprungligen sex plus sex byggnader samordnade i en öppen sned vinkel (Smörsoppen 1) respektive en öppen kvadrat (Smörsoppen 2). Byggnaderna är klädda med mörk-rött/brunt tegel, vita betongelement vid balkongerna och träpanel

Smörsoppen 1.

i de indragna balkongerna. Brunbetsade fönster. Byggnaderna är uppförda under det så kallade miljonprogrammet och stilmässigt typiska. Smörsoppen 2 är delvis förändrad, en byggnadskropp är riven och tidigare suterräng/källarplan är omgjort till garage, plåtinktält utan större arkitektonisk gestaltning. Vidare har en av huskropparna kompletterats med en hisstillbyggnad också den utförd utan större omsorg. Smörsoppen 1 är välbevarad från byggtiden och har därmed ett högre kulturhistoriskt värde än Smörsoppen 2 som framförallt har ett värde som en del av helheten.

Stenbocken 3

Ringvägen 9. Bostadshus i två våningars höjd under sadeltak. Ritat av Axel Lätth, 1946. Fasaden putsad i en grön kulör, ”dekorputs”. Brunmålade originalfönster och portar, balkong med räcke i sinuskorrugerad plåt, kolonnportik vid entré. Uppförd som tvåfamiljvilla. Tidstypiskt, bostadshuset är oförändrad från byggtiden, senare garage.

Stenbocken 6

Ringvägen 15. Mindre flerbostadshus uppfört i två våningar, fasaden är spritputsad i en ockragul kulör. Ritningen är signerad av ing. S. Elfving, 1952, bygglov samma år. Tidstypiskt, välbevarat.

Stenkistan 16

Trädgårdsgatan 27. Bostadshus. Villa i funktionalistisk stil i två våningars höjd. Ett Borohus, i modell Siesta, bygglov från 1934.

Stenmuren 7

Wilhelm Petris väg 11. Bostadshus. Större villa i två våningars höjd, med fasad i mörkrött tegel. Levererat av Egna Hem AB Myresjöhus, bygglov 1958. Välbevarad ståndsmässig villa.

Stenmuren 8

Wilhelm Petris väg 9. Bostadshus. Villa i 1½-plan, med spritputsad fasad i en gulvit kulör, ”dekorputs”. Klassicerande entréparti. Vetlandahus bygglov från 1948. Tidstypisk välbevarad villa.

Stenmuren 9

Wilhelm Petris väg 7. Bostadshus. Suterrängvilla med gavlar i rött tegel, brunbetsad stående panel och vitputsad sockelvåning under den indragna balkongen. Huset är levererat av Egna Hem Myresjöhus, bygglov 1960. Originalportar, Ölandskalksten i uppfart, Naturtomt med högresta tallar. Välbevarad ståndsmässig villa, relativt tidigt exempel på en suterrängvilla.

Stenbocken 6.

Stenmuren 9.

Stenmurklan 1

Trädgårdsgatan 6. Bostadshus. Större villa i 1½-plan i rött tegel under tak av enkupigt svart glaserat tegel. Ritad 1959 av Sven Elfving, Byggnadstekniska byrån för fabrikör Birger Lager.

Stenmurklan 3

Hoorns gata 8. Bostadshus. Villa i gult tegel, levererad av AB Myresjöhus, bygglov 1953. Välbevarad större villa med fina originaldetaljer, så som portar, balkonger och smidesräcken. Senare garage, bygglov 1979, också detta från Myresjöhus.

Stenmurklan 4

Wilhelm Petris väg 1. Bostadshus. Enfamiljshus i rött tegel, under tak av enkupigt svart glaserat tegel. Levererat av Egna Hem AB Myresjöhus, bygglov 1960. Vitputsat garage med asymmetriskt takfall framskjutet vid ena gaveln, samtida. Välbevarat från byggtiden. Kuperad tomt med högresta tallar.

Stenmurklan 5

Granvägen 6. Mindre flerbostadshus med spritputsade fasader i en beigerosa ton med vita omfattningar. Låga balkonger med smidesdetaljer. Bygglov från 1955, byggnaden är ritad av ing Sven Elfving. Tidstypiskt med välbevarade originaldetaljer så som portar och balkonger.

Södra Emigranten 11

Lasarettsgatan 15. Bostadshus. Större villa, med gulputsad fasad. Vetlandahus uppfört för företagets disponent B. Andersson, bygglov från 1942. Välbevarat från byggtiden.

Stämpeln 3

Hoorngatan 3. Enfamiljshus. Större villa i två våningar, sockelvåningen klädd med rött tegel, fasaden spritputsad i en ockragul kulör. Herrgårdstyp med helvalmat tak. Byggnaden är ritad av arkitekt Georgii-Hemming, 1954.

Södra Emigranten 15

Trädgårdsgatan 9. Bostadshus. Villa i två plan med vitputsad fasad, "dekorputs", indragen entré på ena hörnet och kalkstensklädd sockelvåning, vilket gör att byggnaden upplevs som lägre än vad den verkligen är. Huset är ritat av Georgii-Hemming 1945, tillbyggnad 1953 ritad av samme arkitekt. Välbevarad arkitektritad villa.

Toppmurklan 1–2

Lasarettsgatan 27, 29, 31, 33, 35, 37. Flerbostadshus. Område med större flerbostadshus uppförda under början av 1960-tal av byggmästare Richard Samuelsson efter ritning av arkitekt SAR

Stenmurklan 4.

Stämpeln 3.

Kvarteret Toppmurklan.

Geza Hortay, Oskarshamn. Bygglov för Toppmurklan 1 år 1961 och för Toppmurklan 2, 1963. Husen är inordnade i rektanglar i två öppna trädbevuxna gårdar, med de långa huskropparna parallellt med Lasarettsgatan och de kortare huskropparna i vinkel. Fasaderna är spritputsade i olika ockragula toner. Variation skapas genom de i förhållande till varandra utspringande huskropparna. Originalportar i oljad ek.

Tomaslunden / Plantskolan

Alen 1

Barrstigen 9. Enfamiljshus i ett plan och platt tak, uppfört i vinkel, med carport. Husmodellen utsågs till "Årets hus", i Allt i hemmets villatävling, arkitekter Ulla-Britt Brandt och Kjell Lerneståhl, Myresjöhus. Bygglov gavs 1965.

Geväret 2.

Geväret 2

Markörvägen 17. Villa i ett plan med källare. Del av grupp med flera hus i samma utförande. Ritat och uppfört av Egna Hem AB Myresjöhus som även var sökande 1959. Spontad panel målad i en aprikos färgton, burspråk klätt med så kallad karosseripanel och enluftsfnster med en av spröjs indelad mindre ruta i bågens nedre parti, typiska för Myresjöhus. Geväret 2 utgör tillsammans med Geväret 11 de bäst bevarade fastigheterna i gruppen. Färgsättningen är dock inte tidstypisk.

Geväret 11

Ölandsgatan 28. Villa i ett plan med källare, under sadeltak av tegel. Del av grupp med flera hus i samma utförande. Ritat och uppfört av Egna Hem AB Myresjöhus som även var sökande 1959. Spontad panel målad i en grå färgton, burspråk i grönt klätt med så kallad karosseripanel och enluftsfnster med en av spröjs indelad mindre ruta i bågens nedre parti, typiska för Myresjöhus. Geväret 11 utgör tillsammans med Geväret 2 de bäst bevarade fastigheterna i gruppen. Senare altantillbyggnad.

Kulan 1–3, 5

Viltstigen 7, 11, 13, 15. Villabebyggelse med fem ursprungligen lika hus, uppförda i ett plan med gavelfasader av tegel och långsida med liggande panel. Uppförda av Riboverken Fribohus AB, som också står som sökande bygglov gavs 1962. Kulan 5 är den bäst bevarade byggnaden i raden med originalfnster och port. Vad gäller villorna i övrigt så är det av vikt att bevara volym och karaktär och då framförallt mot gatan. Tidstypiska.

Kulan 5.

Musköten 17

Jaktstigen 1. Villa i ett plan med källare, del av småhusområde där hus är ordnade i linje med gaveln mot gatan och med mellanliggande garage. Hela kvarteret är ritat och uppfört av Egna Hem AB Myresjöhus. Bygglov för den andra etappen, vari denna fastighet ingår, lämnades 1965. Musköten 17 med sin fasad av rödmålad panel med vita gavelspetsar utgör den bäst bevarade fastigheten i gruppen. Ett exempel på mera koncentrerad form av småhusbebyggelse.

Pistolen 1

Nyhagsgatan 12. Tomaslundsskolan. Skolbyggnad uppförd i längor i trä målade i kompletterande varma färger. Skolan inrymde ursprungligen sex klassrum, bibliotek, gymnastik- och matsal. Skolan är ritad och uppförd av Egna Hem AB Myresjöhus AB Vetlandahus, ritningen signerad av R. Weinwardt, 1958 bygglov samma år. Tillbyggnaden från 1976 ritad av Atrio. Ett exempel på en välbevarad stadsdelsskola uppförd i paviljongform.

Pilen 2

Ölandsgatan 59. Enfamiljsvilla i ett plan med källare, fasad beklädd med rött tegel och panelklädda gavelrösten. Bygglov beviljades 1967, ett Myresjöhus. Samtida friliggande garage. Ett välbevarat och tidstypiskt så kallat kataloghus från 1960-talets andra hälft.

Tomaslund 7

Ölandsgatan 10. Villa i rött tegel med kontrasterande putsade partier i vitt och fönsterparti med oljad träpanel. Uppförd som två adderade byggnadskroppar något förskjutna i förhållande till varandra. Uppförd efter ritning av Heinrich Pihlak, 1960. Välbevarad, tidstypisk större villa med fina detaljer.

Torpet 8–17

Smålandsgatan 2–14, Skånegatan 2, 4, 6. Kedjehus i rött respektive gult tegel. Asymmetriskt takfall. Ursprungligen längsgående balkonger längs hela fasaden. Borohus, uppförda 1953. Tidstypiska.

Karlsund

Lektorn 2–51

Syréngränd 2–26 (jämna nummer), Karlslundsvägen 53–85 (udda nummer), Skiljevägen 25–63 (udda nummer). Radhusbebyggelse i två våningar med ytterväggar av vitslammat tegel och träpanel. Huskropparna är något förskjutna i förhållande till varandra, carport vid sidan om entrén. Området är projekterat och uppfört av Myresjöhus för Witalabostäder. Byggnaderna är ritade av arkitekterna Ulla-Britt Brandt och Kjell Lernerstahl, situationsplan upprättad av Hans Ch. Hontwedt, ritningen är daterad 1964, bygglov gavs 1965.

Tomaslund 7.

Kvarteret Torpet.

Kvarteret Lektorn.

Kvarteret är medtaget i tidigare inventering under rubriken: "Bebyggelse efter 1940 av miljömässigt värde och vara bevarande är av betydelse för framtida kulturmiljövård". Huset är numera inte lika enhetligt målade, men har trots detta en bevarad enhetlig karaktär. Det är av vikt att bibehålla volymen och det arkitektoniska uttrycket.

Mellangården

Harven 3

Slättergränd 7. Enfamiljsvilla i ett plan med källare. Väggliv i rött tegel, väggpartiets indragna vitmålade panelavslutningen upp mot taket ger byggnaden en lätthet, mot det platta taket och den relativt kraftiga taksargen av panel på förvandring. Indraget entréparti med originalport av ek med ljusinsläpp av arkitekturglas vid dörrens ena sida. Byggnaden är ett Begus-hus, bygglov gavs 1968. Tidstypiskt och välbevarat.

Harven 11

Såningsgränd 10. Enfamiljsvilla. Villa med sadeltak i ett plan och källare, fasad med rött tegel, vitmålad panelfyllning under fönsterpartiet. Huset är ritade av ark Kjell Ragnarsson och bygglov gavs 1968. Originellt skuren entrédörr och garageport i originalskick. Tidstypiska detaljer så som glaspartierna i entrén vid sidan om dörren. Snarlik grannfastigheten, se nedan.

Harven 10

Såningsgränd 8. Enfamiljsvilla. Villa med sadeltak i ett plan och källare, fasad med rött tegel, och partier med panelfyllning. Huset är ritat av ark Kjell Ragnarsson och bygglov gavs 1969. Originellt skuren entrédörr, lika grannfastigheten, målningsbehandlingen är inte ursprunglig, garageporten är bytt. Tidstypiska detaljer. Snarlik grannfastigheten, se ovan.

Norrgården 4

Norrvägen 6B. Bostadshus från omkring 1840. Uppfört i 1½-våning med frontespis och glasveranda. Som flyglar ligger bod och före detta drängstuga. Allé kantar vägen upp mot den gamla manbyggnaden. *Objekt i tidigare inventering.*

Plogen 6

Såningsgränd 5. Enfamiljsvilla med sadeltak i ett plan med källare. Fasad av rött tegel upp till fönsterbandet sedan liggande vitmålad träpanel. Tidstypiskt och välbevarat entréparti med blyinfattat färgat glas vid sidan om den oljade porten av ädelträ. Bygglov lämnades 1968 och huset uppfördes av Andréns trähus.

Bildhuggen entrédörr, Harven 11.

Sulan 1–7

Lädergränd 1–13 (ojämna nummer). Grupp om enfamiljshus. Villor i ett plan med källare. Gavlar i mörkt rött tegel med mörk fog och långsidorna är vitputsade, ett flackt sadeltak. Husen är ritade av ing. Yngve Johnsson, AB Lättbetong och uppförda av Byggnads AB Blom & söner. Ritningen daterat 1965/68 och bygglov från 1969. Välbevarade från tiden och tidstypiska, men samtidigt också ett undantag då merparten av småhusbebyggelsen i Vetlanda är trähus.

Bäckseda*Bäckseda kyrka 2:1*

Kyrkan och tillhörande kyrkogård skyddas enligt KML.

Donatorn 1

Sliparegårdsvägen 3. Bäckseda bygdegård, före detta manbyggnaden till Sliparegården. Bostadshus i timmer uppfört under tidigt 1800-tal. Byggnaden är personhistoriskt intressant då den beboddes från cirka 1820 till 1836 av baron Malte von Liewen och hans maka Anette Carolina samt dottern Anette Wilhelmina. Dottern dog vid 17 års ålder av olycklig kärlek.

Till dotterns minne upprättade makarna ett testamente med Bäckseda församling som arvtagare. Donationen skulle bära dotterns namn och avkastningen skulle årligen delas ut till unga par och unga flickor. Ännu i dag delas stipendier ut ur denna donation enligt de gamla bestämmelserna. *Objekt i tidigare inventering.*

Ekhöjden 1

Storegårdsvägen 11. Större villa med fasad av gult tegel och stående respektive liggande svart panel. Fönster av ek. Ritning daterad 1971 och signerad av J. Månsson med AB Begus som byggmästare. Tidstypisk större villa.

Eklunden 7

Kyrkstigen 3. Bäckseda församlingshem, före detta skola. Uppförd 1881. Byggnaden utgör en del i miljön, det gamla sockencentrat vid kyrkan. *Objekt i tidigare inventering.*

Kaplanen 3

von Liewens väg 11. Bäckseda hembygdsgård. *Objekt i tidigare inventering.*

Krolliljan 5

Fridhemsvägen 19. Bäckseda f.d. station är en liten nationalromantiskt utformad byggnad med sadeltak, den är rödfärgad och klädd med lockpanel. Byggnaden är troligen ritad av göteborgsarkitekten Yngve Rasmussen. Stationshuset är uppfört som två byggnadskrop-

Ekhöjden 1.

Bäckseda f.d. station, Krolliljan 5.

par i vinkel, mot spårsidan finns en indragen entré som också fungerade som vindsydd. Byggnaden är privatbostad sedan 1960-talet men är exteriört i stort sett oförändrad.

Storegården 1:21, Mela Kvarn

Kvarnmiljö med kvarn och före detta mjölnarbostad, kvarnen har anor tillbaka till 1600-talets slut. Mjölnarbostaden är en liten timrad parstuga med utknutar.

Objekt i tidigare inventering. Mela kvarn är också medtaget som objekt i länsstyrelsens industriminnesinventering. Klass 1. Miljön nämndes som bevarandevärd redan i den fysiska riksplaneringen på 1970-talet.

F.d. Lundins affär i Bäckseda, Vänhem 18.

Vänhem 18

Bäcksedavägen. Enkel byggnad uppförd i vinkel, rödfärgad locklistpanel, tvåkupigt tegeltak och småspröjsade fönster. Före detta affär vid den gamla riksvägen. Den så kallade Lundins affär var i drift fram till oktober 1976. Det kulturhistoriska värdet är knutet till byggnadens tidigare funktion som lanthandel och dess oförändrade utförande. Är dock i behov av underhåll.

Östra Gillesgården 10

Gillegårdsvägen 6. Den före detta mangårdsbyggnaden till Stensåkra gård, uppförd i 1½ våning med stor frontespis, beklädd med gråmålad locklistpanel. Tvålufts-fönster med tre rutor per båg målade i ockra.

På tomten finns också flera äldre ditflyttade timrade bodar.

Omlandet

Inom ramen för inventeringen har också ingått delar av omlandet i stadens närhet men som i sitt ursprung är äldre byar och gårdar. Området omfattar utöver Vetlanda stad och socken även Bäckseda socken, Myresjö socken och Näsby socken.

Bebyggelsen är utvärderad i inventeringen från 1980-talet vilket gör att byggnaderna inte beskrivs mera ingående här.

Vägen upp mot Hultaby gård.

Herrgårdslandskapet

I stadens närhet finns flera herrgårdsmiljöer. Hultaby, Hällinge, Flishult och Drakulla är alla ensamliggande enheter och det är endast Tångerda som ligger i en bymiljö. Samtliga herrgårdar är utvärderade och omnämnda i den tidigare inventeringen. Hultaby, Hällinge och Flishult som kulturhistoriskt intressanta områden i Näsby socken och Drakulla i Myresjö socken. Tångerda är nämnt som ett enskilt objekt i Vetlanda socken. Hultaby, Hällinge, Flishult och Drakulla ligger även inom riksintresseområde för kulturmiljövården.

Bykaraktärisering

Simnatorp, Bäckseda socken

Simnatorp präglas av ett öppet jordbrukslandskap med huvuddelen av åkermarken lokaliserad norr om vägen genom byn. I öster tangerar Hjærtån byn. En del av Simnatorps by är medtagen som ett område i tidigare inventering. Viktiga komponenter inom området är Simnatorps missionshus, uppfört 1893 för Svenska Alliansmissionen, kvarnen vid dammen, den intilliggande mjölnarbostaden och den gamla affärsbyggnaden vid sidan om vägen mot Myresjö.

Den gamla lanthandeln i Simnatorp.

Utöver dessa byggnader finns också några oförändrade bostadshus som exempelvis Simnatorp 2:9 med brutet tak.

Tidigare utredningar

Simnatorp ingår i tidigare utpekade område inom Bäckseda socken (område 14 omfattande fastigheterna Simnatorp Norrgård 1:9, 1:17, 2:14 och Västergård 2:11.) (Simnatorp 2:14, timrad enkelstuga i två våningar, avser troligen grannfastigheten 1:18, då 2:14 är en modern villa.)

Simnatorp kvarn, Simnatorp 1:9, är också medtagen som objekt i länsstyrelsens industriminnesinventering. Klass 1. Vidare är missionshuset, Simnatorp 1:17, 2:2, beskrivet i länsstyrelsens frikyrkoinventering.

Säkerställande

Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär bör gälla. Restriktivitet mot och anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse och nya bebyggelselägen bör tillämpas.

Bråtåkra, Bäckseda socken

Bråtåkra by omfattar några mindre gårdar, landskapet är relativt kraftigt kuperat och småskuret. Byn avgränsas i öster av landsvägen och järnvägsspåret.

Till Bråtåkras marker hör även Sjölund, två egna hem som ligger vid Grumlans strand söder om Hökås och med ett sommarstugeområde intill. Marken, som inte ligger i direkt anslutning till byns övriga ägor, är inte någon modern avstyckning utan Bråtåkras gamla beteshage. Området är satt under förändringstyck och nya villatomter är anlagda på en höjd alldeles i närheten.

Tidigare utredningar

Två objekt i området är medtagna i tidigare inventering. Det är Bråtåkra 1:18, Nyängen, ensamliggande äldre parstuga i två våningar, belägen längs vägen mot Simnatorp och Bråtåkra 1:2, reveterat bostadhus från 1870-talet, beläget i byn.

Hökås, Bäckseda socken

Hökås är en oskiftad mindre by. Bykärnan är dock inte lika påtaglig sedan den ålderdomliga tvillingstuga, som var medtagen i den förra inventeringen revs. Bebyggelsen ligger dock fortsatt samlad vid den gamla bytomten. Landskapet är småskuret och relativt kuperat med mindre åkrar, skogsdungar och delvis kvarvarande ängsmark. Byn påverkas dock av sin närhet till Bäckseda. Flera villor är uppförda längs vägen, vidare har Storön i stort sett omvandlats från ett sommarstugeområde till ett villakvarter med sjötomter.

Sandåkra, Bäckseda socken

Byn är både kuperad och flack med skog i söder och mossmark i norr. En relativt stor by med ett flertal gårdar, som ligger utplacerade i landskapet med visuell kontakt dem emellan. Längs tillfartsvägen från Bäckseda har flera egna hem och villor uppförts, deras placering med skogen i ryggen gör att de smälter relativt väl in i miljö.

Drakulla, Myresjö socken

Ensamliggande herrgård, manbyggnad med flyglar i öppet relativt flackt landskap med åker- och ängsmark i anslutning till sjön. En nyanlagd allé och stenmurar längs vägen mot gården. Drakulla är utpekad område i tidigare inventering.

Ett nytt bebyggelseläge, hus under uppförande våren 2014 med en väl avpassad lokalisering vid sidan om åkermark i kanten av skogsbrynet. Det nyuppförda huset ligger dock inte på Drakullas mark men med ett visuellt samband.

Nytt diskret bebyggelseläge i anslutning till Drakulla gård.

Tidigare utredningar

Utpekat område i tidigare inventering, gården ingår också i riksintresseområde för kulturmiljövården.

Säkerställande

Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär. Restriktivitet mot och anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse och nya bebyggelselägen.

Klacka, Myresjö socken

Mindre by med två gårdar. Byn ligger i ett flackt, öppet landskap och den ena av gårdarna är belägen på en liten höjd. Utmärkande för gården (Klacka 2:2) är de bearbetade stenterrasserna och en stensatt bod från sent 1800-tal. Stenarbetena utfördes enligt uppgift av två bröder som brukade gården under slutet av 1800-talet och början på 1900-talet. På gården finns också ett originellt runt utedass i tegel, som lär vara en del av skorstenen till den tidigare massafabriken vid Sjöholmen. Äldre välbevarad parstuga vid det andra gårdsläget (Klacka 1:2).

Sommarstugeområdet vid Sjöholmen är troligen uppfört under 1960-talet. Området är relativt enhetligt och endast enstaka stugor är omvandlade till permanentboende.

Stora magasin indikerar stora gårdar, här vid Hultaby gård.

Hultaby gård, Näsby socken

Hultaby är en större gård, herrgård, i ett öppet brukat landskap med åker och äng och med stora ekar i den kuperade ängsmarken ner mot sjön. Tillfartsvägen från norr kantas av en högväxt allé.

Tidigare utredningar

Utpekat område i tidigare inventering, gården ingår också i riksintresseområde för kulturmiljövården.

Säkerställande

Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär. Restriktivitet mot och anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse och nya bebyggelselägen.

Hultaby slottsrudin.

Hultaby slottsrudin, Näsby socken

Ruinanläggningen, som är klassad som en fornlämning, ligger storslaget vid strandkanten med utsikt över sjön. Vyn är relativt ostörd av bebyggelse. Restriktivitet bör råda inom siktlinjen vad gäller nybyggnation och eventuell ombyggnad av fritidshus till permanentboende då det har en negativ inverkan på upplevelsevärdena i miljön.

Slottsrutinen ingår i tidigare utpekat område och utgör en komponent i ett större område av riksintresse.

Hällinge gård, Näsby socken

Hällinge omges av ett öppet kuperat herrgårdslandskap med alléer i anslutning till herrgårdsbyggnaden. Vid ån finns en välbevarad kvarnmiljö och såg. Brukningsenheten är i drift. Vissa sentida kompletteringar till ridanläggningen samt ett nytt bostadshus nordväst om ridanläggningen som är relativt väl anpassat till miljön.

Kraftverk och kvarnmiljön vid Hällinge gård.

Tidigare utredningar

Hällinge är utpekade området i tidigare inventering och ingår även i riksintresseområde för kulturmiljövården. Hällinge 1:12, kvarn, såg och kraftstationer är medtaget som objekt i Länsstyrelsen industriminnesinventering. Klass 1.

Säkerställande

Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär. Restriktivitet mot och anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse och nya bebyggelselägen.

Näsby kyrka.

Näsby, Näsby socken

Kyrkbyn med kyrka, och f.d. sockenstugan ingår i område sedan tidigare. Bebyggelse i öppet, kuperat landskap, med ängs- och relativt småskuren åkermark.

Ett ökande bostadstryck märks genom relativt kraftiga om- och tillbyggnader på några mindre torp och gårdarna i byn. Finns också exempel på helt nybyggd villa på tidigare torpläge (ex. Näsby 6:6 Källehult), detta hus ligger dock så pass enskilt att det inte påverkar upplevelsen av bymiljön.

Vid Helgeviken på båda sidor om vägen finns ett antal avstyckningslotter från 1940-talet. Området kan vid en första anblick verka vara fritidshus, men styckades av efter en plan upprättad 1940 av distriktslantmästare Anders Oldenburg. Alla tomterna kom dock inte att bebyggas.

Tidigare utredningar

Näsby utgör ett utpekade område i tidigare inventering, kyrkbyn och bebyggelsen sydväst om vägen ingår också i ett riksintresseområde för kulturmiljövården. Kyrkan och kyrkogården omfattas av KML.

Flishult, Näsby socken

Flishults gård är en välbevarad empireherrgård med flyglar. I miljön finns också enstaka äldre magasin, men någon ladugård finns inte längre bevarad. Uppvuxna alléer kantar vägen.

Tidigare utredningar

Flishult är ett utpekade område i tidigare inventering, gården ingår också som del i ett större riksintresseområde för kulturmiljövården.

Säkerställande

Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär. Restriktivitet mot och anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse och nya bebyggelselägen.

Föreda, Vetlanda socken

Föreda by ligger avskilt trots dess absoluta närhet med staden. Den smala markremsan mellan landsvägen och järnvägen utgör en skyddsbarriär mot vägen och beroende på att den är så smal har området inte heller varit aktuellt att bebygga. När man närmar sig byn från öster och har passerat järnvägen och ån öppnar sig jordbrukslandskapet. Gårdarna ligger utspridda i landskapet men med visuell kontakt dem emellan. Man kan urskilja några större gårdar som alla har varit väl bebyggda. Utöver dessa finns också mindre brukningsenheter och några egna hem från tidigt 1900-tal. Flera senare bostadshus har tillkommit dels i randområdet dels i absolut närhet till den gamla bytomten. Norregården 2:2, 2:3 nämndes i tidigare inventering. Det är ett relativt småskuret landskap med åker och ängsmark, stora lövträd i ängsmarken. En ensidig allé kantar vägen norr ut från bykärnan mot Norregården.

I sydost skärmas Nydala industriområde av genom järnvägen och en skogsridda.

På byns utmarker i öster i anslutning till riksvägen ligger Slätttemo, med en obemannad bensinmack, träindustri med tillverkning av friggebodar och stugor till uthyrning. På platsen finns också en mindre såg, som troligen är ursprunget till stugtillverkningen.

Knuttimrad bod i Föreda bykärna. Den aktuella fastighetsbeteckningen är dock numera Lockabolet 1:1.

Tidigare utredningar

Föreda 1:1, knuttimrad bod, (numera Lockabolet 1:1), Föreda 2:2 och 2:3, äldre manbyggnader och gårdsmiljön med uthus och ladugård är medtagna som enskilda objekt i tidigare inventering.

Säkerställande

För att bevara byns karaktär bör man vara restriktiv mot nybyggnation i byns kärna och på åkermark. Eventuella nya tomtlägen bör dras mot randområden i brytpunkten mellan öppet landskap och utmark för att inte bli alltför dominerande i upplevelsen av bymiljön och landskapsrummet. Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär.

Tällërda, Vetlanda socken

En liten by med ett fåtal gårdar, vid sidan om vägen, landskapet är småskuret med brukad åkermark, ängsmarken är bevuxen med enar och lövträd.

Tångerda 1:1.

Tångerda, Vetlanda socken

Tångerda är relativt tät by med ett flertal gårdar som ligger belägna längs de korsande vägarna med något få undantag. Det är ett öppet höglänt landskap med vägen i nord-sydlig riktning på ett platåläge. En helt ny damm är anlagd vid sidan om vägen från Tällërda. Ängs- och hagmark med stora lövträd. Höjdläge på ås.

Tidigare utredningar

Tångerda 1:1 är medtaget som enskilt objekt i tidigare inventering, omfattande äldre manbyggnad med flyglar samt ekonomibyggnader.

Säkerställande

Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär. Anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse och nya bebyggelselägen.

Kättilstorp, Vetlanda socken

Kättilstorps gård utgjorde prästboställe fram tills dess prästgården uppfördes i anslutning till kyrkan på 1920-talet. Mangårdsbyggnaden revs på 1950-talet. Gårdskärnan har idag två bebyggelselägen, varav det ena huset ligger ungefär på platsen för den tidigare prästgården. (Gården var i kyrkan ägo fram till och 2011.)

Landskapet är öppet och höglänt, ängsmark med lövträd.

Del av gravfälten vid Byestad.

Byestad, Vetlanda socken

Byestad ligger i stadens absoluta närhet, öster om Mälaregårdens industriområde. Vid Byestadsvägen, i direkt anslutning till stadens mark, ligger ett antal villatomter anlagda utanför stadsplanlagt område. Gravfälten tar sedan vid i öster vilket har omöjliggjort staden vidare utbredning i denna riktning. Öster om gravfälten ligger bykärnan med två centrala gårdar, Byestad 1:23 och 1:4, något norr därom gårdläge för 1:3. Landskapet är öppet och flackt vid Emån, sluttar mot norr.

Det finns ett flertal torp, villor och egnahem längs den gamla landsvägen i öster mot Flugeby, merparten av denna bebyggelse ligger dock inte på Byestads ägor utan på mark tillhörande Torget.

Tidigare utredningar

Byestad ingår dels i utpekat område inom Vetlanda socken (område 73) med ett stråk av mycket betydelsefulla fornlämningar från Byestad Upplanda till Bäckseda Storegården dels i område av riksintresse för kulturmiljövården. Byestad 1:23 med dess gamla manbyggnad, uppförd delvis i sten, är medtagen på ett fotografi men inte omnämnd i texten. Gården ligger inom område 73.

Säkerställande

Fornlämningar skyddade enligt kulturmiljölagen, KML. Restriktivitet bör tillämpas mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär, så som Byestad 1:23. Vidare bör restriktivitet gälla mot och anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse, nya bebyggelselägen och andra anläggningar i fornlämningsområdets närhet.

Flugeby 3:1, Brattagården, utgör en samlad och välbevarad gårdsmiljö.

Flugeby, Vetlanda socken

Bebyggelsen, som består av gårdar, egna hem och enstaka villor, sträcker sig dels längs Emån, dels längs vägens och järnvägens sträckning. Flugby var en station längs med järnvägen, vilket förklarar dess lite annorlunda bebyggelsekaraktär i förhållande till de mera traditonella byarna. Längs Emån finns också industribebyggelse, dels en samlad länga i bykärnan, dels i öster med en kraftstation i tegel och en större före detta kvarnbyggnad i 2½-våningars höjd. Landskapet är flackt och öppet.

Målillavägen genom Flugby fick sin nuvarande sträckning på 50-talet, med den pågående ombyggnaden av vägen och nyanlagda bullervallar har en tydligare barriär skapats mellan stationssamhället och byns gårdar.

Säkerställande

För att bevara byns karaktär bör man vara restriktiv mot nybyggnation i byns absoluta kärna vid Brattagården och Gummagården och på åkermark. Eventuella nya tomtlägen bör dras mot randområden mellan in- och utmark eller placeras i anslutning till befintlig villa- och egnahemsbebyggelse. Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär.

Upplanda, Vetlanda socken

Ett flackt öppet åkerlandskap med bebyggelsen koncentrerad till byvägen som sträcker sig parallellt med Emån. Upplanda är en av de kvarvarande byarna i stadens absoluta närhet. Ridhuset, som

Manbyggnaden till Upplanda Kronogård, Upplanda 10:2.

uppleva vara en del av staden, ligger på byns mark även om det visuella sambandet inte längre är lika tydligt sedan Målillavägen fick sin nuvarande sträckning.

Tidigare utredningar

Upplanda ingår dels i utpekade område inom Vetlanda socken (område 73) med ett stråk av betydelsefulla fornlämningar från Bäckseda Storegården, Upplanda och Byestad. Dels är Upplanda Kronogård medtagit som enskilt objekt. Byn ligger vidare inom riksintresseområde. Stenvalvsbron över Emån är medtagen i Vägverkets nationella bevarandeplan (Bro F 75), som ”Bro över södra Emån vid Upplanda, en stenvalvsbro som är betongförstärkt”.

Säkerställande

Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär. Restriktivitet mot och anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse och nya bebyggelselägen. Kvarvarande ekonomibyggnader utgör en del av miljön och är av värde för förståelsen av helheten.

Det är också av kulturhistoriskt värde att sambandet mellan ridhuset och Upplanda gård och dess öppna marker bevaras både visuellt och i landskapets karaktär och nyttjande.

Gettinge, Vetlanda socken

Gettinge är en by med ett flertal stor brukningsenheter, välbyggda gårdar med äldre manbyggnader. I bykärnan finnas enstaka äldre egna hem från tidigt 1900-tal. Två nya bostadshus har tillkommit i byn, de nya bebyggelselägena är inordnade i miljön. Landskapet är kuperat med öppen relativt storskalig åker- och ängsmark.

Tidigare utredningar

Gettinge ingår i utpekade område inom Vetlanda socken (område 72 omfattande fastigheterna Gettinge 1:2, 4:3 och 6:1, nuvarande 6:5) med äldre timrade bostadshus och manbyggnader.

Säkerställande

Restriktivitet mot förändring av byggnader med ursprunglig karaktär. Restriktivitet mot och anpassningskrav för eventuell tillkommande bebyggelse och nya bebyggelselägen.

Objekt omlandet

Listningen omfattar tillkommande objekt, utöver de som tidigare är medtagna i inventeringen från 1980-talet.

Bäckseda socken

Hökås S:1 Sjöanäs

Sommarstuga vid Grumlans strand. Klassisk sommarstuga i nationalromantiskt snitt, med rödfärgad fasad, vita knutar, smårutiga fönster och gröna fönsterluckor med utsågade hjärtan. Äldre dekorativt skurna dörrar. Tomten anlagd med terrasser.

Sjöanäs, Hökås S:1.

Hökås 1:51 Sjöanäs

Sommarstuga vid Grumlans strand. Sommarstuga, troligen uppförd på 1950-talet. Gestaltad som en modernare pendang till den intilliggande stugan, med samma fasadbehandling, rödfärgad locklistfasad och grönmålade fönsterluckor, men i en senare formdräkt. Byggnaden är intressant i ett sammanhang tillsammans med grannstugan. Uthus med äldre tillvaratagna dörrar med panel i diamantform och ålderdomliga smidda gångjärn.

Stensåkra 3:10

Nyafors kraftverk och f.d. industribyggnad som idag nyttjas som samlingslokal. Tegelbyggnad vid Hargendammen uppförd 1910 i två respektive tre våningsplan som kvarnbyggnad till Stensåkra havrekvarn. En byggnad som representerar en viktig del av Vetlandatraktens industrihistoria. Kraftstationen är i drift.

Vetlanda socken

Flugeby 2:10

Flugeby 11. Bostadshus uppfört omkring 1930. Huset har en särpräglad gestaltning med en gavelvänd entré med flankerande kolonner med en överliggande indragen balkong och med små ovala fönster på respektive sida om entrén. Huset är gulputsat med ett svagt brutet plåttak, vilket ger taket en välvd karaktär. Byggnaden är enligt uppgift uppförd av en hemvänder svenskamerikan.

Flugeby 2:10.

Flugeby 4:5

Kraftstation vid Emån. Tegelbyggnad med profilerad takfot uppförd 1922. Inventerad i länsstyrelsens industriminnesinventering. Klass 2. Ett gott exempel på ett mindre kraftverk i drift, byggnaden är välbevarad.

Flugeby 4:6

F.d. kvarn vid Emåns strand. Ligger i en miljö med kraftverk. En högre träbyggnad i 2½-våningars höjd, uppförd i regelverkskonstruktion. Kvarnen drevs med elkraft och är troligen uppförd på 1920-talet. Inventerad i länsstyrelsens industriminnesinventering. Klass 2.

Flugeby 4:6, gammal reklamskylt vid kvarnen.

Upplanda 10:14

Upplandavägen 19. Ridhuset på vägen mot Nye är en, kanske också med nationella mått, intressant byggnad som ett relativt tidigt exempel på ett så kallat folkridhus. Sveriges första uppfördes i Eksjö 1946, men det revs på 1980-talet.

Ridhuset invigdes 1955 och är en relativt stor anläggning som inte bara fyller stadens behov utan också nyttjas för mästerskaps-tävlingar på olika nivåer. Byggnaden levererades från Vetlanda hus och i bygglovshandlingen kan man läsa:

...”Föreliggande förslag till stall, som uppgjorts i samråd med general-sekreteraren i Ridfrämjandet överstelöjtnant E G Lönegren avser att tjäna som ett typförslag och kan givetvis om så önskas, ändras såväl beträffande storlek som inredning.”

...

Ridhuset är uppfört på mark som har tillhört Upplanda kronogård. Detta är ingen slump då grundarna till Vetlandaortens ryttarförening bl.a. var paret Erik och Margrete Karlander som brukade Upplanda Kronogård.

Den stora hallen med dess träfasader och välvda tak med fasaden ut mot vägen är skyddsvärd, tillika de stallar som tillhör detta första byggnadsskede.

Det är också av kulturhistoriskt värde att det visuella sambandet mellan ridhuset och Upplanda gård och dess öppna marker bevaras.

Ridhuset, Upplanda 10:14.

Arkitektförteckning

- August Atterström, (1865–1930), Jönköping, KTH 1890, KKH 1894.
- Ulla-Britt Brandt, (1924–1989). Nyköping, KTH 1950, hade flera uppdrag för Myresjöhus under 1960-talet.
- Gösta Danielsson (1923–1993), Stockholm, KTH 1954.
- Nils Grep, (1889–1946), Stockholm, KTH 1911.
- Sven Elfving, ingenjör, Vetlanda.
- Malte Erichs, (1888–1966), Jönköping, KTH 1911, KKH 1914, länsarkitekt.
- Svante Erichs, (1917–1999), Stockholm, KTH 1942, KKH 1948.
- Ernst Grönwall, (1906–1996), Stockholm, KTH 1936.
- Åke Hallgren, (1910–2005), Jönköping, ingenjör.
- Birger Hammarén, (1889–1975), stadsarkitekt i Vetlanda 1944–1954.
- Gösta Georgii-Hemming, (1910–1986), Landsbro.
- Bengt Hidemark, (f. 1924), Stockholm, KTH 1949.
- Knut Hjelm, (1896–1938), Vetlanda, redaktör.
- Geza Hortay, (1923–2008), Oskarshamn, TH Budapest 1945.
- Bent Jörgen Jørgensen, (1915–1999), Växjö, KK 1942.
- Tore Klarén, (f. 1920), Växjö, CTH 1947.
- Kjell Lernestål, (1930–2000), invald medlem i SAR 1969.
- Sune Lindström, (1906–1989), Stockholm, KTH 1931, Bauhaus 1928.
- Gudmund Listoft, Rungstedt Kyst, DK.
- Lars Löfstedt, (1923–2012), Jönköping, byggnadsingenjör NKI 1947, invald i SAR 1976.
- Jan Månsson, (1931–2010), Vetlanda.
- Rudolf Moeschlin, (1932–1988), Jönköping, arkitekt utbildad i Schweiz.
- Carl Nordström, arkitekt o ingenjörbyrå, Malmö och Jönköping.
- J. Nikl. Norman, ritkontor i Vetlanda på 1910-talet.
- E. J. Nystedt, Bäckseda, byggmästare.
- Per-Olof Olsson, (1915–1991), Stockholm, KTH 1941, KKH 1943.
- Gottfrid Pettersson, (1878–1966), byggmästare Vetlanda.
- Bengt Palmberg, (1919–2003), CTH, Jönköping.
- Heinrich Pihlak, (1916–2003), Vetlanda, utb diplomingenjör i Tallin.
- Per Rudenstam, (f. 1927), Huskvarna, KTH 1960.
- Sven Schmoranz, (1923–2013), arbetade på Myresjöhus arkitektkontor.
- Eric Schuwert, (1908–1969), Katrineholm, KTH 1935, KKH 1939.
- Edvin Stenfors, (1884–1935), Stockholm, KTH 1908, KKH 1912.

Bengt Svahn, (1921–2004), Vetlanda, CTH 1946, stadsarkitekt i Vetlanda 1955–76.

Bertil Thavelin, Bertil, (1921–), Jönköping/Tunarp, KTH 1948, KKH 1950.

Tomas Warne, (1926–1977), Strängnäs, CTH 1956.

Utbildningar/förkortningar:

CTH	Chalmers Tekniska Högskola, Göteborg
CTI	Chalmers Tekniska Institut, Göteborg
CTL	Chalmers Tekniska Läroanstalt, Göteborg
FrKA	Kungliga Akademien för De Fria Konsterna
KTH	Kungliga Tekniska Högskolan, Stockholm
KK	Kunstakademiet, Köpenhamn
KKH	Kungliga Konsthögskolan, Stockholm
NKI	Nordiska korrespondesinstitutet
NTH	Norges Tekniska Høiskole, Trondheim
TS	Tekniska skolan, Stockholm.

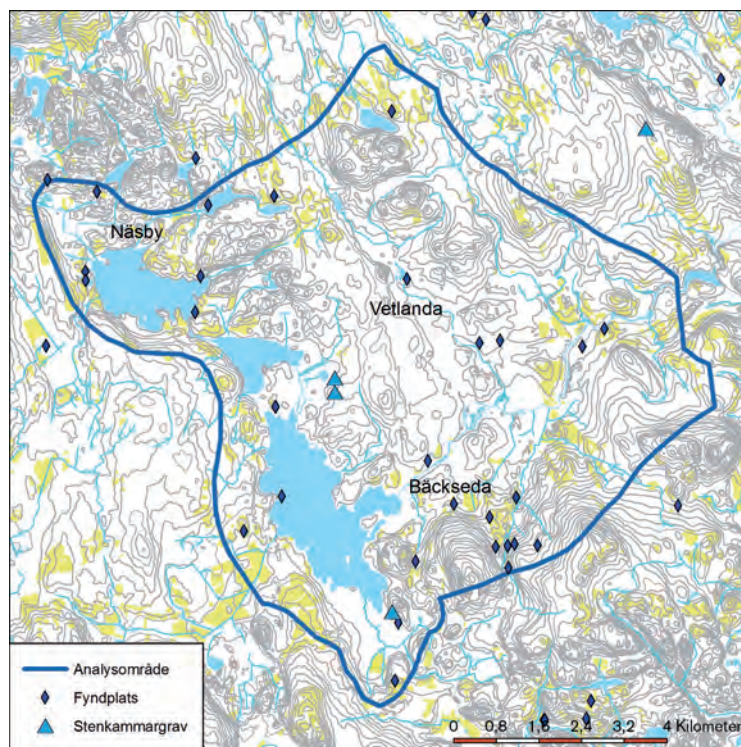
Fornlämningsbild och förhistorisk bebyggelse

Stenålder

Stenålderns bebyggelsemönster avslöjas framför allt genom spridningen av fynd av stenåldersartefakter. Från analysområdet finns ca fyrtio fyndplatser för föremål från framför allt den senare delen av bondestenålder eller neolitikum, en period som sträckte sig över ca 2800–1800 f.Kr. (hela den neolitiska perioden i Sverige räknas mellan ca 4000–1800 f.Kr.) Det mest vanliga fyndet är enkla skaft-hålsyxor av bergart, men inom analysområdet finns även båtyxor, en tjocknackad yxa med hålägg samt diverse fynd av flinta. Lös-fynd framkommer oftast genom jordbruk så kopplingen mellan åkermark och stenåldersfynd är oftast stark och utgör en felkälla. Icke desto mindre utgör analysområdet en gynnsam miljö för en stenåldersekonomi.

Trots införandet av odling och boskapsskötsel var småvilt och fiske viktiga proteinkällor och analysområdet erbjuder ett rikt mått av biotoper för en sådan blandekonomi. Tre gravar från denna del av stenålder finns inom området; vid Östanå finns två hällkistor i rösen och i Hökås vid sjön Grumlans södra ände finns ytterligare en hällkista.

Inga kända boplatser från stenålder har kunnat identifieras inom analysområdet, men utifrån mängden lösfynd vet vi att boplatserna finns, troligen något uppdraget från sjöarna och vattendragen, i väl dränerade lägen där det gick att bedriva odling i begränsad skala.

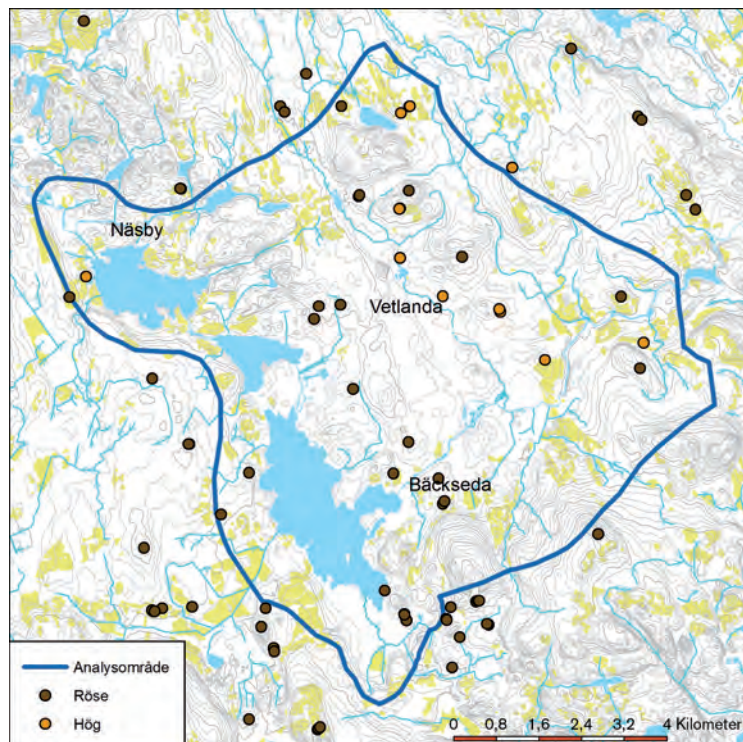
Spridningen av lösfynd av föremål från bondestenålder samt gravar från samma period inom analysområdet. Kopplingen till sjöarna och vattendragen är påtaglig.

Bronsålder

Tidsmässigt brukar bronsåldern dateras till perioden ca 1800–600 f.Kr. Bronsålder är dock mer en epokbeteckning än ett reellt brott med stenåldersekonomin när vi rör oss på det Småländska höglandet. Här saknar vi de karakteristiska praktfynden av brons samt hållristningar med figurmotiv. Ibland kan stenar eller block med skålgropar förekomma. Arkeologiskt sett utmärker sig bronsåldern på höglandet i form av monumentala gravar som rösen och högar. Högar kan också tillhöra den yngre järnålderns gravskick, varför det är svårt att särskilja en bronsåldershög från en järnåldershög, men det troligaste är att ensamliggande högar i Vetlandatrakten, liksom de ensamliggande rösen, skall dateras till bronsåldern.

Bronsåldersekonomin präglades av jordbruk, kanske med tyngdpunkten på boskapsskötsel. Odlingar *kan* ha skett på fasta åkrar, men detta var då beroende av att man använde någon form av gödsel. Systematisk årlig gödslings av åkerytor har troligen inte varit vanligt innan fåhusens tid då man på ett enkelt sätt kunde samla de stallade djurens vinterspillning. Det troligaste är att åkrarna varit halvpermanenta. Man har odlat samma yta några år och sedan tagit upp ny åker. Vi kan också tänka oss gödslade åkrar centralt kring bebyggelsen och mer kortvariga odlingar längre ut från gårdstomten. Några dateringar av röjningsrösen från bronsålder finns inte från Vetlandatrakten och odlingen slår inte heller igenom i pollenmaterialet.

Bronsåldern brukar betraktas som en hierarkisk period med lokala hövdingadömen. Bronset, och guld som introduceras under samma period, var metaller för en ekonomisk elit som kunde avsätta

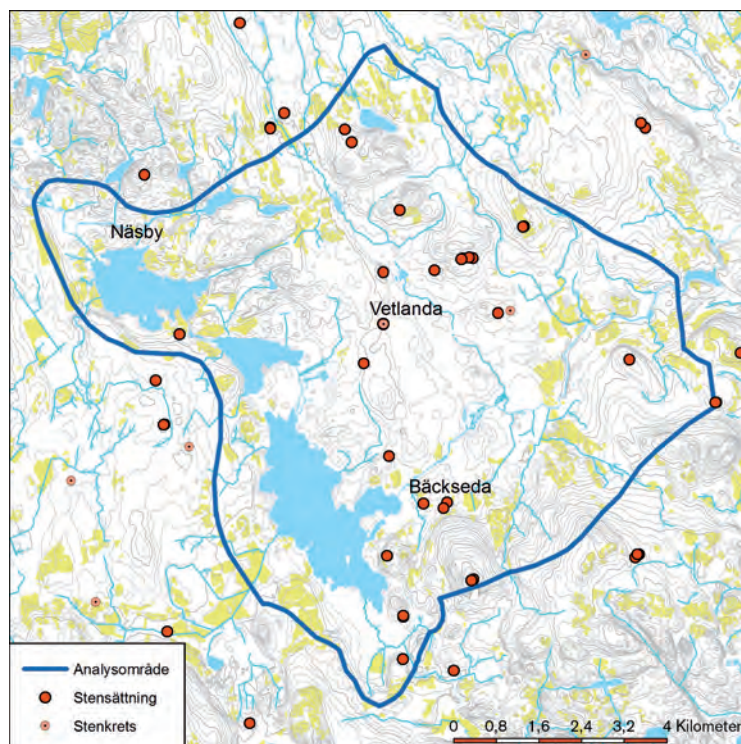
Bronsålderns gravskick på det småländska höglandet representeras framför allt av rösen och ensamliggande högar. Några av högarna i bilden kan dock vara från yngre järnålder, men vi saknar än så länge säkra arkeologiska dateringar av höglandets högar.

medel för att avlöna bronsmeder och kanske ett prästerskap. Men här rör vi oss med begrepp som kännetecknar den Sydsandinaviska bronsåldern och knappast samhällena på Småländska höglandet. Kontaktytorna var dock stora och man får anta att man i Småland väl kände till hur sociala och ekonomiska strukturer såg ut längre söder- och västerut.

Rösen sprider sig ganska jämnt över analysområdet, medan högarna återfinns åt öster. En lucka bildas i fornlämningspridningen kring Vetlanda tätort. Sannolikt har gravar funnits även i detta område, men troligtvis har fornlämningar försvunnit i och med tillkomsten av tätorten Vetlanda och senare i samband med stadens utvidgning.

Äldre järnålder

Gravar som stensättningar och olika typer av stenkretsar får representera den äldre järnåldern, en epok som sträckte sig mellan ca 600 f.Kr och 550 e.Kr. Vanligtvis brukar antalet gravar av äldre järnålderskaraktär vara flera än bronsåldersgravarna men i Vetlandatrakten är det tvärt om. Det är dock mycket möjligt att framför allt rösen är en gravform som sträcker sig in i äldre järnåldern. Järn var en annan typ av metall än brons, eventuellt kan man kalla järnet mer demokratiskt såtillvida att det var spritt i hela samhället och användes till mycket mer än bara vapen och praktföremål. Under äldre järnålder, speciellt århundradena kring Kristi födelse, fick odlingen ett rejält uppsving och det är från denna tid de första dateringarna av röjningsrösen kan påvisas inom analysområdet.

Den äldre järnålders gravskick präglas av ensamliggande stensättningar och stenkretsar av olika slag, bland annat den gravform som i dagligt tal kallas domarringar.

Vid Värmunderyd nordväst om Vetlanda stad har fossil åkermark undersökts som visar att röjningsrösen lades upp i samband med odling redan århundradena kring Kristi födelse. Odlingen skedde troligen med hacka eller ett enkelt årder.

Husen från perioden var långhus, kanske med en del avsedd för människor och en del för boskapen, men spår efter egentlig båsindelning för kreaturen har vi ännu inte hittat i så gamla hus. Även om man kanske började stalla djuren i någon utsträckning var utgång fortfarande det vanligaste. Samlade man ändå in djurens spillning och använde som gödsel?

Två koncentrationer av gravar från äldre järnålder kan identifieras, dels vid Tångerda, Föreda och Tållerda, dels intill och söder om Bäckседа sockencentrum. Återigen finns ett gravtomt område i Vetlanda stad, vilket bör kopplas ihop med att gravar försvann under exploateringsföretag i samband med stadens framväxt.

Yngre järnålder

Medan de monumentala gravarna från yngre stenålder, brons- och äldre järnålder restes för en elit i samhället kom en större del av befolkningen att begravas i synliga gravar under yngre järnålder, en period som sträckte sig mellan ca 700–1050 e.Kr. Stora gravfält med rundastensättningar och högar, som vid Byestad och Vetlanda gymnasium visar att man begravdes i bygdegravfält, mindre gravfält bör snarare knytas till de individuella byarna i området. Inom analysområdet finns ca 850 gravar av yngre järnålderskaraktär fördelade på fjorton gravfält och vi kan förmoda att bortodlingen har varit stor. Kanske har lika många gravar försvunnit i samband med odling och byggnation; att plocka bort en stenfylld stensättning med diameter på 7–10 meter från äldre järnålder kräver bra mycket mer av planering och bakomliggande intention än att jämna de betydligt mindre och mer jordfyllda yngre järnåldersgravarna med marken.

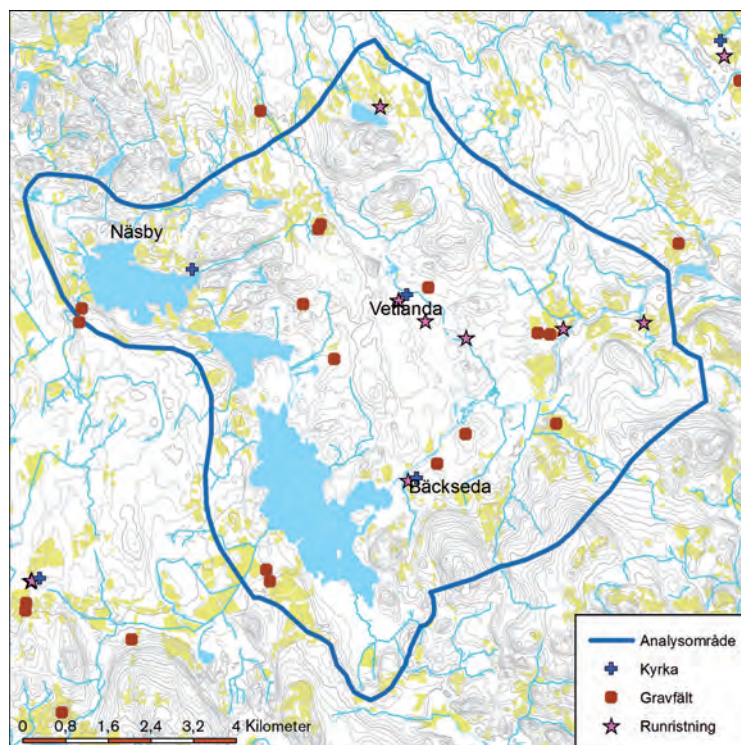
I Alseda kyrkby, belägen ca 1 mil öster om Vetlanda upptäcktes ett överplöjt gravfält i samband med ny vägdragning år 1999 (Nordström 2010). När matjorden avlägsnades kunde kantrännor efter flera gravar från yngre järnålder identifieras, gravar som inte längre hade några synliga spår ovan mark. Uppgifter finns även om överplöjda gravar inom analysområdet, vid Norrby ägor strax intill norra infarten till Vetlanda (Nordström 2003). Flera liknande överplöjda gravfält har upptäckts i länet i samband med arkeologiska undersökningar och visar dels att de gravfält som finns ofta har varit mycket större, dels att man bör vara mycket vaksam vid markingrepp i bykärnor som saknar gravfält.

De flesta gravfälten ligger i anslutning till byarnas centrala inägor. Undantag utgörs av Näsby sockencentrum som "borde" ha ett gravfält nära byn och inte så långt från kyrkan. Kanske har gravarna funnits där, men odlats bort under århundradenas gång.

Inom det avschaktade området syns cirklar som utgör resterna efter de överplöjda gravhögarnas kantrännor. Bilden togs i samband med de arkeologiska undersökningarna i Alseda då den nya vägen genom kyrkbyn skulle byggas. Foto: Mikael Nordström, JLM.

Gravfälten har av redovisningstekniska skäl markerats med samma symbol även om deras storlek varierar avsevärt. Totalt finns ca 850 gravar från yngre järnålder inom analysområdet och flera runstenar.

Det är troligen under yngre järnålder som man kan hitta ett frö till den bystruktur som man återfinner i de kamerala källorna från 1500-talet och framåt samt i de tidigaste kartorna från 1600- och 1700-talet. Åtminstone börjar man nu ana en territoriell indelning av bydomäner, territorier som bildas kring en kärna av gårdar. Dessa behöver inte ha legat tillsammans på en bytomt, utan kan ha varit belägna en bit ifrån varandra, men vi vet ytterst lite om den yngre järnålders bebyggelsemönster inom denna del av Småland. En kvalificerad gissning är dock att bebyggelsen låg i nära anslutning till den odlade marken och de mest intensivt brukade delarna av åkern. Dessutom var centrala Njudung ett område där det växte fram en stormannaklass under yngre järnålder (Hansson 2001) med huvudgårdar som sannolikt drevs av ofri arbetskraft. Ett mönster som inte skulle brytas förrän under medeltid då träldomen upphörde och kopplingen mellan huvudgård och underlydande blev av ekonomisk snarare än personlig karaktär.

Ett exempel på en huvudgård med underliggande enheter som utvecklats till en by kan möjligen Bäckseda kyrkby utgöra. Byn är uppdelad i två bebyggelsekoncentrationer: Bäckseda Söderby och Bäckseda Norrby. Inom den södra bebyggelsekoncentrationen finns en Storegård, vid tiden för storskiftet (1798) uppdelad i två gårdsbruk, om ursprungligen 2 mantal frälse (senare förmedlat till två halva frälsehemman). Intill Storegården ligger kyrkan och ett gravfält är beläget ca 600 meter öster om gården och kyrkan. På storskifteskartorna från 1798–1799 kan man utläsa skillnader i tomtstrukturen och åkerns arrondering inom den norra och den

södra delen av byn. Bäckseda by med sitt omfattande byterritorium, en Storegård intill kyrkan och med större delen av byn samlad på andra sidan av ån som rinner ut i Lillsjön bör tolkas i ljuset av vad vi vet om det tidigmedeltida frälset i Njudung och övergången från en huvudgårdsekonomi med ofri arbetskraft till en ekonomi baserad på en huvudgård med underlydande skatteobjekt. Bäckseda ansluter till flera stormannamiljöer och tidiga säteribildningar kring sjön Grumlan.

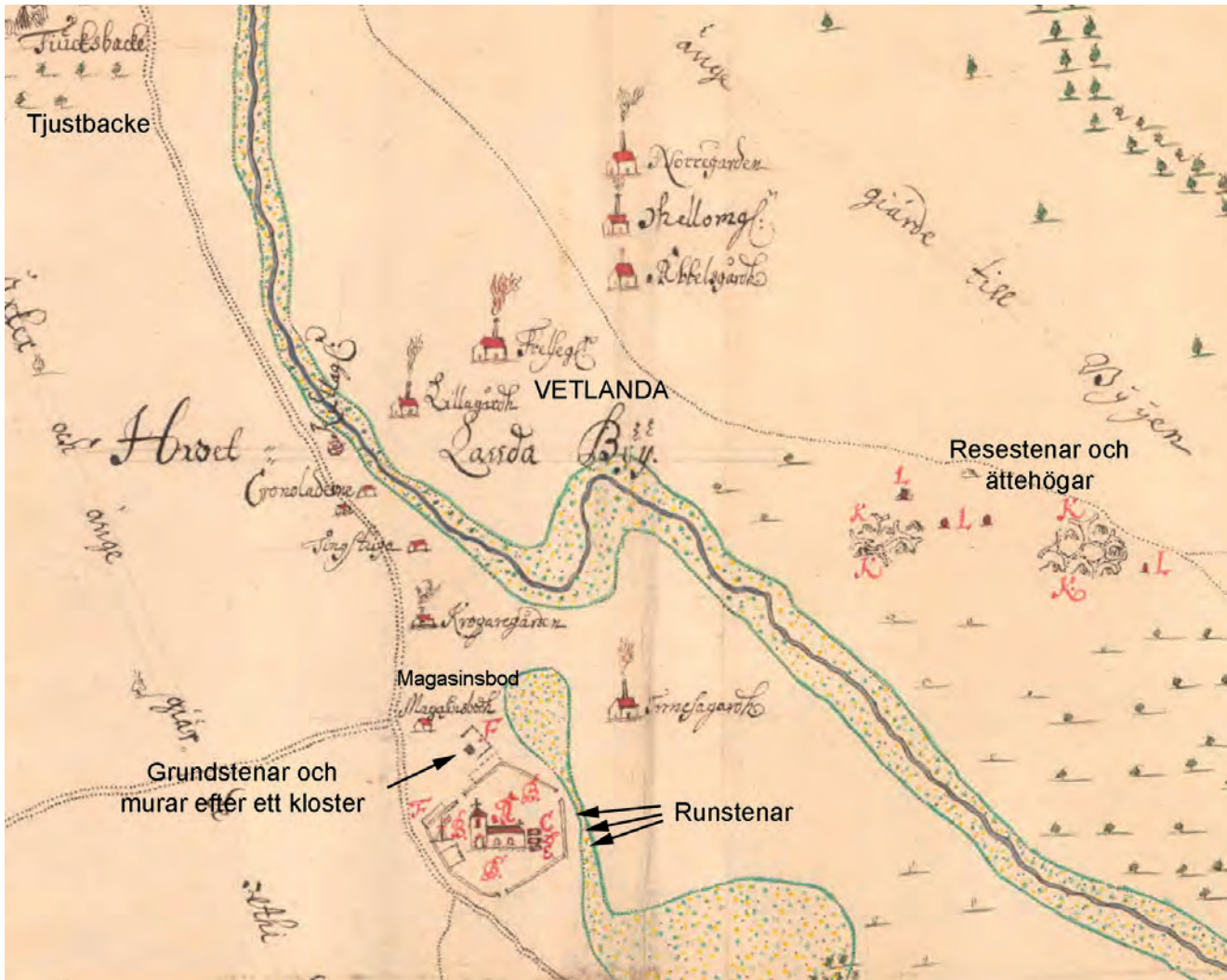
Territorierna splittras upp i samband med den befolkningsökning som skedde under senare delen av yngre järnålder och in i medeltid. Avknoppningar från de större domänerna i form av ensamgårdar, ofta med efterled på *-torp*, *-hult*, *-gård* eller *-bolet* gjorde att mindre enheter etablerades i utkanten av de större territorierna. Tidigare överenskomna gränser fastställdes med olika typer av gränsmarkeringar, men att stänga gränserna med hägnader kom inte att ske förrän vid tiden efter storskiftet. Skog- och utmark var resurser som hörde till varje by, men betesdjuren kunde fritt ströva över bygränserna.

De många runstenar som restes i Njudungsbygden bör också kopplas till en framväxande stormannaklass. Runstenarna kan ses som en dokumentation över släktförhållanden och därmed också över markrättigheter och anspråk på arv. Att söner och döttrar reste stenar över fäder, bröder och ibland mödrar pekar mot ett samhälle där marken var knuten till ätten och där det var viktigt att kunna spåra och fastställa hur äganderätt till mark, gård eller territorier hade uppkommit.

Vetlandatraktens landskap i historisk tid

Vetlanda–Hultaby, centrum i Östra Njudung

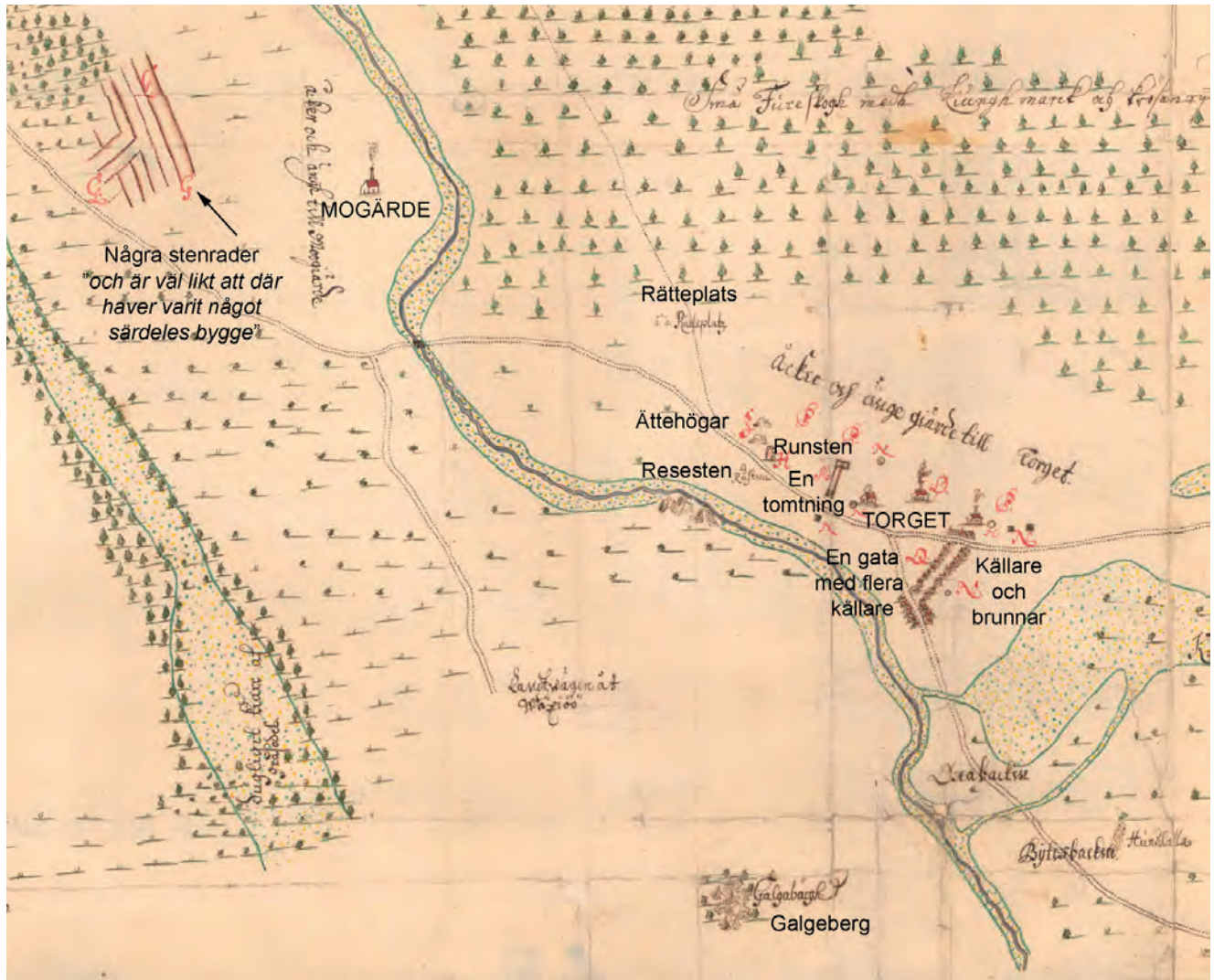
År 1693 framställdes en märklig karta över området Vetlanda, Torget, Mogärde, Byestad och Hultaby av lantmätaren Jonas Duker. Syftet med kartan var att lyfta fram de märkvärdigheter som fanns i området kring Vetlanda. Dels kan kartan läsas som en tidig turistkarta, dels som en avbildning av ett mytiskt landskap där olika fysiska strukturer vävdes in i en övergripande berättelse om att Vetlanda under forntiden varit en stor stad vid namn Vitala. Sägningen om Vitala stad har troligen senmedeltida ursprung och myten var så vida spridd att ruinerna efter Vitala stad även återfinns på plansch i Erik Dahlbergs ”Svecia Antiqua et Hodierna”. Hur myten har växt fram är begripligt. I och kring Vetlanda finns flera mycket stora gravfält från mellersta och yngre järnålder – Byestadsgravfältet är länets största – och allt tyder på att gravfälten tidigare hade en mycket större utbredning. Att tolka de olika stensättningarna och högarna i termer av husgrunder och golv efter hus i en stad som dukade under i samband med digerdöden låg nära till hands när

Jonas Dukers karta över Vetlanda och Hultaby från 1693 döljer många spännande observationer, verkliga eller mer fantasifulla. Runstenarna och gravarna (ättehögar) känner vi till, men uppgifterna om ett kloster bygger troligen på lokala sägner eller berättelser.

man dessutom vid Vetlanda kyrka och Torget kunde lägga till fyra runstenar. Kartan visar dessutom långsträckta parallella strukturer i ett område vid Mogården som i dag, utifrån kartbilden och kartans beskrivning, kan tolkas som tegindlad fossil åkermark, men som av samtiden sågs som "ett särdeles bygge, eftersom det är en vacker plan". Duker redovisar ättehögar, berättar om fynd av spjutspetsar och andra fynd gjorda i samband med markarbeten samt om hur jämna "golv" framträder när man gräver i jorden. Väster om Vetlanda tar ett skogsområde vid innan Hållingsbysjön och ruinerna av Hultaby borg som byggdes strax innan sekelskiftet 1300 och övergavs på 1360-talet (Hansson 2000). Ruinerna av borgen stärkte intrycket av ett maktcentrum och en stad i skydd av Hultaby.

Går vi bakom myten är bilden minst lika spännande. Antalet gravar från järnålderns senare del i Vetlanda och byarna åt väst och sydväst kan, som framgick av fornlämningsanalysen, fortfarande räknas till ca 850 och förtätningen av runstenar till Vetlanda och Torget utgör påtagliga bevis för att Vetlanda var en central ort redan under järnålder och tidig medeltid. Byns storlek och namn talar också för

att bebyggelse och odling haft stor utbredning under ett tidigt skede. Vid Torget låg Östra härads tingplats från medeltid och framåt. Tidiga marknadsrättigheter ligger bakom ortnamnet Torget och i kartor från 1645 och framåt redovisas raderna av marknadsbodar i byns ena ände. Mellan Vetlanda och Torget låg avrättningsplatsen. Den kraftigt byggda galgen med tvärgående balk och med en stege uppställd mot balken finns utritad i flera kartor över Vetlanda och Östra härad från 1600-talet. Söder om Torget och på andra sidan om Vetlandabäcken finns dessutom ett "Galgeberg" som kan vara platsen för avrättningar innan galgen restes mellan Vetlanda och Torget. Under senare delen av 1700-talet flyttades galgbacken till Brogårds ägor och där kom avrättningsplatsen att ligga fram till dess att offentliga avrättningar upphörde vid 1800-talets mitt (Vestbö-Franzén in prep).

Skälen bakom anläggandet av Hultaby borg strax före sekelskiftet 1300 kan ha varit flera, men de var inte av försvarsmässig natur. Snarare skall borgen ses som en representationsanläggning och ett "skrytbygge" (Hansson 2000). Att det anlades i närheten av en

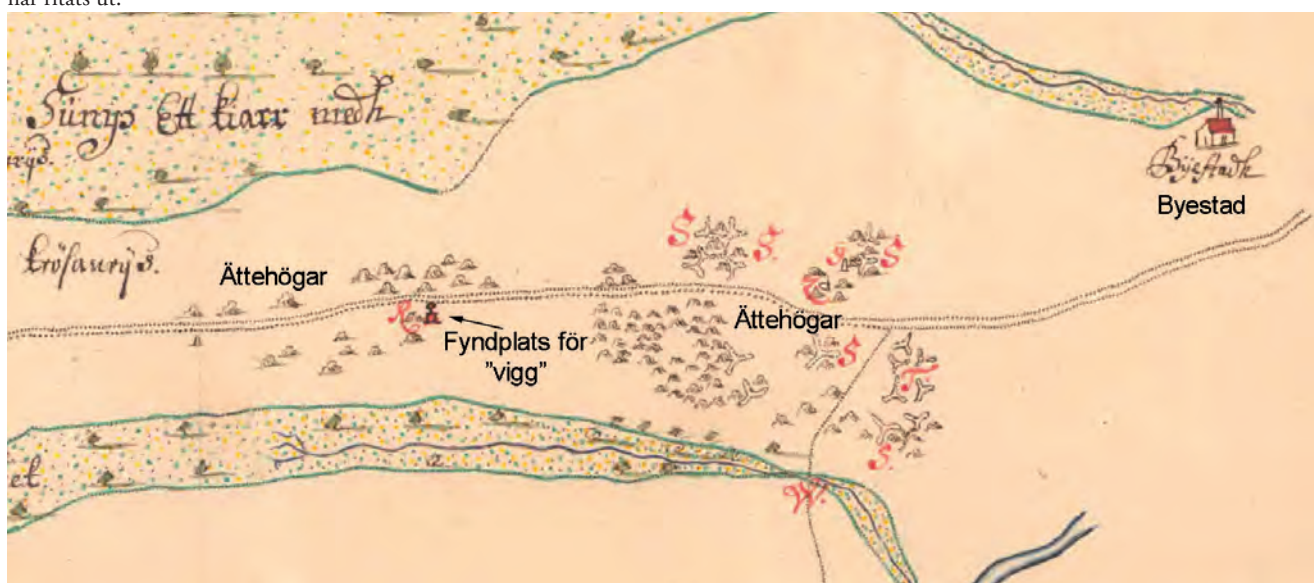
Mogärdet och Torget från samma karta. Marknadsbodarna är utritade längs med gatan som leder upp mot Torget. Avrättningsplatsen norr om Torget finns med i flera kartor över Vetlanda från 1600-talet och speglar Torgets roll som tingsplats i Östra härad.

Ovan: Hultaby borg från samma karta. Inte bara borgen utan även de omkringliggande ekonomi- och hantverksbyggnaderna finns utritade med stor precision.

Nedan: Byestadsgravfältet är länets största med 325 gravar. Duker har återigen ritat strukturerna med stor noggrannhet: inte bara högarerna men också treuddarna har ritats ut.

central ort och knutpunkt för varor, pengar och vägar var ingen tillfällighet. Vetlanda har vid tiden framstått som ett ekonomiskt centrum i en bygd där det tidigmedeltida småländska frälset hade sina fästpunkter.

Odlingsbygderna kring Vetlanda

Vetlandabygden är intressant ur många aspekter, bland annat ur odlingshistorisk synvinkel. Att namnet Vetlanda faktiskt har sädesslaget *vete* i sitt prefix, och enligt namnforskaren Jan Agertz skall tolkas som just 'veteåker', antyder att bygderna kring Emån odlades upp tidigt och att olika typer av vete varit dominerande sädesslag. Redan under järnåldern kom dock vetet att fasas ut till fördel för kornet och så småningom rågen. Icke desto mindre är det inte åkermarken utan ängsmarken som varit det viktigaste markslaget i Emåbygden. I de äldsta kartorna från området, de geometriska jordebokskartorna från 1640-talet framträder bilden av Emån omgiven av ängsstycken som ägs individuellt till gårdarna i de angränsande byarna och även i byar belägna i socknar som inte gränsar direkt till Emån. Innan olika vattenregleringar tillkom under 1800- och tidigt 1900-tal översilades ängarna årligen och efterlämnade ett ovanligt näringsrikt madhö. I tillägg till de stora arealer hårdvallsäng i byarnas och gårdarnas inägor kunde således relativt stora boskapsbestånd fodras över vintern och ge pålitliga gödselgivor till åkermarken som öster och söder om Vetlanda framför allt odlades i ensäde, alltså utan regelbunden träda under medeltid och fram till sekelskiftet 1800. Och åker utan regelbundna trädessperioder behöver stora mängder näringstillförsel i form av gödsel. Det är troligen de rika ängstillgångarna som var drivkraften bakom det ekonomiska uppsving som skedde i Emåbygden under vikingatid och tidig medeltid, en period då centrala Njudung kan tävla med Gotland när det gäller kyrkobyggnad och ekonomisk tillväxt.

Norr om Vetlanda vidtog bygder där regelbundna trädessystem, framför allt tresäde, var vanliga och väster om Vetlanda fanns blandformer där en- och tresäde praktiserades inom en och samma by eller inom en och samma gårds åkermark. En detaljstudie av Vetlanda socken visar dessutom att några gårdar övergår från en- till tresäde mellan 1645 och 1686 (Vestbö-Franzén 2004:221–223).

Källmaterial som ger oss pålitlig information om odlingslandskap och bebyggelsestruktur i det nu aktuella analysområdet finns från 1600-talets mitt och framåt och består framför allt av de äldsta kartorna från östra delen av Östa härad från 1640-talet, tionesättningslängder från 1686 samt Militieskattlängder från 1688–1700 (Ibid: 2004:63–71).

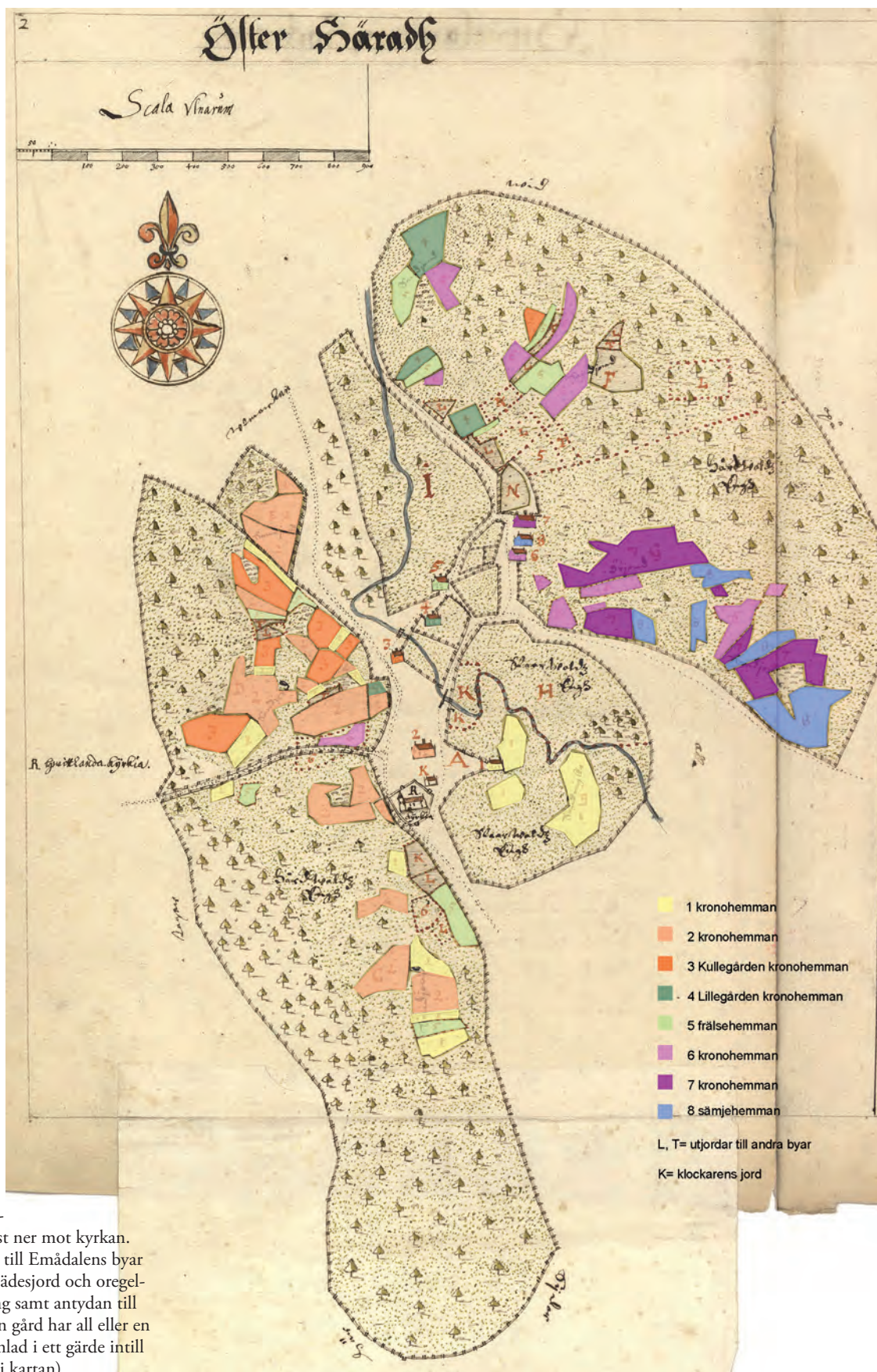
Äldre bebyggelsestruktur kan utläsas ur de äldsta kartorna även om bebyggelsen endast anges i form av husschabloner. Ännu bättre blir källaget vid tiden för storskiftet, årtiondena kring sekelskiftet 1800, då lantmätaren ofta redovisat samtliga hus på bytomten. Storskiftena i denna del av Småland var ofta tämligen radikala och omfattade såväl inägor som utmark. Flera byar kom aldrig att laga skiftas, alternativt att endast en del av byn bröts ut och skiftades under 1800-talets senare del. Det är inte heller ovanligt att byarna genom hemmansklyvningen, som inträffade mellan storskiftet och laga skiftet, hade

Sandåkras bytomt och inägor delades vid storskiftet år 1800 upp i ett antal skift där varje gård fick åker och äng samlad, från att tidigare haft ägorna i tegblandning. Bebyggelsen fick dock ligga kvar på bytomten

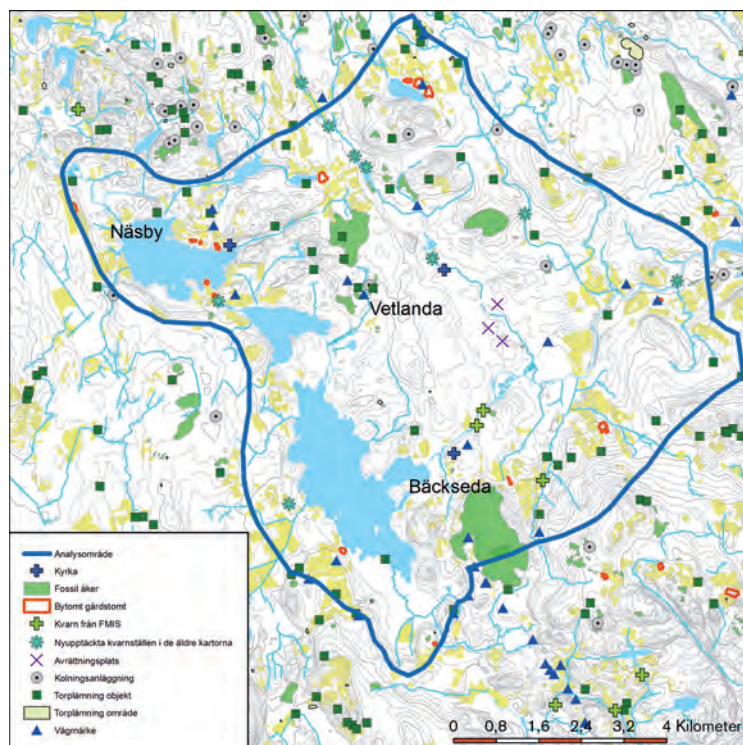
Ungefär samma kartutsnitt vid tiden för laga skiftet 1863. Antalet skift har blivit färre och varje gård har fått åker, äng och utmark samlade i ett eller två skift. Detta medförde också en viss utflyttning av gårdar från bytomten.

Vetlanda by 1645. För att åskådliggöra hur åkermarkens tegar hör till byns olika gårdar har åkermarken färglagts. Byn är en blandning av en radby i öster och en oregelbunden närmast klungbyliknande struktur åt sydväst ner mot kyrkan. Annars ansluter den till Emådalens byar i allmänhet med ensädesjord och oregelbunden tegblandning samt antydning till hemägoBLOCK (där en gård har all eller en stor del av åkern samlad i ett gårde intill gården, som gård A i kartan).

skedde med 30–60 års mellanrum, kan viktig information erhållas om graden av förändringar i husbestånd över tid, graden av om- och tillbyggnationer av befintlig bebyggelse och inte minst kring de bebyggelseförändringar som sker i samband med regleringar av bytomterna vid storskiftet.

Dessa övergripande utgångspunkter kan vara bra att känna till inför nedanstående mer detaljerade studie av landskaputnyttjande och bystruktur inom analysområdet. Tidsmässigt kommer analysen att spegla perioden ca 1770–1900, med enstaka nerslag i 1600-talets landskap när äldre kartmaterial eller andra källor finns.

För att studera utvecklingen i området från medeltid och fram till i dag finns flera spännande lämningsskategorier att följa: torpen, den fossila åkermarken, de övergivna bytomterna eller kvarnarna. Vetlanda tätort framträder som ett vitt område utan lämningar. Här ser man tydligt hur stadens framväxt har suddat ut vissa typer av lämningar.

Analysområdets byar

Tomtmark och inägor

Sjutton byar inom analysområdet har analyserats utifrån det äldre kartmaterialet. Bystorleken varierar mellan två och åtta gårdar, men även om byarnas hemmanstal är konstant ökar antalet gårdsbruk över tid genom hemmansklyvning. Till exempel var Byestad en ensamgård år 1645 men hade vid storskiftet år 1802 två gårdar. Dessa byar som sprungit ur en ensamgård under loppet av 1700-talet får sällan någon karaktéristisk byform, utan husen ligger ofta tätt samlade på en bytomt. Ofta skedde en tomtreglering i samband med storskiftet. Icke desto mindre, bland de undersökta byarna är platsbyn den vanligaste formen med fyra byar. Det finns även byar där en del av bebyggelsen är samlad kring en plats men där övriga

Torget är exempel på en platsby. Utsnitt ur geometrisk avmätning från 1645. Lägg märke till marknadsbodarna längs med bytomtens sydöstra kant samt handen som pekar och visar var tingshuset var beläget. Att byn fått namnet Torget är begripligt med tanke på bytomtens form och dess funktion som marknadsplats.

gårdar företer ett radbymönster. Tre klungbyar kan identifieras men även här finns klungbyar som kombineras med radbyform, till exempel i Vetlanda kyrkby. En ren radby finns, nämligen Flugetby med gårdstomter reglerade i radbymönster. För flera byar kan ingen etnologisk korrekt etikett sättas på bebyggelsens utformning, utan gårdarna ligger tätt ihop på en bytomt utan något urskiljbart övergripande mönster.

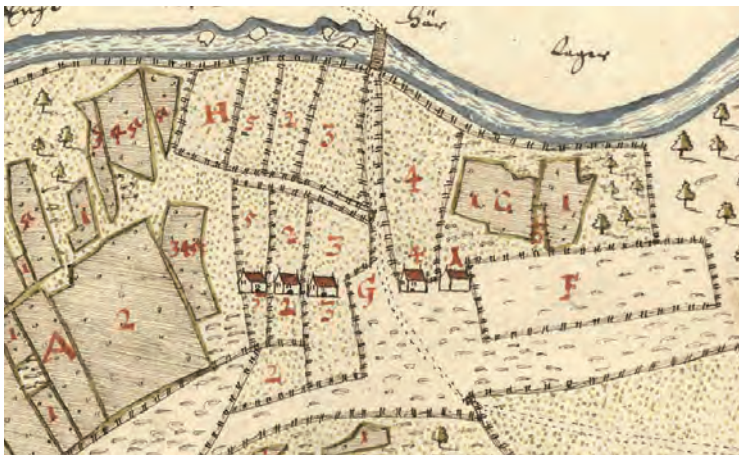
Inom den nordöstra delen av Jönköpings län dominerade från 1500-talets mitt och framåt regelbundna tegskiften i åker och äng, gärna tillsammans med en solskiftad radby. Solskiftet, där gårdarnas placering i radbyn var bestämmande för gårdens tegföljd i åker och äng från öster till väster eller från söder till norr, nämns i Södra Vätterbygden redan under 1300-talet, men kom att genomföras fullt ut vid övergången till ett odlingssystem med regelbunden träda, något som skedde mellan ca 1550 och 1600. Från Vetlanda och åt sydöst fanns dock, som ovan nämns, en enklav av odlingsystem utan regelbunden träda, det vi slarvigt kallar ensäde. Det är i den bygden vi nu befinner oss, även om gränsen mellan odlingsystemen med och utan regelbunden träda går rakt genom Vetlanda socken.

Medan den solskiftade åkermarken i den nordöstra länsdelen

präglas av regelbundna tegförband med bandparceller präglas analysområdet av blockformade åkerformer med oregelbunden tegföljd där Vetlanda kyrkby kan utgöra ett exempel. Det är sannolikt att avsaknaden av regelbundna strukturer i tomt, åker och äng är mer ursprunglig än den reglerade inägomarken i nordöst. En hypotes är att strukturer liknande de vi hittar i den centrala Njudungsbygden i de äldsta kartorna också fanns inom nordöstra länsdelen innan de

Föreda är exempel på en klungby. Gårdsbebyggelsen återfinns i de mörkt rosa figurerna B, C, D, E, F, G. Utsnitt ur storskifteskarta 1796.

Flugeby är exempel på en radby. Utsnitt ur geometrisk avmätning 1645.

agrara strukturomvandlingarna som skedde där mellan ca 1550 och 1600. Åtminstone förbryllade det 1600-talets lantmätare att befinnas sig i en bygd där det saknades regelbundna byamålsstrukturer i måttenheterna alnar, attungar eller markland som man var van vid från Östra Mellansverige. I ingressen till kartor över byarna från Östra härad anges ofta att "Uti denna by är var gårds åker särskilt geometrice avmått och annoterade med samma nummero som själva gården är numererad med, *efter såsom de inte efter öre och örtug, så som lag förmå, gå i skifte*".

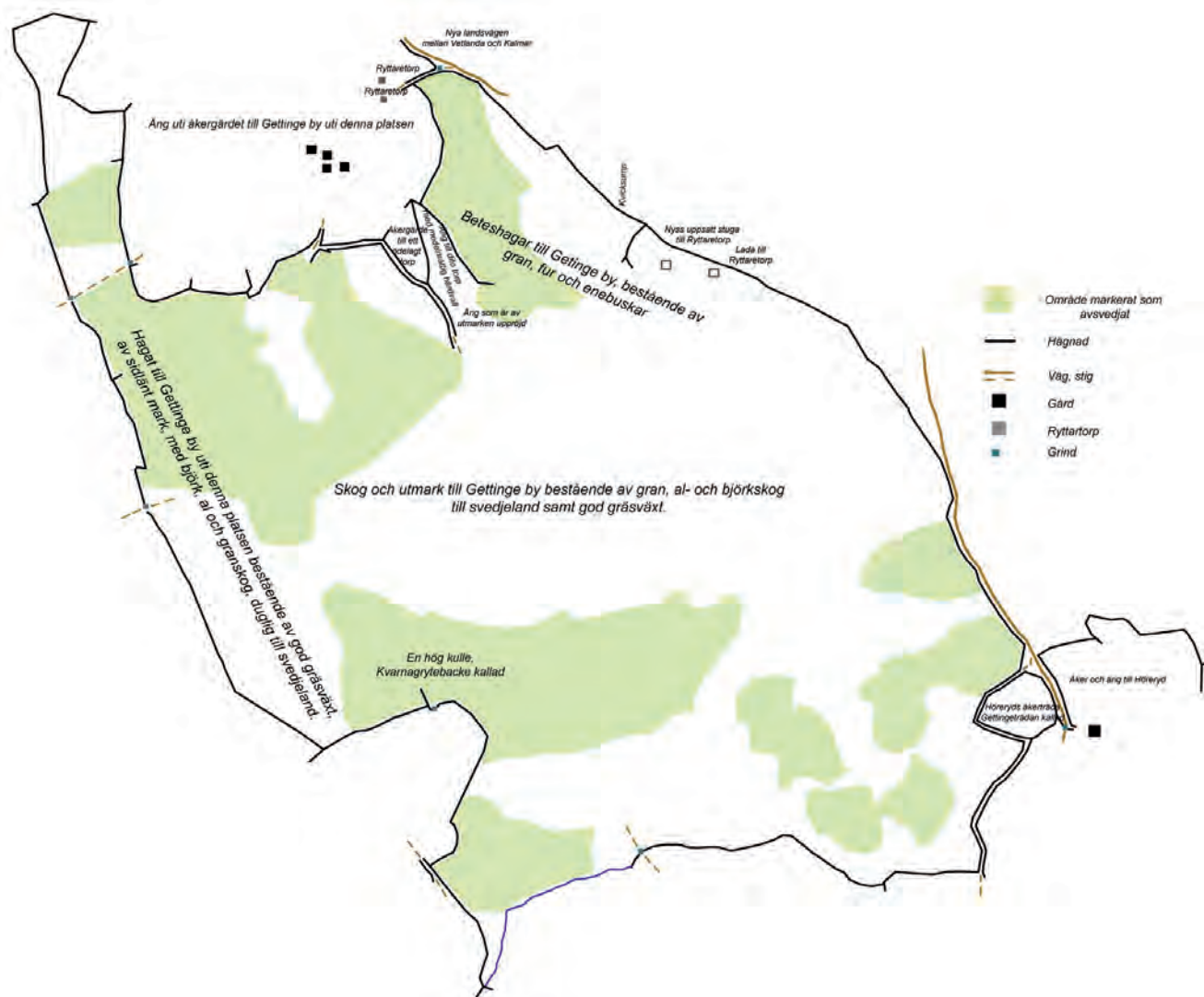
De oregelbundna strukturerna visar sig också genom hur analysområdet gårdar och byar under 1600- och 1700-talet äger åkrar, ängar och utjordar hos varandra. En gårds ägor inom byn avgränsas således inte alltid till det egna byterritoriet utan en äng till några eller något lass hö kan finnas i en grannby eller i en by belägen i en annan socken. Troligen speglar dessa markreserver i andra byar ett äldre ägandesystem som vi inte längre känner till.

Bebyggelsebilderna i de byar som ingår i analysen var tämligen sammanhållna och även klungbyarnas gårdar låg tätt. För de byar som lagaskiftades medförde det en viss utflyttning från bytomten. Icke desto mindre går det att utan större problem identifiera var den ursprungliga bytomten låg när man vistas i landskapet i dag.

Ängar, hagar, utmark och skog

De omfattande arealerna åkermark i byarna kring Vetlanda och längs med Emån kan inte förstås om man inte drar in området däremellan. I dag är det planterad granskog som täcker det utmarkslandskap som under historisk tid utgjort en mosaikartad miljö med stora variationer vad gäller skogens och betesmarkens utbredning. Detta speglar givetvis de stora skillnaderna i landskapets funktion och gestaltning mellan dåtid och nutid. Medan tomtmark och odlad mark i dag ligger som öar omgivna av framför allt planterad granskog var det historiska landskapet präglad av oskarpa gränser mellan öppet, halvöppet och slutet. Skogen var inte planterad utan bestod av en blandskog med stora inslag av ek, björk och tall. De många gränselementen, röjningsrösena i åkermarken, de halvmade träden som växte i rösena samt i äng och hagmark förlänade landskapet en mosaikartad prägel. Studier av de äldsta kartornas anteckningar om vilka träd som växte i ängen visar dock att det inte var de ädellövträd som man oftast förknippar med ängen. En genomgång av de trädslag som lantmätare Johan Larsson Groth på 1640-talet antecknar i ängsmarken för socknar i Östra härad visar att ek och björk dominerade kraftigt följd av gran. Inslag av hassel fanns framför allt i Vetlanda och Stenberga socknar, medan spridda anteckningar om al, lind och en förekommer i materialet (Vestbö-Franzén 2004:194–197). Det finns skäl att anta att uppgifterna om trädslagen i ängen till stor del speglar de trädslag som var vanligast även i skog- och hagmark, men med tillägg av tall som är ett trädslag som framträder i de pollenanalyser som finns från området Vetlanda–Alseda (bl.a Engman & Nordström 2012).

Inte bara skogarna svedjades regelbundet. Från 1640-talet finns otaliga exempel på att man även svedjade i ängen. De äldsta kartorna från Vetlandatrakten anger att ängarna var fulla med 'stubbar och lågor' (nerhuggna träd som torkade inför svedjandet). Det finns också kartor där lantmätaren skriver ut i kartbilden att 'Sved' förekommer i ängsmarken. Detta ger tillsammans en bild av ett dynamiskt markutnyttjande, där både skogsmark, hagar och ängar

svedjades framför allt för att förbättra gräsväxten, men där svedjan givetvis först användes för ett par skördar av råg och rovor.

Bäckarnas, åarnas och sjöarnas landskap

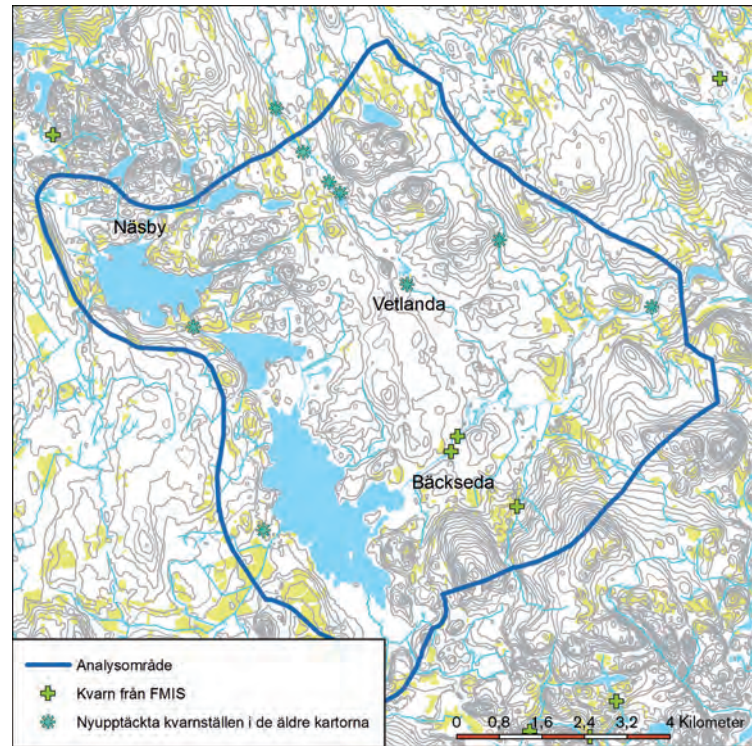
Analysområdets landskap präglas även av vattnet, dels genom sjöarna inom områdets östra del, dels av Emån, Vetlandabäcken samt mindre bäckflöden. Innan vattenregleringarna som påbörjades kring 1800-talets mitt och höll på in på 1900-talet var vattnets närvaro i landskapet högst påtagligt och vattenståndets växlingar vid olika årstider eller vid våta respektive torka var mer "direktverkande".

I de äldsta kartorna är en vanlig skrivning att kvarnarna gick "höst och vår och när flod är". Vattenregleringarna under de senaste två seklen har gjort att vattennivåerna är mer jämna, samtidigt har vi tagit bort landskapets förmåga att absorbera vatten vilket istället leder till okontrollerade översvämningar med jämna mellanrum. De årligen översilade åängarna vid Emån och deras roll som fodermarker har redan berörts. Ortnamnen längs med Emån skvallrar

Kartan över Getinges utmark från 1697 har renritats och förenklats. Det stora utmarksområdet omges av hägnader mot de omgivande byarna med grindar där vägar och gångstigar löpte. Även inom området har det funnits hägnader som avgränsat hagarna från den rena utmarken, men dessa är inte utritade utan antyds av små hägnadsstreck som slutar en bit in i utmarken. Hagarna och utmarken har svedjats och lantmätern anger var det finns god mark att svedja framgent. Icke mantalsatt bebyggelse i form av torp har tagits upp inom utmarken. Vi kan tänka oss ett mosaikartat landskap med svedjor som övergått till gräsväxt, busksnår, ungskog, färdigväxt skog och betade hagar om vartannat. Skogen bestod av blandskog och inte i som i dag av ett enda trädslag.

om vattnet och översilningarnas betydelse; ortnamn på *-sidd*, alltså översilning, finns i Dalseda och Bäckседа där efterleden *-eda* går tillbaka på *-sid*. Flugeby skrivs ursprungligen *Fluthuby*, alltså byn vid det flödande, svämmande vattnet (Agertz 2008:76, 78 och 90).

Fornminnesinventeringen har registrerat tre kvarnar inom undersökningsområdet. Genom att studera de äldre kartorna kunde ytterligare åtta kvarnar beläggas. De äldre kartorna är en omistlig källa när vi vill förstå landskapsutnyttjandet under historisk tid.

En spridningskarta över analysområdets kvarnar visade att de kvarnlämningar som registrerats i FMIS var relativt få. En studie av de äldre kartorna visade att den kunde kompletteras på flera ställen. I Vetlandaån förbi Föreda kunde fyra nya kvarnställen identifieras i storskifteskartan från 1796. Men endast i konceptkartan, alltså den karta som upprättades ute i fält. I kopian, renovationen, var kvarnarna inte medtagna. Centralt i Vetlanda fanns ytterligare en kvarn, utmarkerad i en karta över Vetlanda från 1693 och i gränsbäcken mellan Vetlanda by och Kettilstorp kunde ännu en kvarn beläggas i samma karta. En kvarn har kunnat identifieras mellan Hultaby och Drakulla och ytterligare en nyupptäckt kvarn finns i Emån vid Flugeby. Denna finns med i kartorna från 1645 och fram till laga skiftet år 1844. Troligtvis handlar det här om de vertikalt ställda skvaltkvarnarna och inte om hjulkvarnar, men de visar på hur bäckfåror med relativt låg fallhöjd men med kraftigt strömmande vatten kunde användas som kraftkälla till kvarnar.

Vid Hällinge finns en större kvarnanläggning i ån som skiljer Flögen och Norrasjön åt. I kartan från 1721 nämns en sågekvarn och en underfalls hjulkvarn, alltså stående kvarnar som drivs med vattenkraft underifrån. I kartan över Hällinge från 1797 är anläggningen detaljerat utritad. Tre kvarnar var kända inom analysområdet innan den nu aktuella kartanalysen, som har kompletterat åarna i

Vetlandaområdet med ytterligare åtta. Det är uppenbart att RAÄ:s fornminnesinventerare inte gjorde någon genomgång av äldre lantmäteriakter innan man inventerade i Vetlandatrakten.

Maktens landskap

I analysområdets västra del ligger säterierna Flishult, Hultaby och Hällinge. Flishult och Hultaby är säterier med medeltida rötter, vilket inte minst borgruinerna vid Hultaby visar, och Hällinge kom att ligga som ett utökat säteri under Hultabys rå och rör från och med 1600-talet. Som vi sett ovan kan kanske även Bäckседа räknas in bland storgårdarna som fanns i områden under övergången yngre järnsålder/tidig medeltid.

Området kring Flögen och Norrasjön har pekats ut som Riksintresse för kulturmiljövården (nr 23). I riksintressebeskrivningen framhävs framför allt 1700- och 1800-talets så kallade ”Herrgårdslandskap”, men rötterna till detta landskap finns att söka i medeltida förhållanden då frälset etablerar sig i området kring Grumlan, Norrasjön och Flögen. Flishult och Hultaby har belägg från 1300-talets mitt och framåt.

Vid Drakulla i södra änden av sjön Grumlan finns en borglämning (Myresjö socken 33:1) som bör ha medeltida ursprung (Hansson 2001:322). Medeltidshistorikern Martin Hansson har analyserat de befästa medeltida gårdarna i Njudung och ser en trend av maktmanifestation genom att flytta en huvudgård ut från byn till ett mer framträdande geografiskt läge där man genom arkitektoniska detaljer markerar ”exklusivitet”. Den iögonfallande men kortlivade borgen vid Hultaby är ett undantag. De flesta medeltida befästa storgårdarna var mer anspråkslösa och befästningsverket kunde vara av trä snarare än sten och skulle troligen ses mer som en symbolisk manifestation av makt än som en verklig befästning. Läget vid sjön avvek gentemot det vanliga läget för byar i Småland som vanligen sökte sig till uppdragna, väl dränerade lägen i anslutning till den bästa odlingsmarken. Både medeltidens befästa frälsegårdar och den kommande generationen säterier som tillkom vid 1600-talets mitt sökte sig till topografiska lägen som symboliserade makt över landskapet, intill en sjö eller på krönet av ett höjddparti.

Karaktärsdrag och särprägel i analysområdet – konsekvensanalys

Som har framgått ovan är **byarnas centrum**, bytomter och centrala inägor fortfarande lätta att identifiera. Mycket av bebyggelsen ligger kvar på de bytomter som var aktuella vid tiden för storskiftet som genomfördes i Vetlandabygden kring sekelskiftet 1800. De utflyttningar som skedde mellan storskifte och laga skifte eller efter laga skifte kom att etableras nära den gamla bytomten.

Strukturen från 1645 års karta över Torget kan återfinnas i kartan från storskiftet 1823, gårdarna är belägna på samma plats, men delar av själva torget verkar ha odlats upp. Marknadsbodarna visas som gula längor i sydöst, men på grund av uppodlingen förefaller de ha fått en mer perifer roll i själva bybilden. När hölls den sista marknaden i Torget? Och en lika spännande fråga: när hölls den första?

Den sammanhållna bybebyggelsen omgiven av åkermark eller hagmark är således ett karaktärsdrag inom analysområdet. Bybilden äger en visuell logik eftersom den går tillbaka på hur människor i alla tiden upplevt byn, som en klunga hus omgiven av brukad mark. Bytomt och omgivande åker/hagmark kan kallas en inägomarkszon. Bilden kan lätt störas genom att husbyggnation tillåts t.ex inom den centrala åkermarken. Istället bör man i dessa miljöer infoga ny bebyggelse som förtätning i anslutning till den befintliga och då med krav på anpassning till miljö och hustyper. Ny bebyggelse kan också infogas i gränzonen mellan öppet och slutet, eller utanför inägomarkszonens gräns.

Fornlämningsmiljöerna utgör ett annat karaktärsdrag. Vetlanda-bygden och Visingsö utgör våra mest särpräglade yngre järnåldersmiljöer. I tillägg till de ca 900 gravar som ligger inom analysområdet finns sju runstenar samt uppgift om en runsten. De karakteristiska Njudungskyrkorna som uppfördes vid mitten av 1100-talet visar på att ekonomiska resurser ackumulerats i bygden och att det ekonomiska uppsvinget under vikingatid fortsatte långt in i medeltid. Dukers karta från 1693 visar hur gravar och runstenar sätts in i en mytisk ram där sägnen om den tidigare staden Vitala ingår som en förklaringsmodell till de många gravarna och oförklarliga stukturer i backen.

Fornlämningarna är en viktig del av landskapsinformationen och de har ett starkt skydd i Kulturmiljölagen. Det är viktigt att fornlämningsbilden lyfts fram genom skyltningsinsatser och information till turister och allmänhet. Det är vidare viktigt att områden med fornlämningar från brons- och järnålder vårdas och tillgängliggörs och att exploateringsföretag inte sker nära fornlämningsmiljöerna.

Tidigare erfarenheter från bygder med stort genomslag för **fornlämningar från yngre järnålder** gäller problem med överplöjda gravar. Hela gravfält från vikingatid kan finnas under matjorden och det är inte ovanligt att spår efter dessa, t.ex. i form av kantrännor och gravgömmor, kommer fram i samband med markingrepp. De överplöjda gravarna är skyddade av Kulturmiljölagen och räknas som fornlämning. Stor vaksamhet måste därför gälla vid markingrepp centralt i analysområdets bymiljöer och den omgivande åkermarken.

En viktig fornlämning är **den fossila åkermarken** som utgör länets största fornlämningskategori. Mestadels består den fossila åkermarken inom Jönköpings län av röjningsröseområden och det är just områden med mellan tio och 2000 röjningsrösen som återfinns inom analysområdet. Områdena är många, hela trettiotre stycken och varierar i storlek mellan något tunnland och 155 ha (Bäckseda 113:2). ¹⁴C-datering av röjningsrösen i Vetlandatrakten visar att dessa har lagts upp från tiden kring Kristi födelse och fram till sen historisk tid, men med en tyngdpunkt finns mellan tidig medeltid och ca 1750. Åtta av områdena är klassade som *fornlämning*, nio är *bevakningsobjekt*, vilket i praktiken ger områdena ett skydd liknande det för fornlämning enligt kulturmiljölagen, de övriga klassas som Övrig kulturhistorisk lämning och regleras av Skogsvårdslagens hänsynsparagraf. Områdena speglar odling inom analysområdet dels innan den historiska bygden hade formats, dels, och till större delen, odling som skedde på utmarken under de historiska byarnas tid. Trots indelningen i inägor och utmark lades röjningsrösen upp vid tillfälliga odlingar, t.ex. till följd av svedjeverksamhet. Hela det fossila åkermarksområdet måste bedömas som en fornlämning. Det är således viktigt att undvika exploateringsföretag i områden där det finns fossil åkermark. När det gäller den fossila åkermark som klassats som fornlämning eller bevakningsobjekt kan en arkeologisk undersökning dessutom bli tämligen kostsam. Genom skyltning och riktade vandrings- och cykelleder kan den fossila åkermarken tillgängliggöras och information kan spridas till bygdens människor om hur odling skedde under förhistorisk och historiskt tid.

Maktens landskap inom analysområdets västra del, framför allt i ett område som omfattar Näsby sockencentrum, Flishult, Hällinge och Hultaby kring Flögen och Norrsjön präglas av väl sammanhållna säteri- och bymiljöer omgivna av öppna och tämligen vidsträckta jordbrukslandskap. Den sammanhållna utmarken däremellan har inte påverkats nämnvärt av sentida bebyggelse. Det vore önskvärt att denna karaktär kunde bibehållas. Landskapets nuvarande karaktär speglar, genom sin "läslighet", tämligen väl landskapets historiska framväxt. Detta gäller inte enbart det område som avgränsas av Riksintresse 23 för kulturmiljövården, utan ett utökat område som på begäran skulle kunna avgränsas närmare.

Referenser

Arkiv

Vetlanda kommun Centralarkiv, bygglovsarkiv Miljö- och bygghuset, stads- och detaljplaner Tekniska kontoret.

Lantmäteriet, historiska kartor, <http://historiskakartor.lantmateriet.se>

Tryckta källor fornlämnings- och landskapsanalysen:

Agertz, Jan. 2008. *Om ortnamn i Jönköpings län*. Småländska kulturbilder 2008.

Engman, Fredrik, Mikael Nordström. 2010. *Värmderyd. Inte bara bärstenspärlor och röjningsrösen*. Arkeologisk undersökning av fossil åkermark, järnhantering, en kvadratisk stensättning, ett stensättningsliknande röjningsröse, kolning och boplatsspår inom fastigheten Värmderyd 1:1, Vetlanda socken och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2012:14.

Hansson, Martin. 2000. *Jarlens residens. Gammal och ny arkeologi på Hultaby borg*. Lund.

Hansson, Martin. 2001. *Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid*. (Lund Studies in Medieval Archaeology 25). Stockholm.

Nordström, Mikael. 2003. *Vetlanda tätort – fördjupad översiktsplan*. Kulturhistorisk förstudie. Vetlanda socken och kommun, Jönköpings län. Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2003:67. Jönköping.

Nordström, Mikael. 2010. På spaning. Om de arkeologiska undersökningarna av ett överplöjt vikingatida gravfält vid Alseda kyrka sommaren 1999. *Alseda socken i Kettils fotspår*. Alseda hembygdsförening.

Vestbö-Franzén, Ådel. 2004. *Råg och rön. Om mat, människor och landskapsförändringar i norra Småland, ca 1550–1700*. Meddelanden nr 132, Kulturgeografiska institutioner, Stockholms universitet. Stockholm.

Vestbö-Franzén, Ådel. In prep. Dödens Landskap. Verkliga och tänkta avrättningsplatser i Jönköpings län. Med utgångspunkt i det äldre kartmaterialet. Artikel till *MARKS tidskriftsserie*. Publiceras under 2015.

Genomgångna kartakter:

Vetlanda kyrkby

E123-57:e4:2. Geometrisk avmätning, 1645. Johan Larsson Groth.

E123-57:2. Avmätning, 1693, Johan Pettersson Duker

E123-57:3. Storskifte, 1798. Johan Henrik Sahlström

E123-57:4. Storskifte 1806. Anders Chytraeus.

Vetlandabygden

E123-57:1. Geometrisk avmätning, 1693. Jonas Pettersson Duker.

Torget

E123-50:e4:6-7 26. Geometrisk avmätning, 1645. Johan Larsson Groth.

E123-50:1. Storskifte, 1823. Erik Gustaf Hall.

E123-50:2. Laga skifte, 1844. Isak Lars Magnus Ek.

Föreda

E123-18:e4:34-35, Geometrisk avmätning, 1645. Johan Larsson Groth.

E123-18:1, Storskifte, 1796. Magnus Justus Ek.

06-vej-18, Storskifte, 1796.

06-vej-68. Laga skifte, 1855.

Tångeröda

E123-53:e4:2-3 22-23. Tångeröda, 1645. Johan Larsson Groth.

E123-53:1. Storskifte, 1802. Anders Chytraeus.

E123-53:2. Laga skifte, 1830. Jonas Allvin.

Upplanda

E123-55:e4:6-7 14-16 26. Geometrisk avmätning, 1645. Johan Larsson Groth.

E123-55:1, Avmätning, 1745. Peter Duker.

E123-55:2. Storskifte, 1793. Magnus Justus Ek.

Gettinge

E123-19:e4:6-7 14-15. Geometrisk avmätning, 1645. Johan Larsson Groth

06-vej-811. Karta, 1793.

E123-19:2. Storskifte, 1793. Magnus Justus Ek.

06-vej-65. Laga skifte, 1853.

Sandåkra

E24-18:1. Storskifte 1800. Anders Chytraeus.

E24-18:3. Laga skifte, 1863. Lars Johan Vilhelm Vidén.

Bråtåkra

06-bäe-11. Storskifte 1812.

E24-8:1. Storskifte 1812. Jacob Beckman.

Hökås

E24-13:1. Storskifte, 1819. Erik Gustaf Hall.

Simmatorp:

E24-19:2. Storskifte, 1815. Erik Gustaf Hall.

E24-19:3. Laga skifte, 1851. Lars Johan Vilhelm Vidén.

Boda

06-nyy-36. Laga skifte.

Byestad

E123-6:e4:1 26. Geometrisk avmätning, 1645. Johan Larsson Groth.

E123-6:1. Storskifte, 1802. Anders Chytræus.

E123-6:2. Laga skifte, 1849. Lars Johan Vilhelm Vidén.

Drakulla

E80-5:2. Storskifte, 1811. Erik Gustaf Hall.

06-myr-68. Laga skifte.

Klacka

E80-11:1. Storskifte, 1800. Magnus Justus Ek.

06-myr-32. Laga skifte 1861.

Flugeby

E123-17:e4:10-12. Geometrisk avmätning, 1645. Johan Larsson Groth.

E123-17:1. Storskifte, 1798. Magnus Justus Ek.

E123-17:2. Laga skifte, 1844. Isac Lars Magnus Ek.

Hällinge

E89-7:1. Geometrisk avmätning, 1721. Jonas Petersson Duker.

E89-7:2. Storskifte, 1797. Magnus Justus Ek.

Näsby

E89-11:2. Storskifte, 1797. Johan Henrik Sahlström.

06-nyy-90. Laga skifte, 1937.

Hultaby

06-nyy-2. Storskifte, stängselåtgärd, rågångsåtgärd, 1773.

E89-6:1. Storskifte, 1773. Nils Jacob Liedbeck.

Tryckta källor bebyggelseanalysen:

- Allvin, Sixten. 1970. *Vetlanda stad 1920–1970*. Vetlanda.
- Andersson, Sara. 2008. *Vetlanda gatuträd – analys av trädens upplevelse-kvalitéer*. Lund.
- Bäckseda en vandring från norr till söder. 1981. Eksjö.
- Bäckseda socken – minnen i ord och bild. 2008.
- Dedering, Coco. 2001. *Kulturb historia ur dimma Emåns avvattningsom-råde*. Kalmar
- Edlund (red). 2004. *Kataloghuset. Det egna hemmet i byggsats*. Stockholm.
- Frikyrkligheten i Jönköpings län – historia, miljöer och lokaler. 2002. Länsstyrelsen i Jönköpings län. Jönköping.
- Grönstrukturplan för Vetlanda och Bäckseda. 2006. Tekniska kontoret Vetlanda kommun.
- Jacobsson, Arne (red). 1995. *Tusen år i Vetlanda*. Från vikingatid mot år 2000. Stockholm.
- Jacobsson, Arne. 2009. *Tusen år i Vetlanda. Del II*. Linköping.
- Kulturbhistoriska industrimiljöer i Jönköpings län. 1998. Länsstyrelsen i Jönköpings län. Jönköping.
- Loewe m.fl. 1997. *De tände en eld*. Svensk tändsticksindustri 1836–1996. Borås.
- Myresjö socken från forntid mot framtiden. 2013. Myresjö hembygdsförening. Jönköping.
- Regional plan. Vägverket Region Sydost. 2009. Vägverket publikation 2009:29.
- Skirmark, Sven-Gunnar. 2007. *Husen som formade Sverige*. Myresjöhus 1927–2007. Vetlanda.
- Widmark, Dag. 2002. *Småskalig vattenkraft och kulturmiljövård*. RAÄ Kunskapsavdelningens PM 2002:6. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr:255/13

Beställare : Vetlanda kommun

Rapportansvarig: Britt-Marie Börjesgård, Ådel
Vestbö-Franzén

Foto: Britt-Marie Börjesgård

Kartor: Ingvar Röjder, Ådel Vestbö-
Franzén

Län: Jönköpings län

Kommun: Vetlanda kommun

Socknar: Vetlanda stad och socken, Näsby,
Bäckseda socken

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Länsmuseet har på uppdrag av Vetlanda kommun gjort en kulturhistorisk utredning av Vetlanda stad och dess närområde. Syftet med utredningen är att få ökad kunskap om bebyggelse och kulturmiljö, rapporten utgör ett underlag till kommunens fördjupade översiktsplan.